

Gebiedsontwikkeling: nu onbeperkt houdbaar?

***Een onderzoek naar het faciliteren van sociaal duurzame gebiedsontwikkeling
in samenspel tussen de gemeente en overige stakeholders***

Masterthesis Planologie
Faculteit Geowetenschappen
Universiteit Utrecht

Door: Rosa van Werven
Studentnummer: 3644715
Datum: Augustus 2015
Begeleider: F.M. van Straalen

Voorwoord

Voor u ligt het resultaat van ruim een halfjaar onderzoek. Deze masterthesis is onderdeel van mijn master Planologie aan de Universiteit Utrecht en heb ik in combinatie met een stage bij NL Greenlabel geschreven. Sinds een aantal jaar ben ik zeer geïnteresseerd in het complexe begrip 'duurzaam'. Echter, tijdens mijn stage bij NL Greenlabel is mijn interesse en enthousiasme in duurzaamheid en met name in duurzame gebiedsontwikkeling nog meer aangewakkerd. Het is een onderwerp dat nog steeds in populariteit stijgt, waardoor het aan de ene kant steeds moeilijker wordt om het te definiëren en er gebruik van te maken maar aan de andere kant over een aantal jaar nog steeds interessant en relevant blijft voor de gebiedsontwikkeling in Nederland. Dit onderzoek richt zich op de sociale kant van duurzaamheid. Hierbij gaat het om hoe stakeholders in het planningsproces worden betrokken en hun belangen in kaart kunnen brengen zodat een veerkrachtig en stabiel project wordt gecreëerd. Ik heb hiervoor gekozen omdat er nog steeds onduidelijkheid heerst in de wijze waarop wordt gehandeld in gebiedsontwikkeling en er steeds meer de behoefte is naar een goede manier van faciliteren van initiatieven die vanuit de samenleving zijn ontstaan.

Naast theoretische kennis heb ik ook kennis uit de praktijk opgedaan door middel van gesprekken met mijn stagebegeleider Nico Wissing en duurzaamheidsexpert Jos Schild van Royal HaskoningDHV. Hierdoor ben ik veel te weten gekomen over duurzame gebiedsontwikkeling in het algemeen en heeft het toegevoegde waarde gehad voor mijn onderzoek. Daarom wil ik hierbij mijn stage en de rest van de informanten bedanken voor hun medewerking aan dit onderzoek. Naast de geïnterviewden, met wie ik openhartige gesprekken heb mogen voeren, gaat mijn dank ook uit naar mijn scriptiebegeleidster die ervoor heeft gezorgd dat er structuur in mijn warrige hersenspinnels werd aangebracht. Daarnaast ook dank aan mijn familie, vrienden, huisgenoten en in het bijzonder Roy, die met zijn bemoedigende woorden en energievolle ijskoffies, ervoor zorgde dat ik het met gemak kon volhouden.

Samenvatting

In deze thesis staat centraal hoe sociaal duurzame gebiedsontwikkeling in samenspel tussen de gemeente en overige stakeholders kan worden gefaciliteerd. Met deze thesis is de wetenschappelijke 'body of knowledge' over duurzame gebiedsontwikkeling uitgebreid door voort te bouwen op studies van Elkington (1997), Meppem (2000), Mathur et al. (2008) en Vögtlander (2013). In de praktijk kunnen de resultaten van deze thesis ervoor zorgen dat planners en actoren die bij het project betrokken zijn, meer inzicht krijgen in de wijze waarop er met sociaal duurzame gebiedsontwikkeling om moet worden gegaan.

De wijze waarop sociaal duurzame gebiedsontwikkeling kan worden gefaciliteerd, wordt benaderd vanuit het verbinden van belangen in het planningsproces en de mate waarop sociale duurzaamheid tot stand komt. Hierbij is gekeken of er met de concepten gelijkwaardigheid, inclusieve besluitvorming en sociaal kapitaal in gelijke mate rekening is gehouden in het proces. De keuze voor deze benadering is gebaseerd op de resultaten van eerder onderzoek (Mathur et al., 2008; Dempsey et al., 2011). Het collective action arrangement van Evers & De Vries (2013) dat inzicht geeft over de samenstelling van actoren en het verloop van het proces, dient als fundament voor het empirisch onderzoek. Dit is samen met de kenmerken van de split ladder van Hurlbert & Gupta (2015) geoperationaliseerd in een topic list die als uitgangspunt diende voor de semigestructureerde interviews. De semigestructureerde interviews werden gehouden met actoren die betrokken waren bij één van de drie projecten in duurzame gebiedsontwikkeling, die zijn uitgekozen als cases voor deze thesis.

Uit de resultaten van deze thesis blijkt dat de mate van inclusieve besluitvorming, gelijkwaardigheid en sociaal kapitaal in de drie projecten van duurzame gebiedsontwikkeling niet gelijk is. Eruit opgemaakt kan worden is dat gelijkwaardigheid vaak ondergeschikt is in het planningsproces waardoor enkele actoren meer macht uit kunnen oefenen dan anderen met gevolgen voor de ontwikkeling van het project. Daarnaast blijkt sociaal kapitaal vooral te worden gevormd wanneer er sprake is van inclusieve besluitvorming omdat hierbij ruimte wordt gegeven voor vertrouwen en om van elkaar te leren.

Op basis van deze thesis kan worden gesteld dat het lastig blijft om sociaal duurzame gebiedsontwikkeling te realiseren. Uit de resultaten is gebleken dat het ingewikkeld blijkt om de projecten te laten dragen door andere actoren dan de gemeente waardoor er moeizaam een veerkrachtig en stabiel project tot stand komt dat Putnam (2000) en Dempsey et al. (2011) bij een duurzame samenleving voor ogen hadden. Aan de hand van de deelvragen kan worden geconcludeerd dat wanneer actoren de ruimte krijgen om inbreng te leveren en gelijkwaardige toegang hebben tot bronnen en informatiestromen, hun belangen worden opgenomen in het proces en met elkaar worden verbonden. Echter zorgen deze omstandigheden niet altijd voor toewijding aan het project en het creëren van een gemeenschapsgevoel. Door rekening te houden met sociaal kapitaal in het proces, kan het ervoor zorgen dat stakeholders de neiging krijgen om in het project te investeren en zich ervoor verantwoordelijk voelen zodat toewijding aan het project plaatsvindt en dus sociale duurzaamheid tot stand komt.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	3
Inhoudsopgave	4
Hoofdstuk 1: Inleiding	8
1.1 Aanleiding	8
1.2 Probleem- en doelstelling en onderzoeksvragen	8
1.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	9
1.3.1 Maatschappelijke relevantie	10
1.3.2 Wetenschappelijke relevantie	10
1.3 Leeswijzer	11
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	12
2.1 Van government naar governance	12
2.2 Sociaal duurzame gebiedsontwikkeling	13
2.3 Verbinden van belangen in duurzame gebiedsontwikkeling	14
2.3.1 Inclusieve besluitvorming	14
2.3.2 Gelijkwaardigheid	15
2.3.3 Het collective action arrangement	15
2.3.4 Het verbinden van belangen	17
2.4 Sociale duurzaamheid in het samenspel tussen de stakeholders	17
2.4.1 Sociaal kapitaal	17
2.4.2 De split ladder van participatie	18
2.4.2.1 De participatieladder van Arnstein	18
2.4.2.2 De participatieladder van Pröpper & Steenbeek	19
2.4.2.3 Reflectie participatieladder Arnstein en Pröpper & Steenbeek	19
2.4.2.4 De split ladder van Hurlbert & Gupta	20
2.4.3 Sociale duurzaamheid in het planproces	21
2.5 Resumé	22
Hoofdstuk 3: Methodologie	24
3.1 Onderbouwing onderzoeksmethoden	24
3.1.1 Kwalitatief onderzoek	24
3.1.2 Case studies	24
3.1.2.1 Selectie casussen	25
3.1.2.2 Beknopte introductie casussen	26
3.2 Dataverzameling	27

Hoofdstuk 5: Resultatenanalyse Bijenkas	45
5.1 Aanleiding de Bijenkas	45
5.2 Collective action arrangement in de Bijenkas	45
5.2.1 Actoren Bijenkas	45
5.2.2 Machtsverdeling en coördinatie tussen actoren van Bijenkas	45
5.2.3 Het belang van de actoren van de Bijenkas	47
5.3.2.1 Insluiting	47
5.3.2.2 Deliberatie.....	48
5.3.2.3 Democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid.....	48
5.3.2.4 Uitoefenen van invloed en legitimiteit	48
5.2.4 Formele en informele regels en richtlijnen in de Bijenkas	49
5.2.5 Hiërarchie, competitie of gezamenlijk besluiten in de Bijenkas	49
5.3 De Bijenkas in de split ladder	50
5.3.1 Positie Bijenkas in de split ladder	50
5.3.1.1 Vertrouwen	51
5.3.1.2 Leren van elkaar	51
5.3.1.3 Verwachtingen	52
5.3.1.4 Verplichtingen	52
5.3.2 Toewijding en gemeenschapsgevoel in de Bijenkas.....	52
 Hoofdstuk 6: Resultatenanalyse Stadshof Deventer	 54
6.1 Aanleiding de Stadshof Deventer	54
6.2 Collective action arrangement in de Stadshof Deventer	54
6.2.1 Actoren Stadshof Deventer	54
6.2.2 Machtsverdeling en coördinatie tussen actoren van de Stadshof Deventer	55
6.2.3 Het belang van de actoren van de Stadshof Deventer.....	56
6.3.2.1 Insluiting	56
6.3.2.2 Deliberatie.....	57
6.3.2.3 Democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid.....	57
6.3.2.4 Uitoefenen van invloed en legitimiteit	57
6.2.4 Formele en informele regels en richtlijnen in de Stadshof Deventer	58
6.2.5 Hiërarchie, competitie of gezamenlijk besluiten in de Stadshof Deventer	58
6.3 De Stadshof Deventer in de split ladder	59
6.3.1 Positie Stadshof Deventer in de split ladder	59
6.3.1.1 Vertrouwen	60
6.3.1.2 Leren van elkaar	61
6.3.1.3 Verwachtingen	61

6.3.1.4 Verplichtingen	61
6.3.2 Toewijding en gemeenschapsgevoel in de Stadshof Deventer	61
Hoofdstuk 7: Sociaal duurzame gebiedsontwikkeling in de drie cases	63
7.1 Het verbinden van belangen in het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer	63
7.1.1 Het collective action arrangement in de drie cases.....	63
7.1.2 Inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid in het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer	64
7.1.2.1 Inclusieve besluitvorming in de drie cases	64
7.1.2.2 Gelijkwaardigheid in de drie cases	65
7.1.3 Het verbinden van belangen in de drie cases	65
7.2 Sociale duurzaamheid in de projecten het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer	66
7.2.1 Positie van de drie cases in de split ladder.....	66
7.2.2 De vorming van sociaal kapitaal in de drie cases	68
7.2.3 Sociale duurzaamheid in de drie cases	68
Hoofdstuk 8: Conclusie en Discussie	70
8.1 Conclusie	70
8.1.1 Beantwoording deelvragen.....	70
8.1.2 Beantwoording hoofdvraag.....	71
8.2 Discussie	72
Literatuurlijst	74
Bijlagen	78
Bijlage A: Topic List	78
Bijlage B: Overzicht respondenten	79

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Aanleiding

De afgelopen jaren heeft de economische crisis ervoor gezorgd dat de gebiedsontwikkeling onder druk stond. Beperking van financiële middelen van de overheid zorgde ervoor dat gemeenten de omslag maakten van investeerder in grootschalige ruimtelijke projecten naar het faciliteren van kleinschalige ontwikkelingen vanuit de markt. Deze omslag kenmerkt zich door een meer proces-georiënteerde benadering en initiatieven van kleine ontwikkelaars, bewoners en private organisaties (Tambouris et al., 2012). Echter zou de opname van private marktactoren, burgers en publieke instanties in het proces zorgen voor een nieuwe vorm van bestuur met nieuwe machtsverhoudingen en regelgeving (Swyngedouw, 2005). Veel partijen weten zich nog geen raad met de gewijzigde situatie en dit roept vragen op over de verdeling van rollen, taken en bevoegdheden tussen bewoners en publieke en private instanties (Spit en Zoete, 2009).

Bovendien zijn gemeenten tegenwoordig op zoek naar manieren om zich duurzaam te ontwikkelen in reactie op de klimaatverandering, stijgende energiekosten en de roep om een gezonde leefomgeving. In sociaal duurzame gebiedsontwikkeling wordt rekening gehouden met een integrale benadering die de ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid van een gebied moet verbeteren. Het verbinden en balanceren van verschillende belangen tot een gemeenschappelijk belang in het planningsproces, zou de oplossing bieden om de samenleving veerkrachtig te maken en de leefbaarheid in het gebied te vergroten (Puylaert et al., 2011; Mathur et al., 2008; Meppem, 2000).

In duurzame gebiedsontwikkeling moeten dus omstandigheden worden gecreëerd die een dialoog tussen stakeholders mogelijk maken zodat belangen kunnen worden verbonden (Meppem, 2000). In combinatie met de omslag naar initiatieven van onderaf, leidt dit tot nu toe nog tot moeilijkheden aangezien nieuwe machtsverhoudingen kunnen zorgen voor de uitsluiting van actoren, wat ten koste gaat van het genereren van diverse belangen (Swyngedouw, 2005). In deze thesis wordt daarom inzichtelijk gemaakt hoe er in initiatieven van onderaf verschillende belangen kunnen worden verbonden en gebalanceerd zodat sociaal duurzame gebiedsontwikkeling tot stand kan komen. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de concepten gelijkwaardigheid, inclusieve besluitvorming en sociaal kapitaal die moeten resulteren in een gemeenschappelijk belang en toewijding aan het gebied zodat een samenleving ontstaat die veerkrachtig en stabiel is (Mathur et al., 2008)

1.2 Probleem- en doelstelling en onderzoeksvragen

Zoals hierboven beschreven staat, wordt er in Nederland veel aandacht besteed aan duurzame gebiedsontwikkeling (Puylaert et al., 2011). Bij het rekening houden met de sociale dimensie van duurzaamheid, is de betrokkenheid van stakeholders in het proces een vereiste zodat verschillende belangen met elkaar worden verbonden en er een gemeenschappelijk proces tot stand komt (Mathur et al., 2008; Meppem, 2000). Echter, de wijze waarop belangen met elkaar kunnen worden verbonden en toewijding aan het project kan ontstaan, is in de praktijk nog vaak onduidelijk waardoor er geen rekening wordt gehouden met gelijkwaardigheid en inclusieve besluitvorming en er vaak nieuwe machtsverhoudingen ontstaan (Swyngedouw, 2005). Hierdoor komt de sociale dimensie van duurzame gebiedsontwikkeling moeilijk tot stand. In deze thesis wordt er gekeken naar planningsprojecten in duurzame gebiedsontwikkeling die verschillende perspectieven over het verloop van het planningsproces weergeven. Hierdoor wordt de mate van inclusieve besluitvorming, gelijkwaardigheid en sociaal kapitaal in het proces inzichtelijk gemaakt en kan daar vervolgens rekening mee worden gehouden in sociaal duurzame gebiedsontwikkeling.

Kortom, het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in de wijze waarop belangen met elkaar worden verbonden zodat sociaal duurzame gebiedsontwikkeling kan worden gefaciliteerd en

er een veerkrachtige samenleving ontstaat. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt dan ook als volgt:

“Hoe kan sociaal duurzame gebiedsontwikkeling worden gefaciliteerd in samenspel tussen de gemeente en overige stakeholders?”

Om de hoofdvraag te kunnen onderzoeken is de hoofdvraag opgesplitst in een aantal deelvragen. De eerste deelvraag van dit onderzoek gaat in op de wijze waarop belangen worden verbonden in duurzame gebiedsontwikkeling. Dit wordt onderzocht aan de hand van collective action arrangements die het verloop van het planningsproces weergeven. In het theoretisch kader worden de kenmerken van het collective action arrangement beschreven en worden ook de concepten inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid uitgewerkt. De deelvraag die als leidraad voor dit deel van de thesis gebruikt wordt is:

“Hoe worden belangen verbonden in duurzame gebiedsontwikkeling?”

Hierbij wordt rekening gehouden met de volgende subdeelvragen ter ondersteuning van de deelvraag:

- I. *Hoe ziet het collective action arrangement eruit in planningsprocessen van duurzame gebiedsontwikkeling?*
- II. *In hoeverre is er sprake van inclusieve besluitvorming?*
- III. *In hoeverre is er sprake van gelijkwaardigheid?*

De tweede deelvraag zal ingaan in welke mate sociale duurzaamheid wordt opgenomen in het planningsproces. Dit houdt in, in hoeverre het samenspel tussen de stakeholders zorgt voor toewijding aan het project en het ontstaan van een stabiele en veerkrachtige gemeenschap. Dit wordt onderzocht aan de hand van de split ladder van Hurlbert & Gupta (2015) die aantoont in hoeverre er ruimte is in een planningsproces voor de vorming van sociaal kapitaal, dat op z'n beurt weer kan leiden tot toewijding en een gemeenschapsgevoel. Wederom wordt in het theoretisch kader de kenmerken van de split ladder beschreven en worden de concepten sociaal kapitaal, toewijding en gemeenschapsgevoel uitgewerkt. De deelvraag die als leidraad voor dit deel van de thesis gebruikt wordt is:

“In hoeverre wordt sociale duurzaamheid opgenomen in het samenspel tussen de stakeholders?”

Hierbij wordt rekening gehouden met de volgende subdeelvragen ter ondersteuning van de deelvraag:

- I. *Waar bevinden de planningsprocessen van duurzame gebiedsontwikkeling zich in de split ladder van Hurlbert & Gupta (2015)?*
- II. *In hoeverre is er sprake van sociaal kapitaal?*

1.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Onderstaand wordt de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van deze thesis weergegeven. De paragraaf 'maatschappelijke relevantie' gaat in op de maatschappelijke aanleiding en welke relevante toevoegingen deze thesis voor de planologische praktijk heeft. De paragraaf 'wetenschappelijke relevantie' geeft weer welke aanleiding er vanuit de wetenschap is voor dit onderzoek en geeft daarnaast de relevantie van deze thesis voor de wetenschappelijke 'body of knowledge' weer.

1.3.1 Maatschappelijke relevantie:

Deze thesis richt zich op duurzame gebiedsontwikkeling omdat dit een zeer actueel verschijnsel in de gebiedsontwikkeling is en moeilijk tot stand komt omdat hier rekening moet worden gehouden met diverse belangen van verschillende partijen. Hierdoor zou het resultaat worden gesteund door alle belanghebbenden waardoor het project veerkrachtig en stabiel wordt (Puylaert et al., 2011; Hartmann & Albrecht, 2014). Momenteel is er echter nog weinig empirische kennis beschikbaar over de manier waarop publieke en private partijen samenwerken en hun belangen met elkaar verbinden in sociaal duurzame gebiedsontwikkeling, waardoor het planproces vaak niet soepel verloopt en er geen gewenste uitkomsten uit ontstaan (Spit & Zoete, 2009).

De focus van deze thesis ligt niet op de vraag of er toegevoegde waarde gecreëerd wordt in het verbinden van belangen van betrokkenen zodat sociaal duurzame gebiedsontwikkeling ontstaat. Dit is al gedaan door Elkington (1997), Meppem (2000), Mathur et al. (2008) en Vögtlander (2013). In deze studie is het uitgangspunt dat betrokkenen zullen overgaan tot samenwerking omdat ze al verwachten dat als belangen met elkaar worden verbonden, initiatieven in sociaal duurzame gebiedsontwikkeling doorgang kunnen vinden (McQuaid, 2002). Deze studie gaat daarmee een stap verder en kijkt naar de vraag op welke wijze belangen kunnen worden verbonden om sociaal duurzame gebiedsontwikkeling te faciliteren. Het is van belang voor de praktijk van duurzame gebiedsontwikkeling dat er meer kennis wordt vergaard over de wijze waarop er met belangen wordt omgegaan in het planproces, zodat hier in het vervolg rekening mee kan worden gehouden en sociaal duurzame gebiedsontwikkeling mogelijk eenvoudiger kan worden gerealiseerd. Deze thesis verwacht hieraan bij te dragen.

1.3.2 Wetenschappelijke relevantie:

Deze thesis zal, zoals in de maatschappelijke relevantie is genoemd, bijdragen aan de kennis over de wijze waarop belangen met elkaar worden verbonden in sociaal duurzame gebiedsontwikkeling. Volgens Miller et al. (2013) moet er meer onderzoek komen naar de verschillende perspectieven in de besluitvorming in sociaal duurzame ontwikkeling. Daarnaast stellen Collins & Ison (2009) dat er een gebrek aan wetenschappelijk onderzoek is naar het conceptualiseren van participatie in planningsprocessen in duurzame gebiedsontwikkeling. Deze thesis moet dit gat gaan vullen door middel van niet alleen de toegevoegde waarde van het verbinden van belangen in duurzame gebiedsontwikkeling aan te kaarten, zoals Elkington (1997), Meppem (2000), Mathur et al. (2008) en Vögtlander (2013) hebben gedaan, maar ook de wijze waarop deze belangen worden verbonden, inzichtelijk te maken.

Volgens Healey (2006) is op dit moment nog weinig theoretische ondergrond voor veranderende dynamiek van huidige ruimtelijke planningsprocessen waardoor effectieve ontwikkeling van nieuwe strategieën van ruimtelijke governance wordt tegengehouden. Daarnaast tonen Boonstra en Boelens (2011), Tambouris et al. (2012) en Scharpf (2007) aan in hun onderzoek dat er gezocht moet worden naar planning met meer nadruk op kleinschalige, bottom-up initiatieven die niet of minder vanuit de overheid komen. Echter, de concrete gevolgen voor het plannings- of ontwikkelingsproces zijn vaak nog onduidelijk en moeten verder worden geconcretiseerd. Deze thesis wil hierin een verdere bijdrage leveren door het verloop van een planproces en daarbij de gevolgen in duurzame gebiedsontwikkeling inzichtelijk te maken.

Kortom, deze studie bouwt voort op deze onderzoeken door niet enkel te kijken of stakeholders worden betrokken in het planningsproces en hun belangen in kaart kunnen brengen maar ook te onderzoeken op welke wijze ze worden betrokken zodat toewijding en gemeenschapsvorming plaats kan vinden en sociaal duurzame gebiedsontwikkeling tot stand kan komen. Door de nieuwe informatie die deze thesis genereert, draagt deze thesis bij aan de body of knowledge op het gebied van duurzame gebiedsontwikkeling.

1.4 Leeswijzer

Deze thesis is opgebouwd uit verschillende hoofdstukken. De aanleiding, de probleem- en doelstelling, de hoofd- en deelvragen en de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie zijn behandeld in hoofdstuk 1. In hoofdstuk 2 volgt het theoretisch kader waar wordt ingegaan op de concepten en theorieën die worden gebruikt in deze thesis om uitspraken te kunnen doen over het verloop van het planproces in sociaal duurzame gebiedsontwikkeling.

Hoofdstuk 3 schetst een beeld van de gebruikte methodologie om tot de onderzoeksresultaten te komen. De resultaten zijn aan de hand van semigestructureerde interviews verkregen en geven inzicht in de hoofd- en deelvragen.

Ten slotte zijn in hoofdstuk 4, 5, 6 en 7 de resultaten verwerkt van deze thesis en wordt er in hoofdstuk 8 in de conclusie en discussie een antwoord gegeven op de hoofdvraag. Er is getracht stil te staan bij de probleemstelling en de bevindingen wordt teruggekoppeld aan de literatuur. Daarnaast wordt het onderzoek en de resultaten kritisch bekeken in de reflectie en worden er aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

Hieronder worden enkele concepten uiteengezet om een zo duidelijk mogelijk beeld te krijgen over het te onderzoeken thema met de daar bijhorende theorieën en begrippen. Het theoretisch kader is aan de hand van de deelvragen vorm gegeven om het onderzoeksobject in te kaderen en deze worden behandeld aan de hand van relevante literatuur. Om te beschrijven hoe de omstandigheden voor duurzame gebiedsontwikkeling op dit moment in Nederland zijn, wordt er een allereerst uitleg gegeven over de overgang van government naar governance in Nederland. Vervolgens wordt, na een korte beschrijving over sociaal duurzame gebiedsontwikkeling, het verbinden van belangen en sociale duurzaamheid uitgewerkt. Verder wordt er stilgestaan bij de concepten inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid die aan de hand van collective action arrangements in deze thesis worden aangetoond. Vervolgens wordt de split ladder van Hurlbert en Gupta (2015) uitgewerkt. Op basis van deze split ladder wordt gekeken waar de collective action arrangements in duurzame gebiedsontwikkeling zich bevinden zodat kan worden onderzocht of sociale duurzaamheid is opgenomen in het planningsproces en er mogelijkheden zijn tot vorming van sociaal kapitaal, gemeenschapsgevoel en toewijding aan het project.

2.1 Van government naar governance

Volgens Lane (2005) vindt in de ruimtelijke planning een verschuiving van government naar governance plaats. Pierre (2005) definieert governance als volgt:

“the process of coordinating and steering the society toward collectively defined goals.”

Bij de government-gedachte heeft de overheid de leidende rol in de besluitvorming en vanuit een governance-gestuurde ruimtelijke planvorming is er meer ruimte voor de kennis van burgers en private partijen. In deze thesis wordt gekeken in hoeverre die ruimte aan die partijen wordt gegeven en hoe de interactie tussen hen is. Volgens Rhodes (1996) komt de overheid hierbij niet langer centraal in de planvorming te staan en is het één van de vele actoren die een rol spelen in het proces. Echter suggereert de definitie van Pierre (2005) dat er iets is dat de samenleving stuurt en coördineert naar gezamenlijk gedefinieerde doelen. Deze thesis gaat er dan ook vanuit dat de gemeente zorgt dat andere partijen de ruimte krijgen om bottom-up projecten op te zetten.

De overheid vertegenwoordigt in gebiedsprocessen primair het publieke belang, met andere woorden het welzijn van het volk als het in het algemeen nuttig, gewenst of nodig is. Echter kan volgens Michels (2011) top-down planning niet het totale publieke belang dienen door machtsverschil en uitsluiting van stakeholders dat in het besluitvormingsproces plaatsvindt. Tambouris et al. (2012) stellen dat de economische crisis de twijfels bij burgers over de legitimiteit van het democratische systeem hebben versterkt waardoor er meer waarde wordt gehecht aan de lokale kennis van de burgers. Betrokkenheid van meerdere actoren zou zorgen voor legitimiteit en veerkracht van de omgeving. Eerder onderzoek van Jessop (1998) stelt ook dat top-down planning de complexe huidige vraagstukken niet kan oplossen en dat er behoefte is naar horizontale interactie tussen organisaties en instanties. Hierbij moeten de verschillende actoren min of meer handelen op basis van gelijkwaardigheid (Edelenbos, 2000).

Boonstra en Boelens (2011) stellen dat deze horizontale interactie voordelen met zich meebrengt die ook in deze thesis worden onderzocht. Er wordt aandacht besteed of de betrokkenen, naast dat ze het proces steunen, door de bottom-up initiatieven een grotere neiging hebben om te investeren in hun omgeving en een gedeelde verantwoordelijkheid hebben voor het project. Bovendien zou de toegenomen interactie tussen burgers, publieke en private partijen bij een initiatief op z'n beurt kunnen zorgen voor wederzijds vertrouwen in elkaar (Boonstra & Boelens, 2011; Black et al., 2000).

De keerzijde van bottom-up initiatieven is echter dat ze vaak niet kunnen worden gefinancierd door de betrokkenen en de overheid niet als geldschieter fungeert. Actieve betrokkenheid in

een bottom-up initiatief is daarnaast vaak op vrijwillige basis, waardoor weinig actoren zich actief inzetten (Boonstra & Boelens, 2011). Dit resulteert ook in een tekort van het nemen van verantwoordelijkheid (Maier, 2001). Bovendien zorgt een proces waarin niet duidelijk wordt gecommuniceerd voor wanvertrouwen waardoor het project kan mislukken (Hurlbert & Gupta, 2015).

In deze thesis wordt onderzocht of er daarnaast geen hiërarchie ontstaat onder de partijen die deelnemen in het proces waardoor er weer uitsluiting kan ontstaan. Het financiële budget en omvang van een partij kan namelijk zorgen voor meer macht, waardoor het belang dat deze partij vertegenwoordigt naar voren kan worden geschoven ten koste van het algemeen publieke belang (Rhodes, 1996). Swyngedouw (2005) beaamt dit door te zeggen dat het democratische karakter kan afnemen doordat de markt de macht van de overheid overneemt en er competitie tussen de partijen ontstaat. Door private marktactoren, burgers en publieke instanties op te nemen ontstaat er een nieuwe vorm van bestuur met nieuwe machtsverhoudingen en regelgeving. Hierbij geldt, net als bij traditionele planning dat partijen kunnen worden belemmerd bij deelname aan het proces en mogelijk worden uitgesloten.

Hieruit geconcludeerd kan worden dat bottom-up initiatieven ook nadelen met zich mee kunnen brengen en wellicht niet de oplossing kan bieden om een veerkrachtige samenleving tot stand te laten komen. In de volgende deelparagraaf wordt gekeken of sociaal duurzame gebiedsontwikkeling hier wel het antwoord op biedt.

2.2 Sociaal duurzame gebiedsontwikkeling

In de Dikke van Dale worden twee betekenissen aan het woord 'duurzaam' gegeven. De eerste is:

'geschikt, bestemd om te duren, weinig vergankelijk' en wordt er ook stilgestaan bij *'zo min mogelijk grondstoffen verbruikend; gebruikmakend van herwinbare bronnen'* (van Dale, 2015).

De tweede betekenis van het woord 'duurzaam' is:

'lang aanhoudend, voor lange tijd' (van Dale, 2015).

In deze thesis gaat de aandacht uit naar de sociale dimensie van duurzame gebiedsontwikkeling. Onderzoek van Dempsey et al. (2011) heeft aangetoond dat twee belangrijke onderdelen van sociale duurzaamheid de gelijkwaardige toegankelijkheid tot bronnen en de duurzaamheid van de gemeenschap zelf zijn, zodat een veerkrachtige samenleving ontstaat. Het ODPM (2006) definieert dit als volgt:

"Sustainable communities are here defined as 'places where people want to live and work, now and in the future. They meet the diverse needs of existing and future residents, are sensitive to their environment, and contribute to a high quality of life. They are safe and inclusive, well planned, built and run, and offer equality of opportunity and good services for all'" (ODPM, 2006, p. 12).

In duurzame gebiedsontwikkeling gaat de aandacht uit naar het verbinden van belangen om op deze manier met de maatschappelijke opgaven aan de slag te gaan en hoge ruimtelijke kwaliteit te verwezenlijken (Puylaert et al., 2011). Volgens Vöglander (2013), naar aanleiding van het rapport van Brundtland in 1987, ontstaat een sterke basis voor een succesvol en duurzaam gebiedsproces zonder daarbij toekomstige generaties van de mogelijkheden te beperken om in hun behoeften te worden voorzien, wanneer de verbinding tussen verschillende, soms tegenovergestelde, belangen resulteert in één gezamenlijk belang met grote maatschappelijke urgentie. En door het verbinden van diverse belangen kan de sociaal-culturele, economische en ecologische veerkracht van regio's worden vergroot, zo stelt Elkington (1997). Onderzoek van Meppem (2000) geeft aan dat er ruimte moet zijn om deze belangen met elkaar te kunnen verbinden:

“the key challenge for planning for sustainability, is to facilitate a dialogue which reflection of various claims in a framework where these can be openly debated”

De veelvoud van belangen is een grote uitdaging voor planners omdat het zorgt voor diversiteit en dus complexe vraagstukken. Dit staat een effectieve ontwikkeling van governance op basis van initiatieven van onderaf, in de weg (Healey, 2006). Door rekening te houden met de manier waarop stakeholders betrokken worden in planningsprocessen, kan inzichtelijk worden gemaakt hoe er met diverse belangen wordt omgegaan in duurzame gebiedsontwikkeling. Volgens onderzoek van Mathur et al. (2008) zijn inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid essentieel voor duurzame gebiedsontwikkeling. Wanneer er sprake is van een gelijkwaardige toegang tot alle bronnen, processen en informatiestromen, kan er door de betrokkenheid van stakeholders in het planningsproces verschillende belangen met elkaar worden verbonden en wordt de uitkomst door alle actoren gesteund en gedragen zodat een duurzame samenleving ontstaat (Putnam, 2000).

Naast het verbinden van belangen, speelt toewijding aan het project en gemeenschapsgevoel een belangrijke rol om sociale duurzaamheid te creëren. Toewijding zorgt namelijk voor een sociale samenhang zodat een lokaal gemeenschap ontstaat die veerkrachtig en stabiel is (Dempsey et al., 2011). Volgens Putnam (2000) zullen betrokken stakeholders zijn toegewijd aan de besluiten die worden genomen als ze zelf aan het proces hebben deelgenomen en inbreng hebben geleverd. Het versterken van participatie en lokale macht zorgt voor sociale interactie en gemeenschapsgevoel tussen alle leden/bewoners. Onderzoek van Mathur et al. (2008) heeft uitgewezen dat hierbij de vorming van sociaal kapitaal een rol speelt, omdat het zorgt voor sociale cohesie in het gebied. Na het behandelen van de concepten inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid die moeten zorgen voor het verbinden van belangen, wordt het concept sociaal kapitaal dat van belang is voor sociale duurzaamheid, uitgewerkt.

2.3 Verbinden van belangen in duurzame gebiedsontwikkeling

Zoals in paragraaf 2.2 reeds beschreven is, is het verbinden van belangen belangrijk om een duurzame samenleving te creëren. Inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid zijn twee sleutelconcepten die volgens onderzoek van Mathur et al. (2008) het verbinden van belangen mogelijk maken door actoren de ruimte te bieden om met elkaar te communiceren. Nadat deze twee concepten zijn uitgewerkt, wordt de collective action arrangement methode beschreven die in deze thesis gaat uitwijzen in hoeverre er sprake is van inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid in duurzame gebiedsontwikkeling en of er met de twee concepten evenveel rekening wordt gehouden in het planproces.

2.3.1 Inclusieve besluitvorming

Inclusieve besluitvorming in duurzame gebiedsontwikkeling betreft een open dialoog en samenwerking tussen verschillende partijen en sluit nauw aan bij gelijkwaardigheid in het proces (Innes & Booher, 2004). Om problemen te kunnen oplossen moeten stakeholders de mogelijkheid krijgen om van elkaar te kunnen leren door middel van interactie, samenwerking en organisatie (Keen et al., 2005). Freeman (1984) definieert stakeholders als volgt:

“any group or individual who can affect or is affected by the achievement of the organization's objectives. stakeholders—“internal stakeholders, who are those actively involved in project execution; and external stakeholders, who are those affected by the project (p. 46).”

Toegang wordt geboden aan bronnen, ruimtes, instituties, sociale regelingen en mogelijkheden voor elk van de partijen. De stakeholders worden allen dezelfde informatie aangereikt en kunnen van elkaar leren door meningen uit te wisselen (Innes & Booher, 2004). Door middel van samenwerken tussen interdisciplinaire gebieden, kunnen nieuwe inzichten en innovaties ontstaan. Bovendien zorgt een grotere betrokkenheid voor een mogelijkheid om ervaringen en waarden te delen zodat vertrouwen ontstaat (Blackmore et al., 2007). Melo & Baiocchi (2006) definiëren inclusiviteit in een lokaal planningsproces als volgt:

“the capacity to integrate and give form to local interests, organizations and social groups and . . . to represent them outside” (p. 592).

Om te onderzoeken in hoeverre er sprake is van inclusieve besluitvorming in duurzame gebiedsontwikkeling, wordt in deze thesis gekeken hoe elke stakeholder ten opzichte van de andere stakeholders het proces beïnvloedt en welke mogelijkheden er zijn om deel te nemen aan het besluitvormingsproces (Chaskin et al., 2012; Evers & De Vries, 2013).

2.3.2 Gelijkwaardigheid

Naast de inclusieve besluitvorming is het ook belangrijk dat bij de betrokkenheid van stakeholders in duurzame gebiedsontwikkeling rekening wordt gehouden met gelijkwaardigheid (Mathur et al., 2008). Bij machtsverschillen kunnen partijen worden buitengesloten waardoor ook hun belangen niet worden opgenomen in het proces. Volgens Burton (2000) moet er echter bij duurzame ontwikkeling rekening worden gehouden met een gelijkwaardige interactie tussen stakeholders waarbij rechtvaardigheid voorop staat. Daarnaast is gelijkwaardigheid gerelateerd aan sociale uitsluiting en wordt er over een duurzame samenleving gesproken wanneer er geen uitsluitende en discriminerende praktijken bestaan die actoren belemmeren deel te nemen in de samenleving (Pierson, 2002).

Gelijkwaardigheid wordt vaak gemeten aan de hand van in hoeverre iets toegankelijk is (Burton, 2000). Daarbij moet worden gekeken of stakeholders de mogelijkheid krijgen om inbreng te leveren waarbij gegarandeerd wordt dat alle meningen worden gerespecteerd en stakeholders het proces kunnen beïnvloeden (Senecah, 2004).

Folke et al (2005) geven echter aan dat het bestaan van een leider in het planningsproces van nut kan zijn omdat die de groei van vertrouwen kan verwezenlijken door middel van kennis beschikbaar te stellen, conflicten en debatten te managen, actoren met elkaar in verband te brengen en steun te mobiliseren. In deze thesis wordt gekeken of dit zich ook voordoet in duurzame gebiedsontwikkeling zonder daarbij de gelijkwaardigheid te schaden.

Er moet aandacht worden besteed aan het verloop van het proces om te kijken in hoeverre er van gelijkwaardigheid sprake is. Rekening moet worden gehouden met de wijze waarop de coördinatie tussen de betrokkenen verloopt en hoe de macht is verdeeld onder de betrokkenen. Inzichtelijk wordt gemaakt of en op welke wijze de betrokkenen hun macht gebruiken en of dit gevolgen heeft voor het verdere verloop van het proces. Om de mate van inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid van stakeholders in planningsprocessen van duurzame gebiedsontwikkeling inzichtelijk te maken wordt hieronder de methode ‘collective action arrangements’ uiteengezet.

2.3.3 Het collective action arrangement

Onderzoek van Evers en de Vries (2013) over governance wijst uit dat de samenstelling van de actoren in een planningsproces, bijvoorbeeld het aantal en het soort partijen die betrokken zijn, een belangrijke factor is in de prestaties van planningsprojecten. In deze thesis wordt gekeken naar de samenstelling van actoren zodat er uitspraken kunnen worden gedaan met betrekking tot het faciliteren van sociaal duurzame gebiedsontwikkeling.

Collective action arrangements worden gedefinieerd als een verzameling instituties en actoren die verbonden zijn aan een bepaald vraagstuk. Bij deze set van instituties en actoren moet rekening worden gehouden met het type en aantal betrokkenen, de machtsverdeling en de coördinatie tussen deze betrokkenen, de wijze waarop belangen in kaart worden gebracht en de formele/informele regels en richtlijnen die leidend zijn tijdens de interactie tussen de actoren (Scharpf, 1997; Arts & van Tatenhove, 2005).

Evers en de Vries (2013) komen in navolging van Ostrom (1990), Scharpf (1997), Kübler (2007), Feiock (2009) met drie categorieën van collective action arrangements, weergegeven figuur 1. De eerste categorie betreft een hiërarchisch-gestuurd proces met bovenaan de overheid die de macht heeft en het overzicht behoudt over het vraagstuk. De tweede categorie ziet collective action arrangements als interacties die worden gestuurd door het marktmechanisme. Hierdoor is er vaak sprake van competitie tussen private partijen en heeft de overheid ten opzichte van categorie één een gelimiteerde rol. De derde categorie betreft collective action arrangements waarin betrokkenen afhankelijk van elkaar zijn en met elkaar samenwerken en onderhandelen; het gezamenlijk besluiten. Dit wordt door Scharpf (1997) gedefinieerd als 'joint decision-making' en door Rhodes (1996) als (network) governance. In categorie twee en drie, situaties die minder hiërarchisch zijn en meer gebaseerd zijn op interactie, spelen publieke én private partijen een rol in het planningsproces en wordt de grenslijn van formele vakgebieden en verantwoordelijkheden vager (Swyngedouw, 2005). De overheid fungeert in deze categorieën vaak als mediator of procesmanager. Evers en de Vries (2013) geven in hun onderzoek aan dat het belangrijk is om bewust te zijn dat in de werkelijkheid collective action arrangements een mix van deze drie categorieën zijn. In deze thesis wordt gekeken onder welke collective action arrangement de planningsprocessen van duurzame gebiedsontwikkeling vallen en of er ruimte wordt geboden voor inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid van actoren in het proces. Op deze wijze wordt onderzocht of er mogelijkheden zijn om hun belangen met elkaar te kunnen verbinden.

Approach	Typical solutions	Indicators
Hierarchy	Consolidation/regional authority; concentrating relevant powers in a single body	One dominant public actor (national, state, regional) overseeing the particular collective action problem National/state/regional government engages in strong substantive control through: <ul style="list-style-type: none"> - Regulation (e.g. zoning), - Directly managing public goods (e.g. national parks), - Providing subsidies for narrowly defined results.
Competition	Decentralization and privatization	Multiple and fairly autonomous public and/or private actors involved in the particular collective action problem National/state/regional government presence is absent or limited to: <ul style="list-style-type: none"> - Rewarding concessions (e.g. public transport) or - Establishing a rule to internalize external effects (e.g. tradable development rights).
Joint decision-making	Building networks of actors, collaborative governance	Multiple interdependent public and/or private actors involved in the particular collective action problem Existence of a (informal or formal) structure for joint decision-making (association, platforms, coalitions, etc.) National/state/regional government influence is primarily procedural, and aimed at facilitating cooperation between stakeholders by: <ul style="list-style-type: none"> - Issuing grants provided that stakeholders arrive at a joint agreement or - Acting as a mediator or process manager.

Figuur 1: Collective action arrangement types (Evers & de Vries, 2013)

In het hoofdstuk methodologie worden de kenmerken van collective action arrangements; het type en aantal actoren, de machtsverdeling en coördinatie tussen de actoren, de wijze waarop belangen in kaart worden gebracht en de informele en formele regels en richtlijnen die de interactie tussen de actoren beïnvloeden, verder geoperationaliseerd in duidelijke criteria. Dit

maakt het mogelijk om patronen te ontdekken en conclusies te trekken over de betrokkenheid van stakeholders, en dus de gelijkwaardigheid en inclusieve besluitvorming, in het proces die verder gaan dan conclusies op basis van één of enkele casussen.

2.3.4 Het verbinden van belangen

Volgens onderzoek is dus inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid nodig om belangen van actoren met elkaar te verbinden waardoor er een gemeenschappelijk en veerkrachtig proces ontstaat dat kenmerkend is voor duurzame gebiedsontwikkeling (Mathur et al., 2008; Meppem, 2000). Door middel van de collective action arrangements wordt gekeken of er daadwerkelijk in de planningsprocessen toegang wordt geboden aan bronnen, ruimtes, instituties, sociale regelingen en mogelijkheden voor elk van de partijen of dat ook zonder dat er in het planningsproces sprake is van gelijkwaardigheid tussen de actoren of inclusieve besluitvorming, belangen van de actoren met elkaar kunnen worden verbonden en de uitkomst van het proces een gemeenschappelijk belang vertegenwoordigt dat door alle betrokkenen wordt gesteund.

2.4 Sociale duurzaamheid in het samenspel tussen de stakeholders

Onderzoek van Dempsey et al. (2011) geeft aan dat toewijding aan een planningsproject en/of initiatief zorgt voor een sociale samenhang en gemeenschapsgevoel waardoor er een veerkrachtige en stabiele samenleving ontstaat. Ook Putnam (2000) stelt in zijn onderzoek dat een gemeenschapsgevoel tussen bewoners leidt tot een duurzame samenleving. Hierbij wordt verondersteld dat rekening moet worden gehouden met sociale duurzaamheid; de gelijkwaardige toegang en de wens om een duurzaam gemeenschap te realiseren in het planproces. Het vormen van sociaal kapitaal tijdens het planningsproces zou hierbij een factor zijn die zorgt voor een gemeenschapsgevoel en toewijding aan het project (Dempsey et al., 2011; Mathur et al., 2008).

Kortom, in deze thesis wordt gekeken of de projecten van duurzame gebiedsontwikkeling rekening houden met sociale duurzaamheid waardoor de vorming van sociaal kapitaal mogelijk wordt gemaakt. Nadat het concept sociaal kapitaal hieronder is uitgewerkt, wordt er aandacht geschonken aan de split ladder van Hurlbert & Gupta (2014) die als methode in deze thesis wordt gebruikt om te kijken of er mogelijkheden in de planningsprocessen worden gegeven voor de vorming van sociaal kapitaal.

2.4.1 Sociaal kapitaal

Volgens Dempsey et al. (2011) beïnvloedt de inhoud van sociaal kapitaal de sociale cohesie in het gebied. Dit houdt de voortdurende integratie van gedrag van bewoners op een plek in. Door sociaal kapitaal zijn actoren eerder geneigd om te investeren in de omgeving en voelen zich eraan toegewijd waardoor een gemeenschapsgevoel tussen de leden en een gedeelde verantwoordelijkheid ontstaat (Huntjens et al., 2011)

Echter is sociaal kapitaal een breed begrip dat vele conceptualiseringen en operationaliseringen kent. Indicaties van sociaal kapitaal zijn bijvoorbeeld vertrouwen in de medemens (Subramanian, Lochner & Kawachi, 2003), reciprociteit (Portes, 1998), inhoud en de structuur van het sociale netwerk (Flap & Völker, 2001) en participatie in vrijwilligerswerk (Kawachi et al., 1997).

In deze thesis wordt sociaal kapitaal, in navolging van het onderzoek van Coleman (1988) gezien als een kenmerk van relaties tussen mensen die deel uitmaken van een groep in de samenleving. Het is een set van informele waarden en normen die worden gedeeld door groepsleden en waardoor samenwerking tussen hen mogelijk wordt (Fukuyama, 1999). Sociaal kapitaal zijn dus sociale netwerken die worden gekenmerkt door vertrouwen, kennis, verwachtingen en verplichtingen (Rydin & Pennington, 2000). Deze kenmerken faciliteren onderlinge interactie en spontane samenwerking en bieden ruimte om van elkaar en omstandigheden te leren (Putnam, 2000).

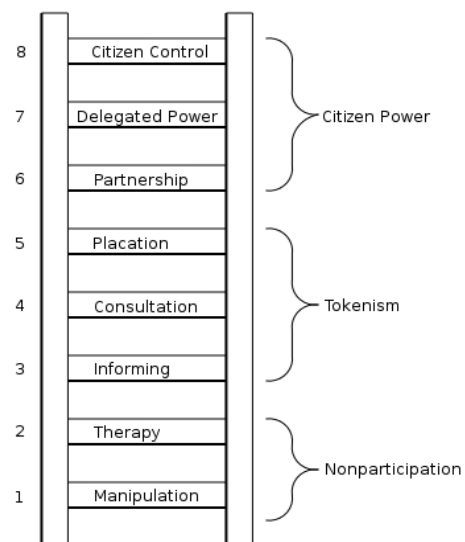
In deze thesis wordt bij de vorming van sociaal kapitaal, net als in het onderzoek van Rydin & Pennington (2000), gelet op de mate van vertrouwen, de mogelijkheid om van elkaar te leren, het nakomen van verplichtingen en het uitkomen van verwachtingen. Dit zou moeten leiden tot toename van lokale macht en participatie in de maatschappij en het gemeenschapsgevoel onder de leden/bewoners (Putnam, 2000). Het verschaffen van toegang tot bronnen en informatiestromen is hierbij een vereiste. Healey (1997) stelt namelijk dat er arena's moeten worden ontworpen die toegankelijk zijn voor iedereen die belang heeft bij het proces en dat methoden die diverse perspectieven kunnen verbinden, moeten worden onderzocht. Om inzichtelijk te maken of hier ruimte voor wordt geboden in planningsprocessen van sociaal duurzame gebiedsontwikkeling, zodat sociaal kapitaal kan worden gevormd, wordt hieronder de split ladder van Hurlbert en Gupta (2015) uitgewerkt.

2.4.2 De split ladder van participatie

In deze thesis wordt de split ladder van Hurlbert en Gupta (2015) gebruikt om de omstandigheden in planningsprocessen van duurzame gebiedsontwikkeling inzichtelijk te maken. De reden voor het gebruik van juist deze ladder in de thesis, is omdat de split ladder kan aantonen onder welke condities betrokkenheid van stakeholders kan werken en wat deze betrokkenheid kan bereiken in verschillende omstandigheden (Hurlbert & Gupta, 2015). Aangezien deze split ladder is afgeleid van de participatieladder van Arnstein (1969), wordt allereerst aandacht gegeven aan Arnstein's ladder, zodat de basis van de split ladder inzichtelijk wordt gemaakt. Nadat deze behandeld is, wordt de ladder van Pröpper en Steenbeek (1999) uiteengezet die ook de positie van de overheid aan de ladder heeft toegevoegd. Vervolgens worden deze ladders gereflecteerd en wordt een beeld gegeven van de split ladder van Hurlbert en Gupta (2015). Deze ladder moet uiteindelijk uitwijzen waar de planningsprocessen van duurzame gebiedsontwikkeling zich bevinden op de ladder en of er ruimte wordt geboden om sociaal kapitaal te vormen.

2.4.2.1 De participatieladder van Arnstein

Met behulp van de participatieladder van Arnstein (1969), afgebeeld in figuur 2, kan worden gekeken op welke positie, 'tree', de stakeholders in het planningsproces staan. Deze ladder houdt in tot in welke mate een deelnemer toegang heeft tot het proces en hoeveel macht hij daardoor bezit (Collins & Ison, 2009). De onderste treden laten uitsluiting van betrokkenheid zien. In dat geval hebben de controlerende instanties de volledige macht en kunnen deelnemers niks inbrengen in het besluitvormingsproces. Naarmate een deelnemer klimt op de ladder, krijgt hij meer macht en toegang tot het proces. In het middelste gedeelte van de ladder kunnen deelnemers een stem in de besluitvorming hebben, maar kan er niet worden gegarandeerd dat volledig rekening wordt gehouden met hun standpunten. Bovenaan de ladder hebben deelnemers de controle en hebben ze dus de macht

Figuur 2: Arnstein's ladder van Participatie (Arnstein, 1969)

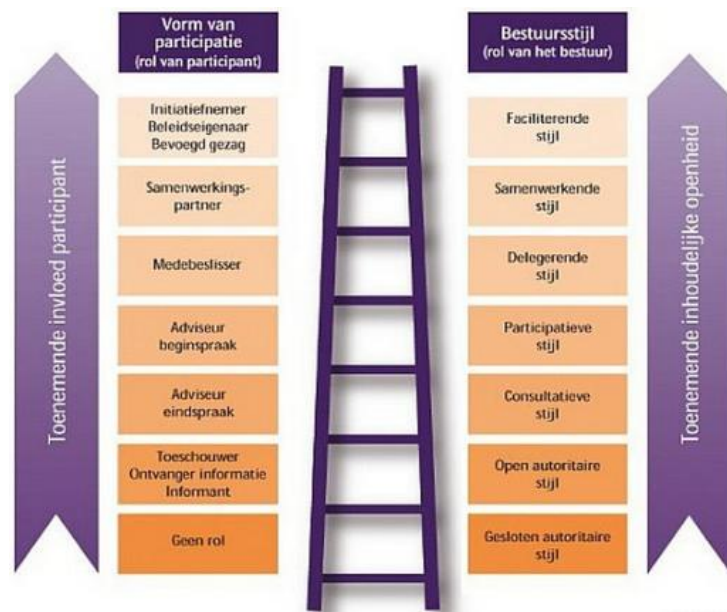
over de besluitvorming zonder hierbij te worden beperkt door controlerende instituties. Met behulp van de participatieladder van Arnstein (1969) kan worden gekeken of er een horizontale interactie plaatsvindt tussen de verschillende instanties in een planningsproces of dat sprake is van een ongelijkwaardige verhouding tussen betrokkenen waardoor de mogelijkheid bestaat dat er uitsluiting optreedt en niet alle belangen worden afgewogen en met elkaar worden verbonden (Collins & Ison, 2009).

De split ladder van Hurlbert en Gupta (2015) heeft dus de ladder van Arnstein als basis en in deze thesis worden de collective action arrangements van de projecten in duurzame gebiedsontwikkeling, die de mate van gelijkwaardigheid en inclusieve besluitvorming aangeven, in de split ladder geplaatst zodat inzichtelijk kan worden gemaakt of alle belangen worden afgewogen en met elkaar worden verbonden waardoor vertrouwen en kennis kunnen worden gegenereerd en gecirculeerd.

2.4.2.2 De participatieladder van Pröpper en Steenbeek

De participatieladder van Pröpper en Steenbeek (1999) is in vergelijking met de ladder van Arnstein (1969), zie deelparagraaf 2.4.2.1, meer gedetailleerd en besteed naast de rol van de participant ook aandacht aan de rol van het bestuur. Zoals in 2.1 is aangegeven gaat deze thesis er vanuit dat de gemeente zorgt dat andere partijen de ruimte krijgen om bottom-up projecten op te zetten. Hierdoor kan de rol van de overheid invloed hebben op de insteek van het planningsproject in duurzame gebiedsontwikkeling. De bestuur rollen zijn: gesloten autoritaire stijl, open autoritaire stijl, consultatieve stijl, participatieve stijl, delegerende stijl, samenwerkende stijl en faciliterende stijl, zoals kan worden afgeleid uit figuur 3.

Ondanks dat er minder aandacht aan deze ladder in de split ladder wordt geschonken in vergelijking met de ladder van Arnstein, kan ook deze ladder uitwijzen of de stakeholders de ruimte krijgen om belangen met elkaar te verbinden en zodoende sociaal kapitaal te vormen. De collective action arrangements, besproken in 2.2.3,

Figuur 3: Participatieladder Pröpper & Steenbeek (1999)

geven in deze thesis ook een beeld van de rol die de gemeente op zich neemt in duurzame gebiedsontwikkeling, met gevolgen voor de positie van deze projecten in de split ladder van Hurlbert en Gupta (2015).

2.4.2.3 Reflectie participatieladder Arnstein en Pröpper & Steenbeek

De afgelopen decennia heeft er na het onderzoek van Arnstein een explosie van literatuur over publieke participatie plaatsgevonden, waaronder ook het onderzoek van Pröpper en Steenbeek (1999) valt. Hurlbert en Gupta (2015) geven echter aan dat deze onderzoeken weinig zeggen over de condities waaronder participatie kan werken en wat deze participatie kan bereiken in verschillende omstandigheden. Aantonen welke positie de betrokkenen moeten innemen op de participatieladder in bepaalde omstandigheden is nog onderontwikkeld (Hedelin & Lindh, 2008). Ook Collins en Ison (2009) zijn van mening dat het tijd is om van de participatieladder van Arnstein af te stappen omdat geen rekening wordt gehouden met de context waarin de ladder wordt gebruikt. Daarnaast stellen ze dat het onmogelijk is voor één groep/individu om volledig de complexiteit van de hedendaagse en toekomstige vraagstukken te begrijpen waardoor er gezamenlijk naar een oplossing moet worden gezocht. De ladder van Arnstein zou hierbij maar weinig inzicht kunnen geven over hoe participatie als gezamenlijk proces tussen alle betrokkenen tot stand moet komen. Hun onderzoek zegt hierover:

“A linear, hierarchical model of involvement – Arnstein’s ladder – fails to capture the dynamic and evolutionary nature of user involvement. Nor does it recognize the agency of users who

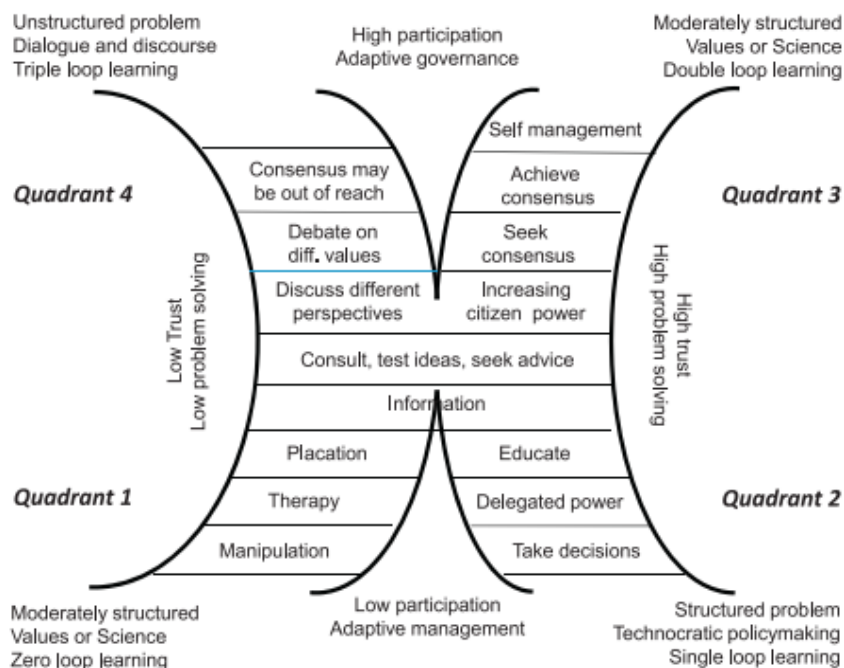
may seek different methods of involvement in relation to different issues and at different times.”
(Collins & Ison, 2009, p.362)

Collins en Ison (2009) benadrukken dat het vooral gaat om het leren van elkaar en van omstandigheden, zodat betrokkenen op deze manier met omstandigheden en veranderingen om kunnen gaan en aan kunnen passen zodat consensus wordt bereikt. Door van elkaar en veranderende omstandigheden te leren, ontstaan nieuwe rollen, relaties en handelingen die leiden tot een veerkrachtig proces voor complexe vraagstukken. Dit moet worden opgenomen in de ladder van participatie.

Hurlbert en Gupta (2015) komen om die reden met de split ladder van participatie. Deze laat participatie, gebaseerd op vertrouwen, waarden en kennis; het sociaal kapitaal, zien waardoor betrokkenen zich kunnen aanpassen aan omstandigheden en mogelijk een consensus bereiken. Deze ladder is van nut voor deze thesis omdat onderzocht moet worden of de planningsprocessen rekening houden met sociale duurzaamheid door ruimte te bieden om belangen met elkaar te verbinden en om sociaal kapitaal te vormen zodat een veerkrachtig project ontstaat waaraan de samenleving is toegewijd.

2.4.2.4 De split ladder van Hurlbert en Gupta

Zoals in figuur 4 is te zien, is in de split ladder het model van Arnstein uitgewerkt, waarbij de onderste helft weinig participatie betreft en de bovenste helft van de ladder een hoog niveau van participatie maar een laag niveau in wetenschappelijke zekerheid betreft (Hurlbert & Gupta, 2015). De gedachte achter de split ladder is dat door cyclische en actieve betrokkenheid met het publiek zal zorgen voor begrip bij een complex vraagstuk en inzicht in omstandigheden waar deze vraagstukken zich in bevinden. Ondanks dat dit een tijdrovend proces is, kan dit voor een opheldering van complexe problemen zorgen.

Figuur 4: De split ladder van participatie (Hurlbert & Gupta, 2015)

Om in deze thesis te onderzoeken waar de collective action arrangements van projecten in duurzame gebiedsontwikkeling zich bevinden in de split ladder, worden hieronder de kwadranten van de split ladder uitgewerkt. De treden van de ladder staan voor het proces, bijvoorbeeld het zoeken naar consensus, én de uitkomsten met betrekking tot participatie van betrokkenen, bijvoorbeeld het bereiken van consensus. Er zijn vier kwadranten die hier mee geassocieerd zijn. Naast dat de kwadranten uitwijzen hoeveel participatie ze behoeven, wordt hiermee ook inzichtelijk gemaakt of er ruimte wordt geboden om van elkaar en

omstandigheden te leren en er dus sociale netwerken ontstaan op basis van kennis, vertrouwen en waarden; het sociaal kapitaal.

Het eerste kwadrant betreft redelijk gestructureerde problemen waarin onenigheid bestaat op het gebied van kennis, normen of waarden en er weinig vertrouwen heerst in het proces en uitkomst. Participatie resulteert niet in van elkaar leren, maar in manipulatie, therapie en verzoening (Hurlbert & Gupta, 2015). Kwadrant 2 bestaat uit gestructureerde problemen waarin wetenschap de dominante rol vertolkt. Technocraten en experts pakken deze problemen aan en nemen de beslissingen die consequenties hebben voor het algemeen belang. Er is interactie met het publiek, maar enkel om ze te onderwijzen of om de experts op de hoogte te houden van ontwikkelingen die betrekking hebben tot het vraagstuk. Vraagstukken in kwadrant 2 kunnen enkel de 'single loop learning'; het verbeteren van bestaande routines, ondergaan (Hurlbert & Gupta, 2015)

Kwadrant 3 bestaat uit redelijk gestructureerde problemen waarin veel vertrouwen heerst maar waar geen overeenstemming is op wetenschappelijk gebied. Deze problemen vereisen een hoog niveau van betrokkenheid van stakeholders, wederzijdse informatiestromen, en kan leiden tot 'double loop learning'; het ondervragen en onderbouwen van veronderstellingen en strategieën om onzekerheid uit de weg te gaan (Hurlbert & Gupta, 2015). In tegenstelling tot kwadrant 1 en 2 kan hier dus wel sprake zijn van de vorming van sociaal kapitaal.

In het vierde kwadrant is grote onzekerheid in kennis en problemen worden beïnvloed door andere problemen (Carroll et al., 2007). Dynamisch sociale en politieke factoren hebben daarnaast ook effect op het vraagstuk en er heerst weinig vertrouwen en veel discussie. Deze vraagstukken vereisen 'triple loop learning'; normen en waarden die veronderstellingen en strategieën onderbouwen, worden ondervraagd en gereflecteerd wat resulteert in meer begrip van de context, machtsverhoudingen en onderliggende waarden (Hurlbert & Gupta, 2015). Ondanks hoge betrokkenheid en de ruimte om te discussiëren, heerst er dus geen vertrouwen.

In deze thesis wordt eerst gekeken in welk kwadrant de collective action arrangements van projecten van duurzame gebiedsontwikkeling zich bevinden. Dit gebeurt met behulp van de mate van betrokkenheid in het planningsproces dat door middel van de collective action arrangements inzichtelijk is gemaakt. Na het positioneren van de arrangements in de kwadranten, kan worden gekeken of er in deze kwadranten ruimte wordt geboden om van elkaar te leren, er vertrouwen in elkaar en in het project heerst en er dus mogelijk sociaal kapitaal kan worden gevormd.

2.4.3 Sociale duurzaamheid in het planproces

Complexe vraagstukken in duurzame gebiedsontwikkeling vereisen een dialoog, het opbouwen van vertrouwen en het blootstellen van machtsverhoudingen en de onderliggende waarden, om op deze manier complexiteit en onzekerheid te tackelen (Blackmore et al., 2007; Gupta, 2014). Door van elkaar te leren in een iteratief en dynamisch proces, kan er vertrouwen worden opgebouwd en belangen met elkaar worden verbonden waardoor consensus wordt bereikt. In andere woorden, bij dit gezamenlijke proces, bestaand uit relaties tussen de betrokkenen, waar bronnen en informatie voor allen toegankelijk zijn en er bovendien vertrouwen heerst, is sprake van sociaal kapitaal (Rydin & Pennington, 2000; Healey, 1997) Nadat onderzocht is of sociaal kapitaal wordt gevormd in de planningsprocessen van duurzame gebiedsontwikkeling, aan de hand van de mate van vertrouwen, het leren van elkaar, verwachtingen en verplichtingen, wordt in deze thesis gekeken of er daadwerkelijk sprake is van een gemeenschapsgevoel en toewijding aan het project, zodat conclusies kunnen worden getrokken over in hoeverre er rekening is gehouden met sociale duurzaamheid tijdens het planproces. Toewijding en gemeenschapsgevoel worden onderzocht aan de hand van of de stakeholders zich verantwoordelijk voelen voor het project en er gezamenlijk in willen investeren (Huntjens et al., 2011). Wanneer dit het geval is, kan er een veerkrachtig en stabiele samenleving ontstaan (Putnam, 2000).

2.5 Resumé

Het doel van deze thesis is het inzichtelijk maken van de wijze waarop belangen met elkaar worden verbonden en sociale duurzaamheid kan ontstaan waardoor duurzame gebiedsontwikkeling kan worden gefaciliteerd. In het theoretisch kader is de verschuiving van government naar governance aangekaart, om op deze wijze aan te kaarten in welke omstandigheden de gebiedsontwikkeling van Nederland zich nu bevindt. Horizontale interactie tussen betrokkenen, dat een kenmerk is van governance, geeft ruimte aan diverse belangen zodat mogelijk een gemeenschappelijk belang kan ontstaan dat leidt tot een duurzame samenleving (Putnam, 2000).

In de tabellen 1 en 2 wordt een overzicht gegeven van hoe deze thesis is opgebouwd. Aan de hand van drie cases wordt inzichtelijk gemaakt wat de mate is van inclusieve besluitvorming, gelijkwaardigheid en sociaal kapitaal in de planningsprocessen van duurzame gebiedsontwikkeling zodat een duidelijk beeld kan ontstaan over hoe belangen met elkaar worden verbonden en de mate waarin sociale duurzaamheid is opgenomen in het planningsproces. Daarnaast wordt er aan de hand van de tabellen 1 en 2 gekeken of met alle drie de concepten evenveel rekening wordt gehouden in duurzame gebiedsontwikkeling. De drie concepten zijn blauw ingekleurd bij het onderdeel van de collective action arrangement of split ladder die het concept meet. De onderdelen worden in hoofdstuk drie verder uitgewerkt.

1. Het verbinden van belangen			
<u>Collective action arrangement:</u>	Gelijkwaardigheid	Inclusieve besluitvorming	Sociaal kapitaal
Type & aantal actoren			
Machtsverdeling & coördinatie tussen actoren			
Het in kaart brengen van belangen:			
• Insluiting			
• Deliberatie			
• Democratische vaardigheden & politieke betrokkenheid			
• Het uitoefenen van invloed			
• Legitimiteit			
Informele en formele regels en richtlijnen			

<u>Type:</u>	Hiërarchie	Competitie	Gezamenlijk besluiten
Case 1			
Case 2			
Case 3			

Tabel 1: Overzicht deelvraag 1

2. Sociale duurzaamheid				
	Positie in de split ladder:			
	Kwadrant 1	Kwadrant 2	Kwadrant 3	Kwadrant 4
Afhankelijk van type collective action arrangement				
Vorming sociaal kapitaal:				
• Vertrouwen				
• Van elkaar leren				
• Verwachtingen				
• Verplichtingen				

	Case 1	Case 2	Case 3
Toewijding aan het project			
Gemeenschapsvorming			

Tabel 2: Overzicht deelvraag 2

Hoofdstuk 3: Methodologie

In dit hoofdstuk wordt de gekozen onderzoeksmethode om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop sociaal duurzame gebiedsontwikkeling wordt gefaciliteerd, uiteengezet. Allereerst wordt de keuze voor de onderzoeksmethode onderbouwd, waarna deze methode wordt toegelicht. De uitkomsten van het empirisch onderzoek worden uiteengezet in de resultatenanalyse. De methodologie vormt de brug tussen de wetenschappelijke grondslag van het onderzoek, het theoretisch kader, en de empirische uitkomsten van het onderzoek, de resultatenanalyse.

3.1 Onderbouwing onderzoeksmethoden

Hieronder wordt de gekozen onderzoeksmethode toegelicht. Om de wijze waarop duurzame gebiedsontwikkeling gefaciliteerd wordt te onderzoeken, is gebruik gemaakt van kwalitatieve onderzoeksmethoden. De keuze voor een kwalitatief onderzoek is omdat dit ruimte en diepgang biedt voor de complexiteit van de sociale wetenschap en er op deze wijze meer inzicht in sociale vraagstukken kan worden verkregen (Flyvbjerg, 2001).

3.1.1 Kwalitatief onderzoek

De groeiende complexiteit en onzekerheid in de ruimtelijke planning vragen om het gebruik van kwalitatieve onderzoeksmethoden. Daarnaast weegt ruimtelijke planning, zoals ook in duurzame gebiedsontwikkeling, steeds meer de verschillende visies van betrokken actoren af binnen het beleidsvormingsproces (Healey, 2006). In het post-positivisme is de visie van de expert enkel nog één van de verschillende visies op het vraagstuk en is van eenzelfde belang als de visie van andere betrokkenen op het vraagstuk (Glaser & Strauss, 1967). Dit sluit aan bij de ontwikkelingen in het planningsdenken, waarbij de visie van de planningsexpert niet meer als leidend wordt gezien (Allmendinger, 2002). In deze thesis werd de subjectieve blik van de onderzoeker in acht genomen maar werd door middel van het betrekken van verschillende partijen in de dataverzameling afgevlakt. Het vergelijken van verschillende visies over het planningsproces in duurzame gebiedsontwikkeling zorgde ervoor dat interpretaties zo veel mogelijk worden uitgesloten.

Om de relatie tussen de theorie en het onderzoek scherp te stellen, is het onderscheid tussen een deductieve en een inductieve aanpak van belang. Bij een deductieve aanpak is het wetenschappelijke literatuuronderzoek leidend voor het empirische gedeelte. Vanuit de wetenschappelijke theorieën worden er onderzoeksvragen opgesteld, welke in de empirie onderzocht gaan worden. Vanuit een inductieve aanpak wordt er allereerst onderzoek gedaan. Aan de hand van de bevindingen uit het empirische onderzoek worden conclusies getrokken, waaruit een bepaalde theorie uit voortkomt (Bryman, 2008). Ondanks dat er voor deze thesis gebruik is gemaakt van een theoretisch kader als wetenschappelijke basis voor de empirie, is er gebruik gemaakt van een inductieve aanpak zodat er aan de hand van de bevindingen uit het empirische onderzoek conclusies over de wijze waarop sociaal duurzame gebiedsontwikkeling kan worden gefaciliteerd, konden worden getrokken.

3.1.2 Case studies

Hieronder wordt de keuze voor case studies als 'research design' voor dit onderzoek uitgelegd. Een case studie is een gedetailleerde en intensieve analyse van een bepaalde casus en kan in de vorm van een persoon, gebeurtenis of organisatie zijn (Bryman, 2008). Hoewel casestudies dieper ingaan op wat mensen echt denken en wat ze beweegt, liggen de limitaties bij een casestudie daarin, dat deze vaak (te) weinig data hebben om echte verbanden tussen variabelen te constateren. Hierdoor kan over het algemeen deze studie niet harde bewijzen leveren voor een bestaande relatie tussen bepaalde begrippen. Casestudies betreffen dan ook

meer een beschrijvend perspectief dan een verklarend perspectief, dat eerder wordt gevonden in kwantitatieve studies.

Echter de reden voor de keuze van een case studie onderzoek in deze thesis is omdat deze thesis juist een beschrijvend perspectief nodig heeft, die de wijze waarop sociaal duurzame gebiedsontwikkeling gefaciliteerd kan worden, inzichtelijk maakt door middel van een gedetailleerde en intensieve analyse. In het specifiek zal er gebruik worden gemaakt van de zogenaamde 'multiple-case study'. Dit is een analyse van meerdere casussen naast elkaar waardoor de generaliseerbaarheid van het onderzoek kan worden vergroot (Flyvbjerg, 2006). Door de resultaten en de contexten van de casussen naast elkaar te zetten, is het mogelijk om verschillen en overeenkomsten in de casussen te herkennen en te benoemen.

In het geval van deze thesis zijn de projecten “de Bijenstal” in Park21 in gemeente Haarlemmermeer, “de Stadshof” in Deventer en “het Coehoornpark” in Arnhem die onder duurzame gebiedsontwikkeling vallen, als case studie gebruikt. Deze casussen worden ook weergegeven in tabel 3. Met behulp van het case studie onderzoek konden dus verschillen en overeenkomsten in de drie casussen worden aangetoond, waardoor deze thesis meer inzicht verkreeg.

3.1.2.1 Selectie casussen

In deze thesis is dus onderzocht hoe sociaal duurzame gebiedsontwikkeling kan worden gefaciliteerd en dit is door middel van een aantal casussen inzichtelijk gemaakt. Omdat er momenteel veel burgerinitiatieven in de buitenruimte worden opgezet, moest de onderzoeker verdere voorwaarden stellen aan de selectie van de casussen. Zonder deze voorwaarden waren de resultaten uit de casestudies niet goed met elkaar te vergelijken en werd het lastig om op correcte wijze uitkomsten over duurzame gebiedsontwikkeling te generaliseren. Aan de hand van literatuur over duurzame gebiedsontwikkeling zijn deze voorwaarden opgesteld waarna vervolgens een drietal cases geselecteerd. Hieronder worden de voorwaarden weergegeven.

Allereerst is er de voorwaarde gesteld dat in de casussen sprake was van een betrokkenheid van meerdere partijen naast de gemeente in het project. Om te voldoen aan duurzame gebiedsontwikkeling moet aan de partijen ruimte worden gegeven om zelf met ideeën en visies te komen en het proces te regelen (Meppem, 2000; Healey, 1997).

Ten tweede moesten de casussen planningsprojecten inhouden die rekening hielden met het duurzaamheidsprincipe. Dit is getest op grond van hoe en met welke insteek het initiatief is ontstaan en vorm heeft gekregen. Er moest sprake zijn van een kwalitatieve in plaats van kwantitatieve opgave waarbij gebiedsidentiteiten een belangrijke plek innamen en de eindgebruiker in een sterkere positie kwam. De focus moest komen te liggen op de behoeften van de samenleving, rekening houdend met dat toekomstige generaties ook in hun behoeften kunnen worden voorzien (van Wesemael, 2008).

Een derde voorwaarde komt voort uit de gedachte om casussen van circa dezelfde oppervlakte te selecteren zodat er geen verkeerde conclusies kunnen worden getrokken en vergelijkingen worden gemaakt op diverse schalen. Om ervoor te zorgen dat de onderzoeker het overzicht behield, is er gekozen voor lokale initiatieven die een grootte van ongeveer 50 bij 50 meter besloegen.

Ondanks dat er meerdere voorwaarden hadden kunnen worden gesteld met betrekking tot duurzame gebiedsontwikkeling, zie Puylaert et al (2011), hebben deze drie voorwaarden uiteindelijk geleid tot de selectie van een drietal casussen; het Coehoornpark in Arnhem, de Stadshof in Deventer en de Bijenkas in Park21 in gemeente Haarlemmermeer. Deze drie projecten hebben een duurzame insteek en worden gekenmerkt door een bottom-up benadering. Participatie van bewoners en partijen staat centraal in het planningsproces in alle drie de gevallen. Hierdoor zijn deze cases een waardevolle toevoeging aan dit onderzoek en

kunnen ze antwoord geven op de onderzoeksvraag. Een beknopt overzicht van de drie projecten wordt weergegeven in tabel 3.

3.1.2.2 Beknopte introductie casussen:

Het Coehoornpark in Arnhem:

Het Coehoornpark, gelegen in de Coehoornwijk in Arnhem is een onderdeel van stichting Coehoorn Centraal die staat voor een creatieve ontwikkeling in de wijk. In 2013 heeft gemeente Arnhem gekozen voor het (gedeeltelijk) loslaten van de regie van de wijkontwikkeling waardoor ruimte is gekomen voor initiatieven van onderop die duurzame ontwikkeling nastreven (Coehoorn Centraal, 2015). Het doel van stichting Coehoorn Centraal is het vullen van leegstand en revitalisering van de wijk. Hierbij moeten de bewoners het gevoel hebben dat ze niet alleen in de wijk wonen, maar er ook zelf vorm aan geven. Daardoor worden naast de samenwerking tussen Coehoorn Centraal en de gemeente Arnhem ook bewoners en ondernemers betrokken bij de initiatieven. Het Coehoornpark is 40 X 60 meter groot en werd in het najaar van 2013 gerealiseerd op een locatie die 22 jaar braak had gelegen en als parkeerplaats fungeerde.

Aangezien dit project gerealiseerd is, is het mogelijk om in deze case het planningsproces het meest uitvoerig te onderzoeken. Door middel van verschillende perspectieven van onder andere de gemeente Arnhem, de stichting en wijkbewoners kan het proces van het Coehoornpark worden beschreven en worden vergeleken met de andere twee cases. Ondanks dat dit project als 'af' kan worden gezien, is het Coehoornpark nog steeds in ontwikkeling.

De Bijenkas te Park21 in het Haarlemmermeer:

Park21 is een project van de gemeente Haarlemmermeer waarbij de bedoeling is dat stad en platteland elkaar ontmoeten zodat het een groen recreatieve centrum van de polder wordt (gemeente Haarlemmermeer, 2015). Het project betreft een gebied van 1000 hectare dat gelegen is tussen de steden Hoofddorp en Nieuw-Vennep en al vanaf 1998 in ontwikkeling is. Volgens de gemeente Haarlemmermeer is het project Park21 een proeftuin voor duurzame gebiedsontwikkeling. Er is geen sprake van een sterk richtinggevend masterplan en partijen kunnen met eigen initiatieven komen waarbij de overheid zich faciliterend opstelt. Een voorbeeld van een initiatief in de Park21 is de Bijenkas, een idee van de imkervereniging van Haarlemmermeer. Niet alleen de gemeente is bij dit initiatief betrokken, maar ook deze imkervereniging en stichting I love Beeing. In deze thesis wordt nadruk gelegd om de wijze van benaderen die wordt gehanteerd bij het ontwikkelen van projecten in Park21 en het verloop van het planningsproces van het project de Bijenkas. Naast het interviewen van de programmasecretaris en projectmanager van Park21, die een algemeen beeld over Park21 en hun visie daarop gaven, zijn 3 mensen die betrokken zijn bij het initiatief de Bijenkas, geïnterviewd. Aangezien dit een klein project is, zorgt dit aantal respondenten voor genoeg representativiteit voor de case.

De Stadshof Deventer in Deventer:

De Stadshof, gelegen in het centrum van Deventer sinds 1960, is 35 X 50 meter groot en onbebouwd. De afgelopen decennia is het hof in onbruik geraakt. De grond is privaat bezit van 13 eigenaren die momenteel de opdracht krijgen van stichting Stadshof om iets met de Stadshof te doen zodat het gebied meer economische waarde oplevert en het op een duurzame wijze wordt benut (WBWD, 2013). Het project ontwikkelt zich niet vanuit de overheid maar Stichting Wonen Boven Winkels Deventer heeft de leiding over dit project op zich genomen en heeft stichting Stadshof opgericht. Momenteel is stichting Stadshof met de eigenaren aan het praten en in mei 2013 hebben bewoners van de stad Deventer de kans gekregen om tijdens een bijeenkomst over de Stadshof inbreng te leveren. Op de ingebrachte ideeën en visies wordt nu voortgeborduurd. Voor deze thesis is de case 'De Stadshof Deventer' gebruikt als voorbeeld van duurzame gebiedsontwikkeling die het begin van een proces laat

zien. Omdat het project nog niet ver in ontwikkeling is, zijn er een paar stakeholders geïnterviewd die hun perspectieven op het proces en de ontwikkeling zichtbaar hebben gemaakt. Er is gekozen voor het interviewen van drie verschillende instanties, stichting Stadshof, gemeente Deventer en Wonen boven Winkels Deventer en 2 bewoners waardoor eventueel verschillende perspectieven met elkaar konden worden vergeleken en mogelijk een toegevoegde waarde konden leveren aan het onderzoek.

Case:	Het Coehoornpark;	De Bijenkas in Park21	De Stadshof Deventer
Locatie	Arnhem, Coehoornwijk	Haarlemmermeer	Deventer
Status	Gerealiseerd (in 2013)	Gerealiseerd (in 2015)	Oriëntatie (vanaf 2013)
Omvang	40 X 60 meter	50 X 30, in 1000 hectare park	35 X 50 meter
Stakeholders	<ul style="list-style-type: none"> - Gemeente Arnhem - Stichting Coehoorn Centraal - Bewoners Coehoornwijk in Arnhem - Alliander - NL Greenlabel 	<ul style="list-style-type: none"> - Bewoners gemeente Haarlemmermeer - Gemeente Haarlemmermeer - Stichting I love Beeing Imkervereniging Haarlemmermeer 	<ul style="list-style-type: none"> - Wonen Boven Winkels Deventer - Stichting Stadshof - Eigenaren Stadshof; - Gemeente Deventer - Bewoners Binnenstad Deventer
Eigendom grond	Private grond	Publieke grond	Private grond

Tabel 3: Drie casestudies in het onderzoek "Het faciliteren van duurzame gebiedsontwikkeling"

3.2 Dataverzameling

3.2.1 Semigestructureerde interviews

Voor dit onderzoek is gekozen voor het houden van interviews om de data te verzamelen omdat door middel van diepgaande gesprekken waardevolle informatie voor het onderzoek kan worden verkregen en verschillende perspectieven kunnen worden belicht. Naast de gemeente, zijn namelijk ook andere stakeholders geïnterviewd die betrokken waren in het planningsproces van één van de drie cases.

Een semigestructureerd interview houdt in dat informatie wordt uitgewisseld door middel van het stellen van vragen (Longhurst, 2003). De lijst met onderwerpen is voor een deel al van tevoren vastgesteld, maar de participant krijgt ook de vrijheid om dingen te vertellen die hij of zij belangrijk vindt (Dunn, 2005). Bij het houden van de interviews voor deze thesis, is er rekening gehouden met de eisen voor een goed semigestructureerd interview. Dit zijn onder andere het opstellen van een topiclijst, weergegeven in Bijlage A, waarbij de vragen en onderwerpen gebaseerd zijn op de wetenschappelijke literatuur uit het theoretisch kader, het goed luisteren van de interviewer en de kans bieden aan de participant om vrijuit te praten (Longhurst, 2003). Hierdoor was het interview een zeer goede methode om informatie uit respondenten te verkrijgen over opinies, gevoelens, gedachten of kennis die van belang zijn voor deze thesis. Tevens kon met behulp van interviews dieper op bepaalde onderwerpen worden ingegaan waardoor er rijke data wordt gegenereerd (Baarda & De Goede, 2006). Hierdoor kon de achterliggende gedachte van de mening van een respondent achterhaald worden. Dit is van groot belang voor dit onderzoek, omdat op deze manier het perspectief van verschillende actoren kon worden geanalyseerd. Naast deze voordelen kent het gebruik van een interview ook een aantal nadelen. Zo kan de manier van interviewen de antwoorden van de participanten beïnvloeden (Denscombe, 2007; Newton, 2010). In deze thesis was daarom de onderzoek bewust dat door de manier van data verzamelen zij een bepaalde positie innam die aspecten van dit onderzoek kon beïnvloeden (Salzman, 2002). Er werd een logboek bijgehouden zodat de onderzoeker achteraf kon reflecteren hoe de interviews waren verlopen.

De keuze voor een mondeling interview voor deze thesis is te verklaren aan de hand van onderzoek van Baarda & De Goede (2006) die stellen dat een mondeling interview geschikter is voor een topiclijst dan een schriftelijk interview. Met een mondeling interview kunnen

gemakkelijker open - of ingewikkelde vragen gesteld worden en kan er beter op de antwoorden worden doorgevraagd. Omdat er getracht wordt om dieper op de topics in te gaan om op deze manier de perspectieven van betrokkenen in de drie planningsprocessen te analyseren, is er daarom gebruik gemaakt worden van mondeling interviews.

Daarnaast werden de mondelinge interviews, na toestemming van de respondenten, opgenomen door middel van een voice recorder zodat achteraf de topics kritisch konden worden geanalyseerd. Omdat de onderzoeker tijdens het interview niet hoefde mee te schrijven, kon zij zich volledig concentreren op wat de respondent zei waardoor er dieper op de topics kon worden ingegaan. Bovendien stelt Bryman (2008) dat het menselijke geheugen gelimiteerd is en kon door middel van het opnemen, het interview herhaaldelijk worden beluisterd.

3.2.2 Recrutment respondenten

De interviews zijn met relevante personen binnen de case studies gehouden, zie Bijlage B voor details over de respondenten. Dit houdt in dat respondenten deelnemers zijn van de projecten zodat ze hun ervaringen hierover kunnen vertellen (Cameron, 2000). Voor het werven van respondenten is een actor-netwerk analyse vastgesteld om te zien welke stakeholders betrokken waren bij het proces. Het gaat hier om bewoners, publieke en private partijen die betrokken zijn bij “de Bijenstal” in Park21 Haarlemmermeer, “de Stadshof” in Deventer en “het Coehoornpark” in Arnhem. Ze zijn telefonisch of per email benaderd voor het maken van een afspraak voor een interview. In dit onderzoek zal het verloop van het planningsproces van sociaal duurzame gebiedsontwikkeling zowel vanuit het perspectief van de gemeente als vanuit het perspectief van de initiatiefnemers worden bekeken. Aan de ene kant zijn er dus mensen vanuit de gemeente Haarlemmermeer, Arnhem en Deventer en overige publieke instanties geïnterviewd. Aan de andere kant zijn initiatiefnemers, dus burgers en ondernemers of partijen die nauw betrokken zijn bij het initiatief, geïnterviewd. Hierbij kan worden gedacht aan een klankbord waar burgers in zitten, maatschappelijke organisaties en private bedrijven.

3.2.3 Ethische vraagstukken

Bij het verzamelen en het analyseren van primaire data is rekening gehouden met ethische aspecten. Tijdens het houden van interviews was het belangrijk dat de interviewer met respect naar de participanten handelde en een sfeer creëerde waarbij de participant zich op zijn gemak voelde (Dunn, 2005). Dit houdt in dat de respondenten in hun waarde werden gelaten en de machtsverhoudingen niet teveel bij de onderzoeker lagen. De onderzoeker heeft duidelijk aangegeven wat zijn bedoelingen waren en wat er met de data zou worden gedaan (DeWalt et al, 1998). In alle gevallen zijn de interviews gehouden op locaties die uitgekozen waren door de respondenten. Een overzicht van overige informatie is te vinden in bijlage B.

Daarnaast is vooraf aan elk interview, aan de respondent gevraagd of hij of zij het bezwaarlijk vond dat alles opgenomen werd. Bovendien is aan de respondent verteld dat alles anoniem verwerkt zou worden en het eventueel mogelijk was om te stoppen met het interview of antwoorden te veranderen tijdens of na het interview. Respondenten met een specifieke functie die concreet wordt besproken in deze thesis, zoals een functie in de gemeente, werden op de hoogte gesteld van een eventuele beperking van anonimiteit. De respondent kon dan vervolgens instemmen om deel te nemen aan het onderzoek. Daarnaast gaf de onderzoeker aan dat inzicht in de onderzoeksresultaten kon worden verkregen als de respondent daar belang bij had.

3.3 Operationalisering

3.3.1 De overheid, sociaal duurzame gebiedsontwikkeling en stakeholders

De termen 'Overheid', 'Sociaal duurzame gebiedsontwikkeling' en 'Stakeholders' worden hieronder afgebakend en vertaald in meetbare begrippen, zodat ze kunnen worden gebruikt in deze thesis.

De overheid in het kader van dit onderzoek is, in navolging van de definitie van Lambooy (1989), een containerbegrip voor bonte verzamelingen van organisaties, mensen en bedrijven. Er zijn meer overheden, die bovendien niet homogeen zijn, maar een verschillende kijk op zaken hebben. Onder het rijksniveau bevinden zich ook nog de provinciale en de gemeentelijke overheidsniveaus. Voor het meten van de rol van de overheid in de planningsprocessen is er in deze thesis gekozen voor de gemeente als overheidsorgaan omdat de gemeente enerzijds een uitvoerend orgaan van nationaal beleid is, maar anderzijds de eenheid is die de allereerste contactlaag vormt met de democratische basis: de burger, groepen van burgers, bedrijven en lokale belangengroepen.

De tweede operationalisering heeft betrekking tot sociaal duurzame gebiedsontwikkeling. Zoals in het theoretisch kader al is aangegeven gaat in dit onderzoek de aandacht uit bij sociaal duurzame gebiedsontwikkeling naar het verbinden van belangen om op deze manier met maatschappelijke opgaven aan de slag te gaan en hoge kwaliteit te verwezenlijken zonder daarbij toekomstige generaties in hun behoeften te beperken (Puylaert et al., 2011; van Wesemael, 2008). In die zin moet er in duurzame gebiedsontwikkeling ruimte worden geboden om de verschillende belangen aan te horen zodat ze met elkaar kunnen worden verbonden. Naast het verbinden van belangen, speelt toewijding aan het project door de samenleving een belangrijke rol in sociaal duurzame gebiedsontwikkeling. Toewijding zorgt namelijk voor een sociale samenhang zodat een lokaal gemeenschap ontstaat die veerkrachtig en stabiel is (Dempsey et al., 2011).

Een stakeholder is een partij of persoon die de inhoud van een proces kan beïnvloeden of wordt beïnvloed door de verwezenlijking van het project. Er wordt in de actor netwerkanalyse in deze thesis een onderscheid gemaakt tussen interne stakeholders, ook wel leveranciers genoemd, die actief betrokken zijn bij de uitvoering van projecten en het proces op zekere hoogte kunnen beïnvloeden. En externe stakeholders, ook wel gebruikers genoemd, die juist worden beïnvloed door het project (Freeman, 1984).

3.3.2 Afbakening elementen collective action arrangements

In deze thesis worden de inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid in planningsprocessen onderzocht aan de hand van het collective action arrangement. Dit is een verzameling instituties en actoren die verbonden is aan een bepaald vraagstuk (Evers & de Vries, 2013). Bij deze set van instituties en actoren moet rekening worden gehouden met het type en aantal actoren, de machtsverdeling en de coördinatie tussen deze actoren, de wijze waarop belangen in kaart worden gebracht en de formele/informele regels en richtlijnen die leidend zijn tijdens de interactie tussen de actoren (Scharpf, 1997; Arts & van Tatenhove, 2005).

Bij het type en aantal betrokkenen, de machtsverdeling en de coördinatie tussen deze actoren moet rekening worden gehouden met de wijze waarop de coördinatie tussen de betrokkenen verloopt en hoe de macht is verdeeld onder de betrokkenen. Inzichtelijk wordt gemaakt of en op welke wijze de betrokkenen hun macht gebruiken en of dit gevolgen heeft voor het verdere verloop van het proces. De wijze waarop belangen in kaart worden gebracht en de formele/informele regels en richtlijnen zijn nog niet voldoende afgebakend en meetbaar en worden hieronder verder uitgewerkt.

3.3.2.1 *Het in kaart brengen van belangen*

In deze thesis wordt in navolging van onderzoek van Michels (2011) gebruik gemaakt van de concepten insluiting, deliberatie, democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid, het uitoefenen van invloed en legitimiteit, die de wijze waarop belangen in kaart worden gebracht, kunnen meten. Hieronder worden deze concepten afgebakend zodat ze kunnen worden getest in deze thesis.

- Insluiting: In dit onderzoek worden twee typen criteria gebruikt die kunnen worden gezien als aspecten van insluiting: openheid en representativiteit van het forum. Het eerste aspect gaat over de vraag of iedereen toegang heeft tot het forum of dat er enkel een geselecteerde groep deelnemers mag meedoen. Het tweede aspect betreft de vraag of het forum een afspiegeling vormt van de bevolking en of geen belangrijke groepen buiten het forum zijn gehouden.
- Deliberatie: Dit heeft betrekking op de kwaliteit van het publieke debat en betreft allereerst de mate waarop stakeholders bereid zijn om naar argumenten van de ander te luisteren en standpunten uit te wisselen zodat rationele uitkomsten worden gegenereerd. Daarnaast verwijst deliberatie naar de daadwerkelijke verandering van een standpunt.
- Democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid: Democratische vaardigheden zijn te meten in het organiseren van vergaderingen en workshops en kennis hebben van het vraagstuk. Politieke betrokkenheid komt tot uitdrukking in een gevoel van medeverantwoordelijkheid en actieve inzet, dat onder waarden valt.
- Het uitoefenen van invloed: Invloed wordt hier opgevat als invloed op het beleid. Dat wil zeggen dat er een indicatie moet zijn dat de aanbevelingen van de deelnemers een vertaling vinden in een beleidsverandering dan wel een voortzetting zijn van het bestaande beleid (Michels, 2011). Zoals ook het onderzoek van Michels (2011) aangeeft is een complicerende factor hierbij dat beleidsveranderingen niet perse het gevolg hoeven te zijn van participatie van diverse stakeholders. Het is ook mogelijk dat die beleidsveranderingen er hoe dan ook waren gekomen. In dit onderzoek kan hooguit vast worden gesteld dat het beleid in overeenstemming is met de wensen van de deelnemers, zonder dat we zeker weten dat het er sprake is van een causale relatie.
- Legitimiteit: In dit onderzoek wordt er met legitimiteit de mate aangegeven waarin het proces en de uitkomsten van de drie casussen worden gesteund en geaccepteerd door de deelnemers. Steun wordt hierbij gemeten door te vragen in welke mate de betrokkenen positief of negatief zijn over het proces en de uitkomst en of zijn de beslissingen en conclusies accepteren.

Tijdens de interviews zullen de concepten één voor één behandeld worden aan de hand van een paar vragen, te vinden in bijlage A.

3.3.2.2 *Formele en informele regels en richtlijnen*

In deze thesis worden de formele en informele regels en richtlijnen die de interactie tussen actoren beïnvloeden, aangetoond door te onderzoeken of het project een vooropgezet plan inhoudt, op basis van voorgeschreven regels en wetgeving of dat het planproces meer gebaseerd is op het balanceren van verschillende interpretaties en belangen waaruit een plan ontstaat. In het laatste geval is er sprake van een meer informele en flexibele interactie tussen de actoren (Hartmann & Albrecht, 2014). In beide gevallen kan hierdoor het verloop van het planproces en de interactie tussen de actoren worden beïnvloed.

3.3.3 Afbakening elementen sociaal kapitaal

In deze thesis wordt de mate van sociaal kapitaal aan de hand van de split ladder van Hurlbert & Gupta (2015) onderzocht. De onderdelen van sociaal kapitaal zijn echter nog niet voldoende afgebakend. In navolging van onderzoek van Rydin & Pennington (2000) wordt gebruik gemaakt van de concepten vertrouwen, het leren van elkaar, verwachtingen en verplichtingen, die sociaal kapitaal kunnen meten. Hieronder worden deze concepten uitgewerkt zodat ze kunnen worden getest in deze thesis.

- Vertrouwen: Een onderdeel van sociaal kapitaal is het hebben van vertrouwen in elkaar en in het project. Vertrouwen is de smeerolie van allerlei sociale interacties, zonder welke mensen niet soepel kunnen samenwerken. Fukuyama (1999) definieert dit aspect van sociaal kapitaal als de set van informele normen waarop het wederzijds vertrouwen gebaseerd is. Dat uit zich in de waarheid spreken, verplichtingen nakomen en wederkerigheid. Ondanks dat betrokkenen het niet met elkaar eens hoeven te zijn, kan er sprake van veel sociaal vertrouwen zijn mits iedereen bereid is mee te werken aan een gemeenschappelijke oplossing (Tsaang et al., 2009).
- Het leren van elkaar: De mogelijkheid om van elkaar te leren wordt net als deliberatie, weergegeven in 3.3.2.1, gemeten. Dit houdt in de bereidheid van stakeholders om naar argumenten van de ander te luisteren en standpunten uit te wisselen waardoor veranderingen van een standpunt kan optreden. Daarnaast wordt onderzocht, aan de hand van de split ladder, of het proces echt de ruimte biedt om die kennis en ideeën met elkaar uit te wisselen zodat van elkaar kan worden geleerd.
- Verwachtingen: Een ander onderdeel van sociaal kapitaal is de verwachtingen die de stakeholders hebben ten opzichte van het verloop van het planningsproces en het project zelf. In deze thesis wordt gekeken hoe de verwachtingen van de stakeholders zijn over de realisatie van het project, hun inzet, toewijding en het vormen van een gemeenschap.
- Verplichtingen: Bij het concept verplichtingen wordt de mogelijke verantwoordelijkheid die de stakeholders voelen voor het project en de neiging tot investeren in het project gemeten. In die zin wordt gekeken of stakeholders zich verplicht voelen taken te vervullen bij de totstandkoming van het project en gezamenlijk de verantwoordelijkheid nemen.

3.4 Data analyse

Zoals hierboven beschreven is, wordt aan de hand van de kenmerken van collective action arrangements de data geanalyseerd die verkregen is uit de interviews. Hieronder wordt allereerst het transcriberen en coderen beschreven. Vervolgens wordt er verder in gegaan op het analyseren van data door middel van collective action arrangements.

3.4.1 Transcriberen & Coderen

Nadat de interviews waren opgenomen, zijn er volledige transcripties gemaakt. Dit bood kans om scherpe analyses te maken en goede verbanden tussen uitspraken van respondenten te leggen. De antwoorden van de respondenten zijn gecodeerd op basis van de elementen uit het theoretisch kader. De coderingen zijn daarna samengevat zodat de interviews gemakkelijk met elkaar konden worden vergeleken en er resultaten uit voortkwamen. Dit is gedaan met behulp van Nvivo 10. In dit programma werden de antwoorden op de open vragen gegroepeerd in een code-boom. In de uitwerking en de analyse van de interviews is er met de subjectiviteit van de gegeven antwoorden rekening gehouden. Dat wil zeggen dat er naar perspectieven

van verschillende actoren is gekeken. In het volgende drie hoofdstukken zijn de resultaten van deze analyse op basis van de onderdelen van het collective action arrangement uiteengezet.

3.4.2 Het collective action arrangement

De keuze voor de methode het collective action arrangement is gemaakt omdat volgens onderzoek van Evers & de Vries (2013) het de prestaties van een planningsaanpak kan verklaren. Doordat het een brede aanpak behoeft, kan het collectieve vraagstukken behandelen. Hier zijn andere arrangements vaak te gefragmenteerd voor. De collective action arrangement geeft inzicht in de wijze waarop wordt gehandeld in een planningsproces; wat er goed gaat en wat er eventueel beter kan, zodat planners daar in het vervolg op kunnen letten.

Op basis van de verkregen data uit de interviews, kunnen de onderdelen van het collective action arrangement per case worden beschreven. Het type en aantal actoren is hier een voorbeeld van en behoeft geen aparte methode om te worden geanalyseerd. Dit geldt ook voor het onderdeel informele/formele regels en richtlijnen die de interactie beïnvloeden. De overige onderdelen, met uitzondering van het in kaart brengen van belangen, worden door een krachtenveldanalyse en actor netwerkanalyse uitgewerkt.

3.4.2.1 Krachtenveldanalyse

De machtsverdeling tussen de actoren is aan de hand van een krachtenveldanalyse uitgewerkt. Een krachtenveldanalyse is een beeld van de werkelijkheid, waarin alle relevante partijen/personen zijn opgenomen, inclusief hun belangen en het type macht dat ze bezitten. In deze thesis wordt voor elke case een overzicht gegeven van de belangen en machtstypen, die de machtsverdeling tussen de actoren aantonen. Er is onderscheid gemaakt tussen de realisatiemacht, blokkademacht, inhoudelijke macht en katalysator. De realisatiemacht houdt in dat deze actor bijdraagt aan de realisatie en uitvoering van het plan. De blokkademacht laat zien welke actoren de macht hebben om het plan te blokkeren. De inhoudelijke macht houdt in dat de actor een bijdrage levert aan het plan inhoudelijk. En bij de katalysator kan de actor de voortgang van het proces stimuleren. Daarnaast is er door middel van een strategische draagvlakcreatie, een onderdeel van de krachtenveldanalyse, de belangen van de actoren tegen de macht die ze bezitten, afgewogen zodat de machtsverdeling tussen de actoren in de drie cases inzichtelijk werd. Bovendien wordt gekeken op welke wijze de betrokkenen hun macht gebruiken en of dit gevolgen heeft voor het verdere verloop van het proces.

3.4.2.2 Actor netwerkanalyse

De coördinatie tussen de actoren in de drie cases is aangetoond door een actor netwerkanalyse. Onderzoek van Rydin (2010) geeft aan dat de Actor Netwerk Theorie staat voor het begrijpen van in hoeverre sociale en materiële elementen, “actants”, met elkaar zijn verbonden. In de vorm van een spinnenweb, in navolging van het onderzoek van Poorthuis en van der Bijl (2006), zal in de komende drie hoofdstukken een overzicht worden gegeven van de actoren die betrokken zijn bij het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer en in hoeverre de actoren, per case apart, met elkaar verbonden zijn en met elkaar samenwerken.

3.4.2.3 Het verwerken van resultaten in tabellen

Bij het onderdeel 'het in kaart brengen van belangen' van de collective action arrangements, is ervoor gekozen om de gegevens over de 5 concepten van Michels (2011) in te delen in tabellen zodat de resultaten overzichtelijk overkomen. In de tabellen zijn steeds dezelfde symbolen gebruikt, die ook dezelfde betekenis behielden in elk van de tabellen. In tabel 4 zijn de symbolen afgebeeld, die iets zeggen over de concepten insluiting, deliberatie, democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid, het uitoefenen van invloed en legitimiteit in de resultatenanalyse.

Symbol:	Betekenis:
+	Er is sprake van dit verschijnsel
+-	Er is deels sprake van dit verschijnsel
-	Er is geen sprake van dit verschijnsel

Tabel 4: Symbolen voor het in kaart brengen van belangen

3.5 Betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid

Betrouwbaarheid en validiteit zeggen iets over de kwaliteit van de uitkomsten van deze thesis. De betrouwbaarheid van de methoden in een onderzoek suggereert dat bij het herhaaldelijk bestuderen van een sociaal fenomeen dezelfde data verkregen wordt. Validiteit is de mate waarin een test meet wat hij zou moeten meten (Bryman, 2008). Een mogelijke valkuil in deze thesis was bijvoorbeeld de manier van vragen stellen, wat kon leiden tot een bias. Ook sociaal wenselijke antwoorden en de interpretatie van de onderzoeker waren een risico bij het interviewen. Door deze risico's ligt de betrouwbaarheid van deze thesis lager dan bij een kwantitatief onderzoek. Echter was de onderzoeker bewust van deze risico's bij het stellen van de vragen en het achteraf analyseren van de antwoorden. Een voorbeeld van dit bewustzijn is dat er in deze thesis voor gekozen is om de resultaten van de interviews geanonimiseerd weer te geven. Dit verlaagt volgens onderzoek van Miller & Salkind (2002) de kans op sociaal wenselijk antwoorden van de geïnterviewden.

Bovendien is, om de risico's in te perken, gebruik gemaakt van een voicerecorder. Hierdoor kon de eerste interpretatie worden gecontroleerd door het fragment na te luisteren. Gedurende het onderzoek is bij onduidelijkheden over de verkregen informatie contact opgenomen met de respondent om helderheid te krijgen over een bepaald antwoord. Daarnaast werden interpretaties van de onderzoeker gecontroleerd door de respondenten en was er de mogelijkheid om gegevens te wijzigen. Hierdoor werd getracht om als onderzoeker objectief te blijven en ervoor gezorgd dat de thesis onafhankelijk was zodat het tot vergelijkbare resultaten zou moeten leiden wanneer het onderzoek opnieuw wordt uitgevoerd door een andere onderzoeker.

Een nadeel van het gebruik van een case studie is dat de externe validiteit laag is en het onderzoek daardoor moeilijker te generaliseren is (Bryman, 2008). Elke case studie heeft zijn eigen kenmerken en is uniek. De drie casussen in deze thesis geven te weinig informatie om te generaliseren naar sociaal duurzame gebiedsontwikkeling in heel Nederland. Desondanks zijn de uitkomsten van de gehouden interviews waardevol omdat ze rijke contextueel-afhankelijke kennis bezitten die van belang zijn voor deze thesis (Flyvbjerg, 2001). Zo is er in deze thesis gebruik gemaakt van verschillende invalshoeken. Diverse actoren met verschillende functies hebben ieder hun beeld over het planningsproces en sociaal duurzame gebiedsontwikkeling gegeven, zodat er geen sprake was van een eenzijdig perspectief. Bij de

recruitment van respondenten werd aan de voorwaarden van sociaal duurzame gebiedsontwikkeling voldaan en werden stakeholders van alle partijen benaderd zodat verschillende invalshoeken konden worden belicht en er rijke data uit voortkwam.

In deze thesis is dus gekozen voor een kwalitatieve benadering om een antwoord te krijgen op de 'hoe'-vraag. Als dit onderzoek op een kwantitatieve en uitgebreidere wijze herhaald wordt, is het mogelijk meer generaliseerbare resultaten op het gebied van sociaal duurzame gebiedsontwikkeling te creëren. Hierbij kan men controleren of de gevonden verbanden ook in andere projecten van sociaal duurzame gebiedsontwikkeling worden ondersteund. Binnen de scope van deze masterthesis werd dit echter niet mogelijk geacht, vanwege de beperkte financiële middelen en tijdsspanne.

Hoofdstuk 4 Resultatenanalyse Coehoornpark

4.1 Aanleiding Coehoornpark

In twintig jaar tijd heeft er, nadat de Kleine Eusebiuskerk was gesloopt, op het terrein waar zich nu het Coehoornpark bevindt, weinig afgespeeld. De plek fungeerde als opslagplaats van het centraal station van Arnhem. Daarnaast was er sprake van weinig leefbaarheid in de Coehoornwijk. Ondanks dat er plannen waren opgesteld om de leefbaarheid in de wijk te herstellen door middel van het opknappen van de openbare ruimte, zijn de masterplannen, mede dankzij de crisis, nooit van de grond gekomen. In de laatste jaren heerste in de Coehoornwijk nog meer onvrede bij de bewoners en ontstond er een plan vanuit de gemeente Arnhem om meer leefbaarheid in de wijk te creëren. De wens van de gemeente was om samen met de wijk vraagstukken op het gebied van duurzaamheid op te pakken. Hierbij moest het woord aan de bewoners en bedrijven uit de Coehoornwijk zijn, zodat zij binding konden krijgen met het vraagstuk en waarde gingen hechten aan de wijk.

Naast de aandacht van de gemeente in de Coehoornwijk, kwamen er in 2013 ook verschillende initiatieven in de wijk. Meerdere instanties hadden belang bij het ontwikkelen van een park in de Coehoornwijk van Arnhem. Stichting Coehoorn Centraal, bestaand uit twee mannen die creativiteit in Arnhem wilden stimuleren, was destijds op zoek naar een plek waar de creatieve scene kon clusteren en had in de Coehoornwijk een aantal panden voor 5 jaar in beheer genomen. Rond die tijd had ook een bewoner uit de Coehoornwijk aan gemeente Arnhem laten weten dat er vraag vanuit de wijk was voor een groene speelplaats. Daarnaast wilde op dat moment het bedrijf NL Greenlabel een congres organiseren in de stad Arnhem, met het idee om iets achter te laten in de stad. Vanuit deze initiatieven werd er van de opslagplaats in de Coehoornwijk een stadspark gemaakt in het najaar van 2014.

4.2 Collective action arrangement in het Coehoornpark

In deze deelparagraaf wordt gekeken hoe het Coehoornpark tot stand is gekomen door middel van het collective action arrangement van het Coehoornpark. Dit wordt gedaan aan de hand van het type en het aantal actoren dat in het planningsproces betrokken is. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan de machtsverdeling en de coördinatie tussen deze actoren. Als laatste wordt de wijze waarop belangen van actoren worden aangekaart en de formele en informele regels die de interactie tussen deze actoren beïnvloeden, beschreven.

4.2.1 Actoren Coehoornpark

Actoren	Functie
Gemeente Arnhem	<ul style="list-style-type: none"> - Verlening grond aan stichting Coehoorn Centraal - Opzetten Expeditie Coehoorn - Toezicht houden over het Coehoornpark
Stichting Coehoorn Centraal	<ul style="list-style-type: none"> - Stimuleren creatief ondernemersklimaat in Arnhem - Beheren van Coehoornpark - Invulling geven aan het park - Deelnemen aan de parkcommissie
Café Stella	<ul style="list-style-type: none"> - Invulling geven aan het park - Organiseren van activiteiten in het Coehoornpark - Deelnemen aan de parkcommissie
Coehoornwijk	<ul style="list-style-type: none"> - Invulling geven aan het park - Deelnemen aan de parkcommissie
Alliander	<ul style="list-style-type: none"> - Deelnemen aan de parkcommissie
NL Greenlabel	<ul style="list-style-type: none"> - Realiseren van het Coehoornpark - Onderhoud plegen aan het park

Tabel 5: Actoren Coehoornpark

Tabel 5 laat zien dat meerdere actoren dezelfde functie hebben, zoals invulling geven aan het park. Echter hebben de gemeente Arnhem, die de grond heeft verleend, en NL Greenlabel, die het park heeft gerealiseerd, hier geen zeggenschap over.

4.2.2 Machtsverdeling en coördinatie tussen de actoren in het Coehoornpark

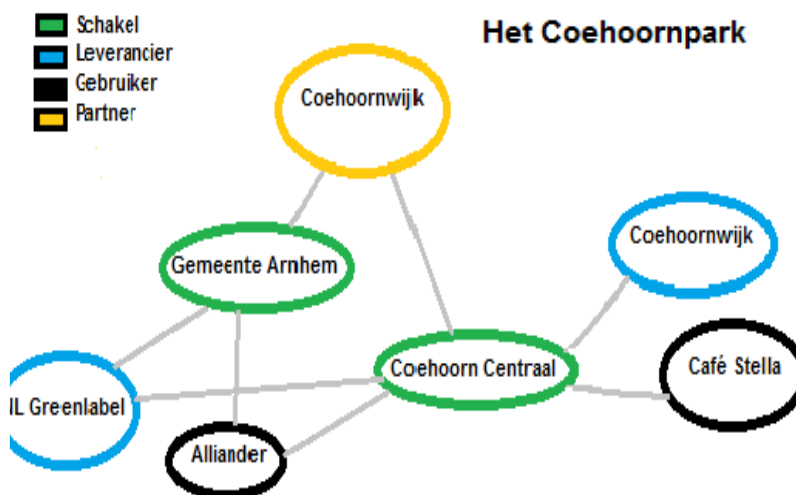
Hieronder wordt de machtsverdeling tussen de actoren in het Coehoornpark opgesteld en wordt er door middel van een actor netwerkanalyse gekeken hoe de actoren zich onderling met elkaar verhouden. In tabel 6 is weergegeven dat Gemeente Arnhem en NL Greenlabel over de realisatiemacht beschikken. Echter kunnen deze actoren geen invloed uitoefenen op de inhoudelijke verrijking. De Coehoornwijk kan dat wel, en kan bovendien de ontwikkeling van het Coehoornpark blokkeren wanneer de bewoners onvoldoende betrokken zijn bij het park en het Coehoornpark niet willen onderhouden.

Op basis van de interviews en in navolging van het onderzoek van Poorthuis & van der Bijl (2006) is in figuur 5 een actor netwerkanalyse opgesteld, waarin de verbinding tussen de actoren en de wijze waarop ze samenwerken is weergegeven. Naast dat de Coehoornwijk ideeën levert voor de invulling van het Coehoornpark, moet de wijk na de realisatie van het Coehoornpark dit initiatief verder dragen. Gemeente Arnhem en Coehoorn Centraal dienen in dit proces als schakels en bekleden daardoor centrale posities in figuur 5. Zij brengen de leveranciers en gebruikers met elkaar in contact, zoals de Coehoornwijk en Café Stella.

“Ik ben een beetje een verbindende factor, de spin in het web” (Mevrouw Antjens, gemeente Arnhem)

<u>Actor</u>	<u>Realisatiemacht</u>	<u>Blokkademacht</u>	<u>Inhoudelijke verrijking</u>	<u>Katalysator</u>
Gemeente Arnhem	X			X
Coehoorn Centraal			X	
Café Stella			X	
Coehoornwijk		X	X	X
Alliander				X
NL Greenlabel	X			

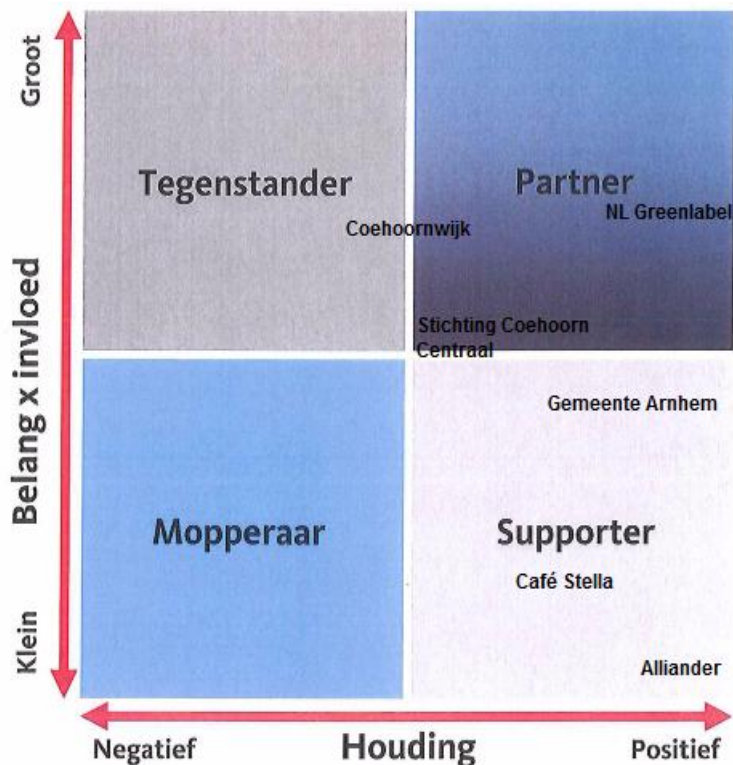
Tabel 6: Machtsverdeling onder actoren Coehoornpark

Figuur 5: Actor netwerkanalyse Coehoornpark

Uit het strategische draagvlakcreatie van het Coehoornpark dat hieronder in figuur 6 is afgebeeld, blijkt dat de Coehoornwijk, NL Greenlabel en Stichting Coehoorn Centraal een grote invloed (hebben) kunnen uitoefenen in het proces van het Coehoornpark en dat de andere actoren een supporterrol vertolkten. Er speelden diverse belangen bij het Coehoornpark. Het belang bij de deelname aan het proces van het Coehoornpark is voor de Coehoornwijk en gemeente Arnhem het leefbaar maken van de Coehoornwijk. Coehoorn Centraal wilde door middel van het park de creatieve scene aantrekken. NL Greenlabel had belang bij het park omdat het als locatie fungeerde voor hun congres. Actor Alliander kwam door het park in contact met de bewoners van de Coehoornwijk en voor Café Stella zorgt het park voor meer klanten.

Zoals hierboven is beschreven, heeft NL Greenlabel het park gerealiseerd. Hierdoor kon het veel invloed uitoefenen en kon zijn belang worden waargemaakt. Ondanks dat de Coehoornwijk geen macht had bij de realisatie, oefent het een grote invloed uit op de verdere voortgang van het Coehoornpark. De rest van de actoren heeft vooral een inhoudelijke macht of kan een bijdrage leveren aan de voortgang van het proces, zie tabel 6.

Figuur 6: Strategisch draagvlakcreatie Coehoornpark

Bovendien is de houding van de meeste actoren positief. Enkel de Coehoornwijk ziet nog niet altijd in of hun belang door het Coehoornpark wordt verwezenlijkt. Omdat de Coehoornwijk het park wel moet verder dragen, zie figuur 5, kan dit dus consequenties hebben voor het verloop van het proces.

4.2.3 Het belang van de actoren van het Coehoornpark

Aan het eind van deelparagraaf 4.2.2. is reeds kort besproken welke belangen de actoren van het Coehoornpark hadden bij het realiseren van het initiatief en of deze belangen werden nagestreefd. Echter de wijze waarop deze belangen in kaart worden gebracht is nog niet uitgewerkt en wordt in deze deelparagraaf door middel van de concepten insluiting, deliberatie, democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid, het uitoefenen van invloed en legitimiteit beschreven.

4.3.2.1 Insluiting

Tijdens het proces van het Coehoornpark had iedereen toegang tot het forum volgens de respondenten. Via social media en flyers werd het proces aan de man gebracht en werden genomen besluiten transparant gemaakt.

Actoren	Insluiting:	
	Toegankelijkheid:	Representativiteit:
Gemeente Arnhem	+	+
Stichting Coehoorn Centraal	+	+
Café Stella	+	+
Coehoornwijk	+	+/-
Alliander	+	+
NL Greenlabel	+	+

Tabel 7: Insluiting actoren

“Iedereen is welkom. We hadden ook gehoopt dat vanaf het begin af aan het heel erg los zou lopen, van ik heb een idee, die heeft een idee, en we gaan daar met z'n allen de schouders onder zetten” (Meneer van der Struijk, Café Stella)

Echter geven de respondenten aan dat het betrekken van de bewoners van de Coehoornwijk niet zo gemakkelijk ging, zie representativiteit in tabel 7. Doordat het park geschonken is door NL Greenlabel, hadden de bewoners niet de neiging om te investeren in dit project.

4.2.3.2 Deliberatie

Bij het Coehoornpark werd rekening gehouden met verschillende belangen en werd er gezocht naar een gemeenschappelijk belang dat alles dekt. Tijdens de ontwikkeling van het Coehoornpark waren de stakeholders bereid om naar de ander te luisteren, zie tabel 8. Zo werden er suggesties aangedragen en ideeën uitgewisseld die leidden tot verandering van standpunten. Meneer ten Dam van Café Stella zegt hierover

“Dat de ene zegt: “het werkt niet als je hier de bloementuin doet. Op een andere plek zou je het beter kunnen doen want het groeit daar beter.” Gaandeweg vul je elkaar aan en van daaruit ontstaat een plan” (Meneer ten Dam, Café Stella)

Actoren	Deliberatie:		Democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid:	
	Uitwisselen van standpunten:	Verandering van standpunt:	Kennis en vaardigheden:	Waarden:
Gemeente Arnhem	+/-	+/-	+/-	+/-
Stichting Coehoorn Centraal	+	+	+	+
Café Stella	+	+	+/-	+
Coehoornwijk	+	+	+/-	-
NL Greenlabel	+	+	+/-	+/-

Tabel 8: Deliberatie en democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid van actoren

4.2.3.3 Democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid

Tabel 8 geeft ook de democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid van actoren in het Coehoornpark weer. Maandelijks wordt een vergadering gehouden waar de parkcommissie bij aanwezig is. Deze wordt georganiseerd door Coehoorn Centraal, al geeft een bewoonster van de Coehoornwijk aan dat er niet één iemand is die de vergadering leidt maar dat ze dat gezamenlijk doen. Door het uitwisselen van ideeën en ervaringen wordt er bovendien meer kennis opgedaan over het Coehoornpark.

Zoals in 4.2.3.1 is aangegeven heerst er echter weinig betrokkenheid vanuit de Coehoornwijk en zetten bewoners zich niet actief in voor het Coehoornpark.

“De aanpak had wat lager gemogen, dus dat de buurt ook nog zoiets had van hé dat gaan we nog aanpakken. Dan krijgt de wijk ook een binding en dan wordt het van de wijk. Zodat de wijk zich betrokken voelt bij wat er in de wijk speelt” (Mevrouw Antjens, gemeente Arnhem)

Echter zijn de respondenten van mening dat de betrokkenheid vanuit de wijk wel aan het toenemen is.

4.2.3.4 Uitoefenen van invloed en legitimiteit

Actoren	Uitoefenen van invloed & Legitimiteit	
	Beleid in overeenstemming met de wensen van de actoren	Steunen van het proces en de uitkomst
Gemeente Arnhem	+ -	+
Stichting Coehoorn Centraal	+	+ -
Café Stella	+ -	+ -
Coehoornwijk	+	+
Alliander	-	+
NL Greenlabel	+	+

Tabel 9: Invloed uitoefenen en legitimiteit van actoren

Uit de interviews is gebleken dat stichting Coehoorn Centraal, ondanks het idee om de buurt alles te laten bepalen, veel invloed heeft gehad zodat hun wensen konden worden behaald. Meneer de Jong van de stichting zegt hierover:

“We wilden dat gebied waar die keet zit. We wilden graag een groene ontmoetingsplek hebben. We hebben ook van het begin af aan gezegd dat er horeca in het gebied moest komen (Meneer de Jong, Coehoorn Centraal).

De buurtbewoners hebben ook invloed uitgeoefend in het planningsproces, zo stellen de respondenten. Tijdens de besluitvorming werden de belangen van de bewoners dan ook vooropgesteld. Zoals ook tabel 9 aangeeft, steunen de meeste actoren het proces en de uitkomst van het proces. Echter vinden de respondenten dat het niet eerlijk is dat sommige actoren, zoals Café Stella, veel energie in het project stoppen zonder daar iets voor terug te krijgen.

4.2.4 Formele en informele regels en richtlijnen in het Coehoornpark

De formele en informele richtlijnen die de interactie tussen actoren in het proces van het Coehoornpark beïnvloeden worden in deze deelparagraaf beschreven. De respondenten geven aan dat het Coehoornpark een open planproces heeft, die haast niet wordt belemmerd door regels en richtlijnen.

“De gemeente heeft het weten te presteren om de richtlijnen los te laten en binnen twee weken stond hier een park.” (Mevrouw Kip, Alliander)

Naast dat er enkel rekening werd gehouden met veiligheidsregels en richtlijnen omtrent het bodemgebruik in het Coehoornpark, was er tijdens het proces van het Coehoornpark sprake van een zoekproces.

“Het is zoeken naar een soort vrijheid. Het is echt een laboratorium waar we dingen kunnen uit testen met elkaar” (Meneer de Jong, Coehoorn Centraal).

Bovendien blijkt uit de interviews dat het planningsproces van het Coehoornpark door informele interacties in kon spelen op veranderende omstandigheden. De actoren waren hierdoor vrij om ideeën en ervaringen met elkaar uit te wisselen.

4.2.5 Hiërarchie, competitie of gezamenlijk besluiten in het Coehoornpark

In de voorgaande deelparagrafen zijn de kenmerken van collective action arrangements besproken. De gegevens van de tabel 10 geven met rood, oranje of groen aan of er in het proces sprake was van de verschillende onderdelen van de collective action arrangements. Uit het overzicht kan worden opgemaakt dat tijdens het planningsproces van het Coehoornpark geen centrale rol voor de gemeente was weggelegd en er getracht werd om gezamenlijk en afhankelijk van elkaar het park te realiseren. Er was sprake van een zoekproces waarbij het op informele wijze uitwisselen van ervaringen en ideeën tussen diverse actoren een belangrijke rol speelde. De strategisch draagvlakcreatie en actor netwerkanalyse wijzen uit dat de Coehoornwijk veel macht bezat en hierdoor invloed kon uitoefenen op de ontwikkeling van het Coehoornpark. Echter blijkt uit de wijze waarop belangen van actoren in kaart worden gebracht, 4.2.3, dat Coehoorn Centraal ook veel invloed heeft uitgeoefend in het proces.

Hieruit kan worden geconcludeerd dat er een ongelijke machtsverhouding is ontstaan in het planningsproces van het Coehoornpark dat vanaf het begin gebaseerd was op de derde categorie van de collective action arrangements: 'het gezamenlijk besluiten'. In tabel 10 is een overzicht weergegeven van de resultaten uit de collective action arrangement van het Coehoornpark. In hoofdstuk 7 wordt hierop voortgeborduurd en worden aan de hand hiervan de deelvragen beantwoord.

1. Het verbinden van belangen: Het Coehoornpark			
Collective action arrangement:	Gelijkwaardigheid	Inclusieve besluitvorming	Sociaal kapitaal
Type & aantal actoren	Matig	Matig	
Machtsverdeling & coördinatie tussen actoren	Slecht		
Het in kaart brengen van belangen:			
• Insluiting	Matig	Goed	
• Deliberatie		Goed	Goed
• Democratische vaardigheden & politieke betrokkenheid			Slecht
• Het uitoefenen van invloed		Matig	
• Legitimiteit			Goed
Informele en formele regels en richtlijnen		Goed	

	Type:	Hiërarchie	Competitie	Gezamenlijk besluiten
	Case 1			Goed

Tabel 10 : Overzicht collective action arrangement het Coehoornpark

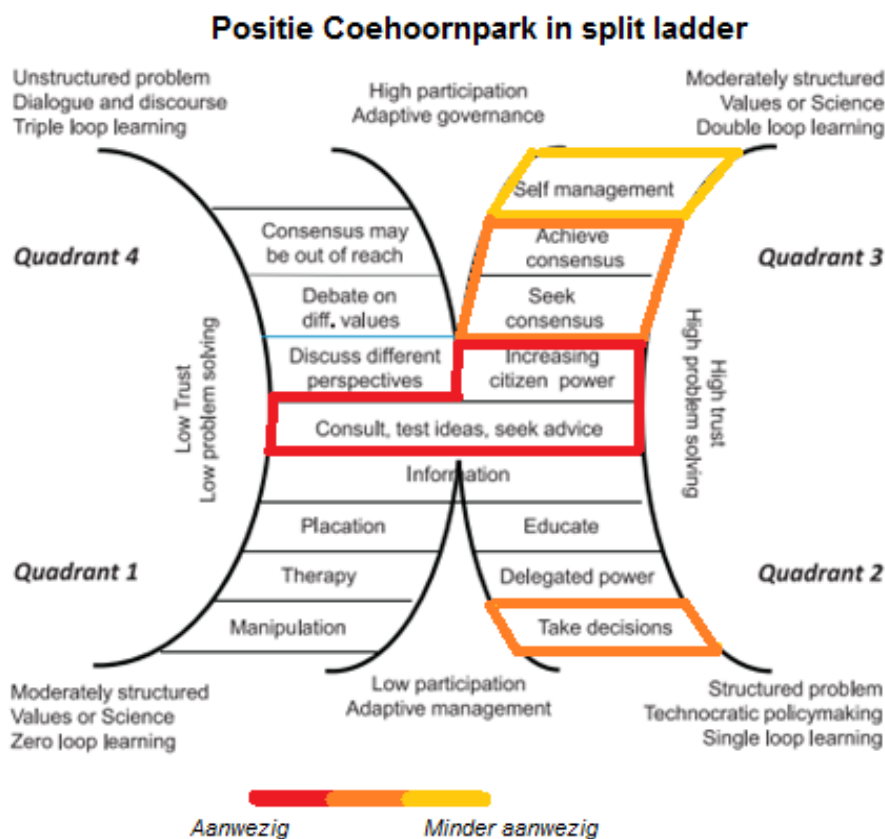

4.3 Het Coehoornpark in de split ladder

In deze deelparagraaf wordt gekeken waar het collective action arrangement van het Coehoornpark zich bevindt in de split ladder. Dit wordt gedaan aan de hand van de kwadranten van de split ladder die inzicht geven over de mate van vertrouwen, het leren van elkaar en de aanwezigheid van verwachtingen en verplichtingen in het proces. Nadat dit inzichtelijk is gemaakt, wordt er op basis van de split ladder gekeken wat de gevolgen van het collective action arrangement voor de toewijding en gemeenschapsgevoel in het Coehoornpark zijn.

4.3.1 Positie Coehoornpark in de split ladder

Zoals hierboven is beschreven was het project het Coehoornpark gebaseerd op gezamenlijk besluiten. Hierdoor was er sprake van een hoge betrokkenheid van actoren, waaronder de wijk zelf, in het planproces. Echter werden er ook besluiten door experts genomen over de vormgeving en realisatie van het park zonder daarbij de Coehoornwijk te betrekken. Hierdoor bevond het proces van het Coehoornpark zich in kwadrant 2 en 3. In de volgende kopjes wordt inzichtelijk gemaakt of deze kwadranten de ruimte gaven om vertrouwen te creëren, te leren van elkaar en verwachtingen en verplichtingen te hebben.

Figuur 7: Het Coehoornpark in de split ladder

4.3.1.1 Vertrouwen

In het begin van het proces was er vanuit de Coehoornwijk sprake van wantrouwen ten opzichte van het Coehoornpark initiatief. Respondenten geven aan dat onduidelijk was welke rol de wijk in het proces kon spelen.

“Dan staan ze (de bewoners) raar te kijken. En dan moet je natuurlijk uitleggen dat het van iedereen is en iedereen wat kan doen” (Meneer Pieters, parkregisseur; over rol van de bewoners in het park)

Door deze uitleg, ontstond er vertrouwen in het initiatief en in elkaar, zo stellen de respondenten. Daarnaast bestond tijdens de realisatie van het park vertrouwen van de actoren

in de kennis van NL Greenlabel die beslissingen maakte over de vormgeving van het Coehoornpark.

Actoren	Vertrouwen		Van elkaar leren
	Kwadrant 2	Kwadrant 3	Kwadrant 3
Gemeente Arnhem	+	+	+
Stichting Coehoorn Centraal	+	+	+
Café Stella	+	+	+
Coehoornwijk	+	+	+
Alliander	+	+	+
NL Greenlabel	+	+	+

Tabel 11: Vertrouwen en van elkaar leren in het Coehoornpark

4.3.1.2 Leren van elkaar

Uit de interviews blijkt dat er ruimte werd geboden om het proces transparant te maken en onderliggende machtsverhoudingen in kaart te brengen. Zoals in 4.2 onder deliberatie is beschreven en in tabel 11 is weergegeven, waren de actoren bereid om naar de ander te luisteren en van elkaar te leren. Diverse perspectieven werden opgenomen waardoor er aan het proces structuur kon worden gebracht en er eenvoudig consensus kon worden bereikt, zie kwadrant 3 in figuur 7.

4.3.1.3 Verwachtingen

Actoren	Verwachtingen		Verplichtingen
	Kwadrant 2	Kwadrant 3	Kwadrant 3
Gemeente Arnhem	+	+-	-
Stichting Coehoorn Centraal	+	+-	+
Café Stella	+	+-	+
Coehoornwijk	+	+-	-
Alliander	+	+	+-
NL Greenlabel	+	+	+-

Tabel 12: Verwachtingen en verplichtingen in het Coehoornpark

Bij het Coehoornpark werd de realisatie van het park dus in z'n geheel overgelaten aan experts, die daardoor alle besluiten kon doorvoeren en ondertussen de andere actoren van informatie voorzag; kwadrant 2. De respondenten geven aan dat tot nu toe de verwachtingen die ze hadden over de realisatie van het park zijn uitgekomen. Daarnaast verwachten ze dat het park langer dan 5 jaar zal blijven bestaan. Echter, zonder een actieve inzet vanuit de wijk is het maar de vraag of het Coehoornpark kan blijven.

“Het merendeel van de bewoners en bedrijven leunt achterover en komt niet in beweging om aan de doelstellingen invulling te geven” (Meneer van der Veer, gemeente Arnhem)

Zoals tabel 12 weergeeft, scoort het uitkomen van verwachtingen in kwadrant 3 met behulp van een hoge betrokkenheid van de actoren hierdoor wat lager.

4.3.1.4 Verplichtingen

Uit de interviews is gebleken dat de bewoners in de wijk het te druk of geen zin hebben om karweitjes in het Coehoornpark te doen zonder daar iets voor terug te krijgen. Ze voelen zich niet verantwoordelijk voor de voortgang van het park. De respondenten stellen dat dit komt doordat de wijk niet betrokken werd bij het realisatieproces, zie 4.2.3.3, waardoor er voor hen minder mogelijkheid was om een binding met de plek te creëren.

Echter geven de respondenten aan dat de stichting Coehoorn Centraal en Café Stella wel zijn verantwoordelijkheden nemen, en zich verplicht voelen om bijvoorbeeld het park te onderhouden, zie tabel 12.

4.3.2 Toewijding en gemeenschapsgevoel in het Coehoornpark

In tabel 13 wordt een overzicht gegeven van de mate van sociale duurzaamheid in het Coehoornpark met daarin concepten die hierboven behandeld zijn. Met de kleuren rood, oranje en groen wordt aangegeven of er sprake van de kenmerken van sociaal kapitaal, toewijding en gemeenschapsgevoel in het proces is.

De insteek van de gemeente Arnhem voor het Coehoornpark was, door middel van het terugtrekken van de gemeente, de Coehoornwijk aan het woord te laten zodat de bewoners zich aan het gebied konden toewijden en als een gemeenschap het park zouden onderhouden. In de trend van duurzame gebiedsontwikkeling zou gezamenlijk moeten worden gezocht hoe het gebied kon worden ingevuld. Echter ontstonden tijdens het proces dat gebaseerd was op de derde categorie van collective action arrangements, 'het gezamenlijk besluiten', nieuwe machtsverhoudingen tussen actoren. Hierdoor werden op het begin beslissingen gemaakt zonder daarbij de wijk te betrekken. Uit de interviews is gebleken dat de bewoners daardoor niet de ruimte hebben gekregen om zich als een gemeenschap toe te wijden aan het project.

Daarnaast is het een proces dat moeizaam verloopt, stellen de respondenten. De mate van insluiting, deliberatie, democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid, het uitoefenen van invloed en legitimiteit, beschreven in deelparagraaf 4.2.3, verschaft dialogen en interacties zodat vertrouwen in het proces kan ontstaan. Door duidelijkheid te verschaffen over onderliggende waarden, context en machtsverhoudingen, leren de partijen van elkaar en zijn een aantal onzekerheden verholpen. Hierdoor verwachten de respondenten dat de leefbaarheid in de wijk positief gaat veranderen en steeds meer wijkbewoners interesse tonen in het Coehoornpark. Na een bepaalde tijd, zo stellen de respondenten, gaan de wijkbewoners waarde aan het park hechten en zich toewijden aan het gebied. In tegenstelling tot de realisatie van het park, kan er nu door middel van consensus en zelfmanagement, kwadrant 3, tussen verschillende actoren een gezamenlijk proces ontstaan.

In de verwachtingen over de voortgang van het Coehoornpark heerst dus vertrouwen onder de actoren. Echter blijkt uit de interviews dat er momenteel nog weinig sprake is van een gemeenschapsgevoel tussen de betrokkenen. De bewoners van de wijk voelen zich niet verantwoordelijk voor het onderhoud van het park en stellen zich afzijdig op zodat ze geen verplichtingen hoeven na te komen. In hoofdstuk 7 wordt verder stilgestaan bij tabel 13 in vergelijking met de twee andere cases zodat er conclusies uit kunnen worden getrokken over de mate van sociale duurzaamheid in het planningsproces.

2. Sociale duurzaamheid: Het Coehoornpark				
	Positie in de split ladder:			
	Kwadrant 1	Kwadrant 2	Kwadrant 3	Kwadrant 4
Afhankelijk van type collective action arrangement				
Vorming sociaal kapitaal:				
• Vertrouwen				
• Van elkaar leren				
• Verwachtingen				
• Verplichtingen				

Coehoornpark	
Toewijding aan het project	
Gemeenschapsgevoel	

	Goed
	Matig
	Slecht

Tabel 13: Sociale duurzaamheid in het Coehoornpark

Hoofdstuk 5 Resultatenanalyse Bijenkas in Park21

5.1 Aanleiding Bijenkas in Park21

Er zijn meerdere drijfveren die de realisatie van Park21 hebben gestimuleerd. In 1998 is het idee ontstaan om een gebied van 1000 hectare aan te leggen in het Haarlemmermeer. Hierdoor werd verhinderd dat Hoofddorp en Nieuw-Vennep aan elkaar zouden groeien en zou er bovendien nog genoeg groen overblijven in het gebied. Daarnaast moest het park als compensatie gelden voor de aanleg van een vijfde baan in Schiphol en bestond er de gedachte dat het park als locatie voor de Olympische Spelen zou kunnen dienen.

De gedachte achter Park21 is dat er rekening moet worden gehouden met duurzaamheid. Naast circulair ondernemen, waarbij aandacht wordt geschonken aan stromen van energie, biomassa en grondstoffen, is ook de sociale kant van duurzaamheid in dit proces van belang. Hiervoor moet het park worden toegeëigend door bewoners, door hun in gebruik worden genomen en moeten de bewoners waarde hechten aan het gebied.

Het project staat nog steeds ter discussie en er wordt een oproep gedaan aan bewoners en bedrijven om mee te denken en te helpen in het proces. Dit komt omdat, ondanks dat in 2010 het masterplan is gepresenteerd en door de gemeenteraad is vastgesteld, de gemeente Haarlemmermeer weinig financiën heeft om het park aan te leggen. Bewoners en bedrijven krijgen de taak toebedeeld om met initiatieven te komen die invulling geven aan het park. De Bijenkas is een initiatief van de imkervereniging Haarlemmermeer, die belang had bij een terrein van 50 bij 30 meter in Park21 voor het plaatsen van hun bijenkasten. Doordat het Bijenkasinitiatief paste in het algemene idee van Park21; het initiatief kwam vanuit de bevolking en was gericht op duurzaamheid, kon het project worden gerealiseerd in het voorjaar van 2015.

5.2 Collective action arrangement in de Bijenkas

Op dezelfde wijze als in het vorige hoofdstuk over het Coehoornpark, wordt in deze deelparagraaf het collective action arrangement voor de Bijenkas uitgewerkt, om op deze manier inzicht te krijgen hoe de Bijenkas tot stand is gekomen.

5.2.1 Actoren in de Bijenkas

Actoren	Functie
Gemeente Haarlemmermeer	<ul style="list-style-type: none"> • Verlening grond aan Stichting I Love Beeing • Opzetten project Park21 • Financiering Bijenkas
Imkervereniging Haarlemmermeer	<ul style="list-style-type: none"> • Onderhoud Bijenkas • Neerzetten van hun bijenkasten op het terrein • Invulling geven aan de Bijenkas
Stichting I Love Beeing	<ul style="list-style-type: none"> • Beheer Bijenkas • Ontwerpen van de Bijenkas

Tabel 14: Actoren Bijenkas

Zoals tabel 14 laat zien, heeft, ondanks dat Gemeente Haarlemmermeer het project heeft gefinancierd en Stichting I Love Beeing het project in beheer heeft, Imkervereniging Haarlemmermeer de mogelijkheid te bepalen wat er in de Bijenkas plaatsvindt.

5.2.2 Machtsverdeling en coördinatie tussen de actoren in de Bijenkas

Hieronder wordt door middel van een krachtenveldanalyse en actor netwerkanalyse de machtsverdeling en de onderlinge coördinatie tussen de actoren in de Bijenkas opgesteld. Tabel 15 laat zien dat de actor Gemeente Haarlemmermeer kan bepalen of er goedkeuring wordt gegeven voor een deelproces of voor het idee van de Bijenkas in Park21 in het algemeen. Dit heeft gevolgen voor de voortgang van het proces en de uitvoering van het plan.

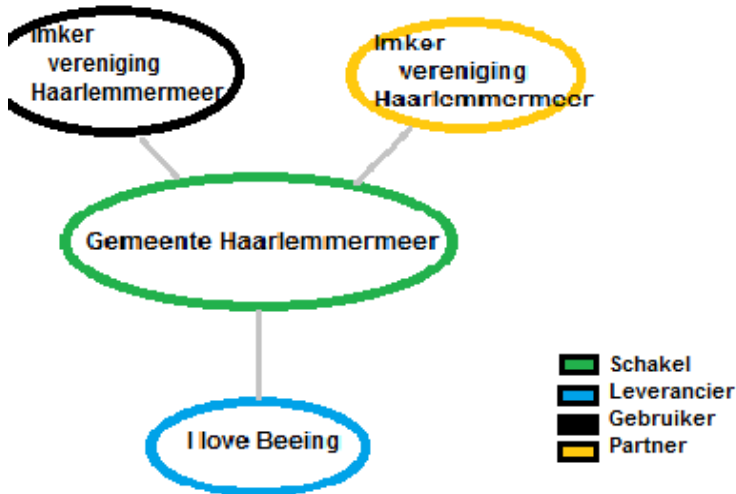
Stichting I love Beeing en Imkervereniging Haarlemmermeer bezitten de macht om invulling te geven aan het initiatief.

In figuur 8 zijn de drie actoren van de Bijenkas weergegeven. Hierin is de verbinding tussen de actoren en de wijze waarop ze samenwerken te zien. Naast dat de imkervereniging van de bijenkas in Park21 profiteert door middel van het in gebruik te nemen, draagt de vereniging na realisatie van de Bijenkas, dit initiatief verder. Hierdoor valt de imkervereniging onder gebruiker en partner in figuur 8. Gemeente Haarlemmermeer heeft als schakel tussen de actoren gefungeerd in het proces en heeft stichting I love Beeing en de imkervereniging met elkaar in contact gebracht. Stichting I love Beeing heeft tijdens het proces input geleverd dat nodig was om het initiatief te realiseren. Deze stichting heeft de bijenkas ontworpen en het gerealiseerd in Park21.

Actoren	Realisatiemacht	Blokkademacht	Inhoudelijke macht	Katalysator
Gemeente Haarlemmermeer	X	X		X
Imkervereniging Haarlemmermeer			X	
Stichting I Love Beeing	X		X	

Tabel 15: Machtverdeling onder actoren Bijenkas

Bijenkas Park21

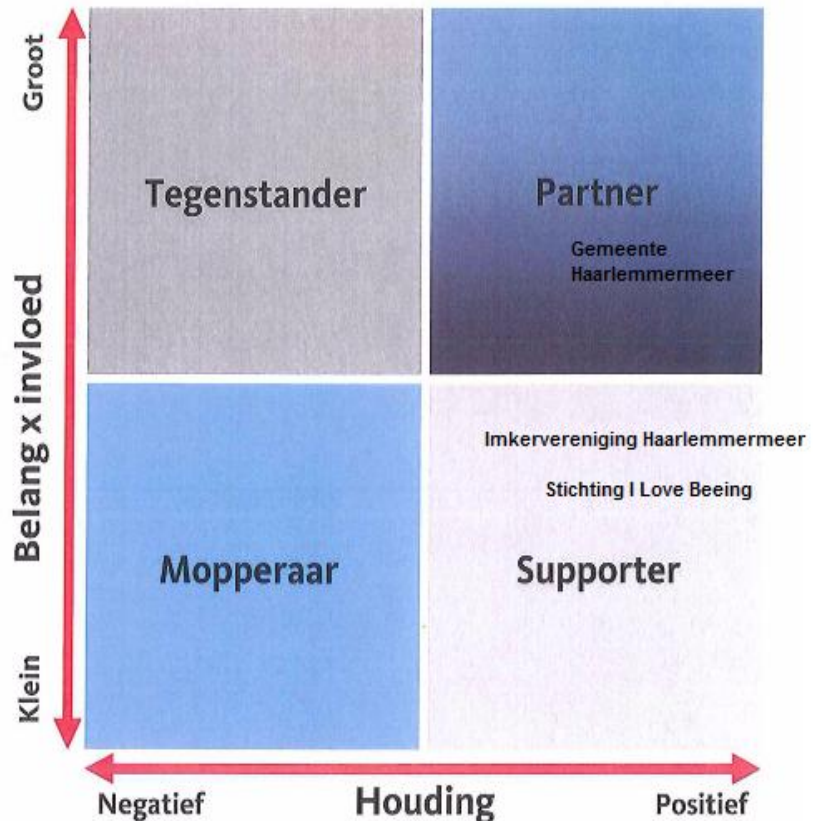
Figuur 8: Actor netwerkanalyse Bijenkas

Uit het strategische draagvlakcreatie van de Bijenkas in Park21 dat hieronder is afgebeeld, blijkt dat de gemeente grote invloed heeft uitgeoefend in het realisatieproces en dat de andere twee actoren een supporterrol vertolkten. Het belang dat de gemeente Haarlemmermeer had bij de deelname aan het proces van de Bijenkas, was het nastreven van de duurzame ambitie van Park21 door middel van de Bijenkas. Daarnaast hoopte de gemeente met de Bijenkas bezoekers naar Park21 aan te trekken. Stichting I Love Beeing heeft deelgenomen aan het proces omdat de Bijenkas zou zorgen voor het stimuleren van duurzame groei en behandeling van bijen. Bovendien werd door de realisatie in Park21 de stichting I Love Beeing gepromoot. Stichting I Love Beeing zegt hierover:

“Het is voor ons een goeie marketing omdat wij willen dat in verschillende gemeentes gaan doen. En dan hebben we nu ook weer een voorbeeld dat we in Haarlemmermeer bezig zijn geweest” (Meneer op den Akker, stichting I Love Beeing)

Het Bijenkasinitiatief kwam echter van de imkervereniging, met als reden de behoefte naar extra ruimte voor hun bijenkasten.

De grote invloed die de gemeente uitoefende kan worden herleid naar de machtsverdelingstabel, die uitwijst dat de gemeente invloed uitoefende op de voortgang van het proces om op deze manier verzekerd zijn dat de duurzame ambitie werd nagestreefd. De andere twee actoren hadden alleen een inhoudelijke macht en werden, zie figuur 8, enkel verbonden met de gemeente Haarlemmermeer. Hun houding is echter positief ten opzichte van het proces, omdat duidelijk werd dat ook hun belangen werden nagestreefd.

Figuur 9: Strategisch draagvlakcreatie Bijenkas

5.2.3 Het belang van de actoren van de Bijenkas

5.2.3.1 Insluiting

Tijdens het proces van de Bijenkas was gemeente Haarlemmermeer erbij betrokken. In tabel 16 is te zien dat ook toegang werd geboden aan imkervereniging en de stichting.

Actoren	Insluiting:	
	Toegankelijkheid:	Representativiteit:
Gemeente Haarlemmermeer	+	+ -
Imkervereniging Haarlemmermeer	+	+ -
Stichting I Love Beeing	+	+

Tabel 16: Insluiting actoren

“Toen hebben we bij elkaar gezeten met die drie partijen hierover. Ook van wat zou jullie rol kunnen zijn?” (Mevrouw van Tiel, gemeente Haarlemmermeer)

Gedurende het realisatieproces, handelde de gemeente soms op een andere wijze dan die ze voor ogen hebben in Park21. Een voorbeeld hiervan is het financieren van het project en een actieve deelname in het proces, waar in het project Park21 weinig sprake van is. Gezien de representativiteit van de imkervereniging, kan worden gezegd dat niet alle imkers uit de regio werden betrokken.

5.2.3.2 Deliberatie

Meneer de Jager van de gemeente Haarlemmermeer beweert:

“Het project gaat pas werken als je a. gelijkwaardig aan tafel zit maar b. ook iets te bieden hebt aan elkaar.” (Meneer de Jager, gemeente Haarlemmermeer)

Uit de interviews is naar voren gekomen dat de imkervereniging en stichting I Love Beeing ideeën met elkaar uitwisselden over onder andere kennis van bijen, beplanting en het gebouw zelf. Zoals tabel 17 aangeeft, speelde Gemeente Haarlemmermeer hier geen rol in, maar luisterde naar ze en ging mee in de beslissingen. Daarnaast stond voor de stichting een aantal dingen vast, zoals het ontwerp, die ze niet wilden veranderen. De imkervereniging liet zich echter wel snel overtuigen wat resulteerde in een verandering van hun standpunt.

Actoren	Deliberatie:		Democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid	
	<i>Uitwisselen van standpunten</i>	<i>Verandering van standpunt:</i>	<i>Kennis en vaardigheden:</i>	<i>Waarden:</i>
Gemeente Haarlemmermeer	-	+	+ -	+ -
Imkervereniging Haarlemmermeer	+	+	+ -	+
Stichting I Love Beeing	+	+ -	+ -	+

Tabel 17: Deliberatie en democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid van actoren

5.2.3.3 Democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid

Over het organiseren van vergaderingen en het maken van afspraken zegt stichting I Love Beeing het volgende:

“Het is best lastig om telkens dingen met elkaar af te stemmen. Wie doet wat en wanneer kan wie met elkaar afspreken, dat is gewoon al een hele puzzel.” (Meneer op den Akker, stichting I Love Beeing)

De gemeente Haarlemmermeer bezat wel de vaardigheden om een meeting te organiseren en te leiden. Echter had de gemeente geen kennis van het vraagstuk. Dit konden de imkervereniging en de stichting in het proces aanvullen.

“Die partijen weten vaak veel meer van inhoud en dus ook de randvoorwaarden waarbinnen iets kan maar ik weet beter hoe je binnen de gemeente moet organiseren en financieren en werken met vergunningen” (Mevrouw van Tiel, gemeente Haarlemmermeer)

De gemeente scoort niet hoog op 'waarden', die staan voor politieke betrokkenheid, zie tabel 17. Na de realisatie van de Bijenkas voelde de gemeente zich niet meer verantwoordelijk voor het project en gaf het beheer uit handen. De stichting I Love Beeing heeft het beheer op zich genomen en zet zich op deze manier in voor een duurzame maatschappij. Imkervereniging Haarlemmermeer zal daarnaast de bijenkas in gebruik nemen.

5.2.3.4 Uitoefenen van invloed en legitimiteit

Alle drie de partijen geven aan dat het beleid in overeenstemming is met de wensen van de actoren. De stichting en imkervereniging stellen dat ze invloed hebben uitgeoefend op de inhoud van het project, waarbij de gemeente beweert dat ze het proces hebben beïnvloed door middel van regels en richtlijnen die reeds vastlagen. Hierdoor werden de andere twee partijen weer beperkt.

“Aantal dingen konden niet of had men al besloten voordat ik daar serieus met ze over kon spreken.” (Meneer Spoor, Imkervereniging Haarlemmermeer)

Daarnaast geven de respondenten aan dat ze blij zijn met de uitkomst van het proces en de wijze waarop het project zich heeft ontwikkeld, zie tabel 18. Echter, stichting I Love Beeing liet weten dat ze liever niet het beheer over de Bijenkas hadden gewild, maar accepteerden het uiteindelijke resultaat.

Actoren	Uitoefenen van invloed	&	Legitimiteit
	Beleid in overeenstemming met de wensen van de actoren		Steunen van het proces en de uitkomst
Gemeente Haarlemmermeer	+		+
Imkervereniging Haarlemmermeer	+/-		+
Stichting I Love Beeing	+/-		+/-

Tabel 18: Invloed uitoefenen en legitimiteit van actoren

5.2.4 Formele en informele richtlijnen in de Bijenkas

Het laatste kenmerk dat collective action arrangements definieert, zijn de formele en informele richtlijnen die de interactie tussen actoren in het proces beïnvloeden. Zoals hierboven al beschreven, lagen een aantal dingen reeds vast, waardoor de actoren in hun macht werden beperkt en hun belangen niet in kaart konden brengen.

“Mijn initiatief ging in eerste instantie over de beplanting. Dat was allemaal uitbesteed en dus die contracten waren al getekend. Er was niet heel veel meer mogelijk.” (Meneer Spoor, Imkervereniging Haarlemmermeer)

Echter geeft de gemeente aan, dat het in processen zoals de Bijenkas, voordelig is om toegang te hebben tot een groot netwerk van formele relaties. Doordat de gemeente een log orgaan is, heeft het veel connecties om zaken te regelen. Respondenten geven daarnaast aan dat ze het fijn vinden om op informele wijze contact te hebben met de gemeente. Doordat er informeel met elkaar werd omgegaan tijdens het proces van de Bijenkas, kon een vertrouwelijke sfeer ontstaan waar actoren zich gelijkwaardig voelden en er op ongedwongen wijze ideeën en plannen konden worden uitgewisseld.

5.2.5 Hiërarchie, competitie of gezamenlijk besluiten in de Bijenkas

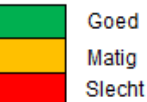
In de voorgaande deelparagrafen zijn de kenmerken van collective action arrangements besproken, om op deze wijze het collective action arrangement voor de Bijenkas te definiëren. Eruit opgemaakt kan worden, is dat ondanks dat de macht verdeeld is onder de actoren, de gemeente een centrale rol op zich nam, dat in de actor netwerkanalyse wordt weergegeven. Echter kregen de overige actoren wel de mogelijkheid om hun belangen in kaart te brengen door middel van insluiting, deliberatie en het uitoefenen van invloed. Daarnaast werd er gebruik gemaakt van de kennis van de imkervereniging en de stichting en werd de uitkomst van het proces door alle actoren gesteund. Dit kwam mede door de interactie tussen de actoren die gevormd werd door informele en formele richtlijnen.

Daarnaast behoefde dit proces weinig partijen, waardoor er van competitie en complexe situaties niet veel sprake was. De drie partijen die deelnamen aan het proces waren afhankelijk van elkaar en werkten met elkaar samen. Bovendien heerste, ondanks dat de Bijenkas van te voren deels was opgezet, flexibiliteit tijdens ontwikkeling van het proces waardoor het uiteindelijke resultaat organisch is ontstaan.

Kortom, het planningsproces van de Bijenkas is een mix tussen categorieën van de collective action arrangements maar bezit vooral kenmerken van de derde categorie; het gezamenlijk besluiten. Het overzicht van de voorgaande deelparagrafen is hieronder in tabel 19 weergegeven en deze tabel zal verder worden uitgewerkt in hoofdstuk 7 bij het beantwoorden van de deelvragen.

1. Het verbinden van belangen: De Bijenkas			
<u>Collective action arrangement:</u>	Gelijkwaardigheid	Inclusieve besluitvorming	Sociaal kapitaal
Type & aantal actoren	Matig	Matig	
Machtsverdeling & coördinatie tussen actoren	Slecht		
Het in kaart brengen van belangen:			
• Insluiting	Goed	Goed	
• Deliberatie		Matig	Matig
• Democratische vaardigheden & politieke betrokkenheid			Goed
• Het uitoefenen van invloed		Matig	
• Legitimiteit			Goed
Informele en formele regels en richtlijnen		Matig	

	Type:	Hiërarchie	Competitie	Gezamenlijk besluiten
	Case 2	Matig		Goed

Tabel 19: Collective action arrangement in de Bijenkas

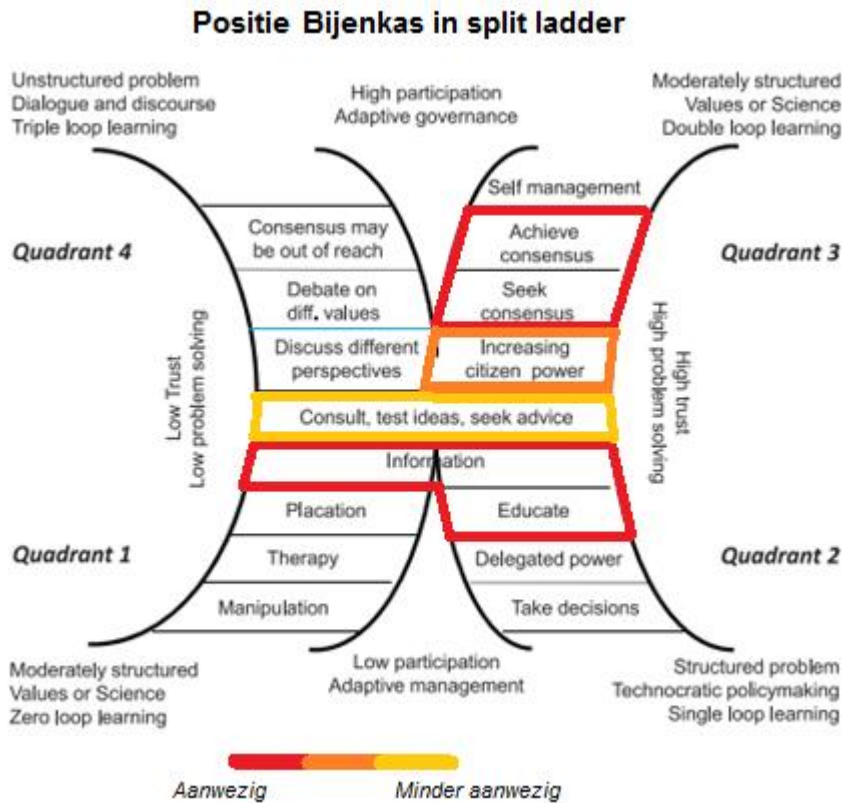
5.3 De Bijenkas in de split ladder

In deze deelparagraaf wordt net als bij het Coehoornpark onderzocht waar het collective action arrangement van de Bijenkas zich bevindt in de split ladder. Nadat dit inzichtelijk is gemaakt, wordt er op basis van de split ladder gekeken wat de gevolgen van het collective action arrangement voor de toewijding en gemeenschapsgevoel van de Bijenkas zijn.

5.3.1 Positie Bijenkas in de split ladder

Doordat bij de Bijenkas niet veel actoren werden betrokken, was de Bijenkas geen complex initiatief. Het transparante proces zorgde ervoor dat de actoren van elkaar leerden, waardoor er snel een consensus tussen de actoren kon worden bereikt en er structuur aan het vraagstuk kon worden gebracht, zie figuur 10. Door de actieve rol van de overheid was er echter geen sprake van zelfmanagement, waardoor het proces zich bevindt tussen kwadrant 2 en 3. In de volgende kopjes wordt inzichtelijk gemaakt of deze kwadranten de ruimte gaven om vertrouwen te creëren, te leren van elkaar en verwachtingen en verplichtingen te hebben.

“We vormden een soort van drie-eenheid, met de gemeente die de grond faciliteerde, I Love Beeing die de bijenstal regelde en de imkersvereniging die dat exploiteerde. Dat idee was goed geland en de Bijenkas werd daarna snel gerealiseerd.” (Meneer Spoor, Imkervereniging Haarlemmermeer)

Figuur 10: Bijenkas in de split ladder

5.3.1.1 Vertrouwen

Zoals tabel 20 aangeeft, was het vertrouwen in het proces afwisselend. Uit de interviews is gebleken dat door de actieve rol van de overheid de overige actoren af en toe geen vertrouwen hadden in de mate waarop zij inbreng konden leveren. Daarnaast hadden alle actoren geen vertrouwen in de financiering van het project omdat er voor lange tijd geen geld beschikbaar was.

Actoren	Vertrouwen		Van elkaar leren
	Kwadrant 2	Kwadrant 3	Kwadrant 3
Gemeente Haarlemmermeer	+	+ -	+
Imkervereniging Haarlemmermeer	+ -	+ -	+
Stichting I Love Beeing	+ -	+ -	+

Tabel 20: Vertrouwen en van elkaar leren in de Bijenkas

5.3.1.2 Leren van elkaar

In deelparagraaf 5.2 is aangegeven dat de actoren wel inbreng konden leveren en invloed uit konden oefenen in het proces. Ondanks de actieve rol van de overheid, werd er ruimte geboden om kennis en ideeën met elkaar uit te wisselen en van elkaar te leren.

“De gemeente is ook heel meegaand. Ik heb ook bij een bespreking een paar opmerkingen gemaakt en dan zeiden ze “o ja daar heb je wel een goed punt” en dan veranderden ze dat gewoon” (Meneer op den Akker, stichting I Love Beeing)

5.3.1.3 Verwachtingen

Actoren	Verwachtingen		Verplichtingen
	Kwadrant 2	Kwadrant 3	Kwadrant 3
Gemeente Haarlemmermeer	+	+	+
Imkervereniging Haarlemmermeer	+	+	+
Stichting I Love Beeing	+	+	+

Tabel 21: Verwachtingen en verplichtingen in de Bijenkas

De Bijenkas is uiteindelijk gefinancierd door de gemeente Haarlemmermeer. Dit hadden de overige partijen van te voren ook verwacht, zo blijkt uit de interviews. Imkervereniging Haarlemmermeer en stichting I Love Beeing deden weinig moeite om geld bij elkaar te verzamelen en wachtten af tot de gemeente met iets zou komen. Echter, dat de ontwikkeling van de Bijenkas zo soepel zou verlopen, had geen van de actoren verwacht. De gedachte is nu dat de gemeente zich terugtrekt en de overige partijen het initiatief gaan onderhouden en er invulling aan geven. Alle partijen hebben goede verwachtingen over dat ieder hun taak vervuld, zie tabel 21.

5.3.1.4 Verplichtingen

Zoals hierboven is aangegeven, hebben de Imkervereniging Haarlemmermeer en de stichting I Love Beeing de taak gekregen om het project te onderhouden. Hierdoor hebben de partijen verplichtingen waar ze zich aan moeten houden, zie ook tabel 21. Meneer Spoor van Imkervereniging Haarlemmermeer zegt hierover:

“Wat wij als imkers gaan doen, is daar onze bijenkassen neerzetten en de volken er in verzorgen, voeren en ziektes onderhouden. Daar gaat vooral tijd en moeite genoeg in zitten” (Meneer Spoor, Imkervereniging Haarlemmermeer)

Uit de interviews is gebleken dat door de betrokkenheid van alle partijen in het proces en het verbinden van hun belangen, de actoren bereid zijn om hun verplichtingen na te komen zodat het initiatief kan blijven voortbestaan.

5.3.2 Toewijding en gemeenschapsgevoel in de Bijenkas

Zoals in de aanleiding beschreven staat, moest er in het proces van Park21 rekening worden gehouden met de sociale kant van duurzaamheid. In tabel 22 wordt een overzicht gegeven van de mate van sociale duurzaamheid in de Bijenkas. Hierbij wordt stilgestaan bij de concepten die hierboven behandeld zijn en wordt er wederom met de kleuren rood, oranje en groen aangegeven of er sprake van de kenmerken van sociaal kapitaal, toewijding en gemeenschapsgevoel in het proces is.

In het geval van de Bijenkas liet de split ladder zien, dat de categorie 'gezamenlijk besluiten' van de collective action arrangements zorgde dat belangen met elkaar werden verbonden en van elkaar geleerd werd zodat meer zekerheid en vertrouwen over het proces ontstond, zie tabel 22. Er was sprake van een initiatief dat vanuit de bevolking was ontstaan en de actoren kregen de mogelijkheid om macht uit te oefenen en hun belangen in kaart te brengen vanaf het begin van het planningsproces. Hierdoor stond men achter alle beslissingen en vond toewijding aan het project plaats. Door middel van deze toewijding van stichting I Love Beeing en imkervereniging Haarlemmermeer, voelen beide partijen zich verantwoordelijk voor het beheren en onderhouden van de Bijenkas.

Echter het overzicht dat in tabel 22 wordt weergegeven, laat zien dat het gemeenschapsgevoel onder de actoren in het planningsproces maar matig was. Uit de interviews is gebleken dat alle partijen enkel hun eigen taak willen vervullen en niet gezamenlijk het project willen onderhouden. Zo houdt stichting I Love Beeing zich niet bezig

met invulling geven aan de Bijenkas, en neemt het enkel het beheer op zich. Imkervereniging Haarlemmermeer wil liever ook geen hulp van de stichting en wil dat alleen zij, de imkervereniging, mogen bepalen wat er in de Bijenkas komt.

Het overzicht laat dus de resultaten van de voorgaande deelparagrafen zien. In hoofdstuk 7 wordt hier verder op ingegaan om uit te wijzen of er sprake is van vorming van sociaal kapitaal en het rekening houden met sociale duurzaamheid in het planningsproces.

2. Sociale duurzaamheid: De Bijenkas				
	Positie in de split ladder:			
	Kwadrant 1	Kwadrant 2	Kwadrant 3	Kwadrant 4
Afhankelijk van type collective action arrangement				
Vorming sociaal kapitaal:				
• Vertrouwen				
• Van elkaar leren				
• Verwachtingen				
• Verplichtingen				

	Goed		Bijenkas
	Matig	Toewijding aan het project	
	Slecht	Gemeenschapsgevoel	

Tabel 22: Sociale duurzaamheid in de Bijenkas

Hoofdstuk 6 Resultatenanalyse Stadshof Deventer

6.1 Aanleiding Stadshof Deventer

Het idee om één grote Stadshof in het centrum van Deventer te creëren dat toegankelijk is voor publiek en de stad leefbaarder moet maken, bestaat al decennia lang. Er hebben eind 20e eeuw twee mislukte pogingen plaatsgevonden om de Stadshof te realiseren. Daarnaast is in 1999 de stichting Wonen Boven Winkels Deventer opgericht om iets doen aan de leefbaarheid en veiligheid in de stad Deventer. Rondom de Stadshof zouden woningen boven de winkels kunnen worden gerealiseerd, waarbij de Stadshof een positieve bijdrage zou kunnen leveren aan de leefomgeving van de bewoners en de aantrekkelijkheid van de winkels in het centrum.

Nadat er twee jaar geleden gebleken is dat er interesse is onder de eigenaren van de Stadshof en bewoners in de binnenstad van Deventer om één grote Stadshof te realiseren, wordt momenteel getracht om meer samenwerking tussen de eigenaren en bewoners te bewerkstelligen. De gemeente Deventer heeft zich teruggetrokken, zodat de partijen zelf aan de gang moeten gaan en zich kunnen toewijden aan het gebied. Gezamenlijk moet worden gezocht hoe het gebied kan worden ingevuld en op welke wijze het kan worden gefinancierd. De ontwikkeling van de Stadshof Deventer staat nog in de kinderschoenen.

6.2 Collective action arrangement in Stadshof Deventer

In deze deelparagraaf worden, net als in hoofdstuk 4 en 5, het aantal en type actoren, de machtsverdeling en coördinatie tussen deze actoren, de wijze waarop belangen in kaart worden gebracht en de formele en informele regels die de interactie tussen deze actoren beïnvloeden, inzichtelijk gemaakt zodat het collective action arrangement van de Stadshof Deventer kan worden gedefinieerd.

6.2.1 Actoren in Stadshof Deventer

Actoren	Functie
Gemeente Deventer	<ul style="list-style-type: none"> • Kennis en ervaringen delen • Men in contact brengen met andere lagen van de gemeente • Deelnemen aan Stichting Stadshof
Eigenaren Stadshof	<ul style="list-style-type: none"> • Invulling geven aan Stadshof Deventer • Evt. deelnemen aan Stichting Stadshof • Beheren van Stadshof Deventer
Stichting Stadshof	<ul style="list-style-type: none"> • Betrekken van de eigenaren bij het proces van de Stadshof • Werven van geld voor de realisatie van de Stadshof
Buurt Binnenstad Deventer	<ul style="list-style-type: none"> • Invulling geven aan Stadshof Deventer • Evt. deelnemen aan Stichting Stadshof
Wonen boven Winkels Deventer (:eigenaar Stadshof)	<ul style="list-style-type: none"> • Het voortouw nemen omtrent de Stadshof om op deze manier het wonen boven de winkels in Deventer te stimuleren • Deelnemen aan Stichting Stadshof

Tabel 23: Actoren Stadshof Deventer

De stichting Stadshof, waaronder Wonen boven Winkels Deventer en gemeente Deventer steken vooral veel tijd in het betrekken van eigenaren bij het proces van de Stadshof. De

eigenaren van de Stadshof en de mensen die rondom de Stadshof wonen, hebben de mogelijkheid te bepalen wat er in de Stadshof gaat plaatsvinden.

6.2.2 Machtsverdeling en coördinatie tussen de actoren in Stadshof Deventer

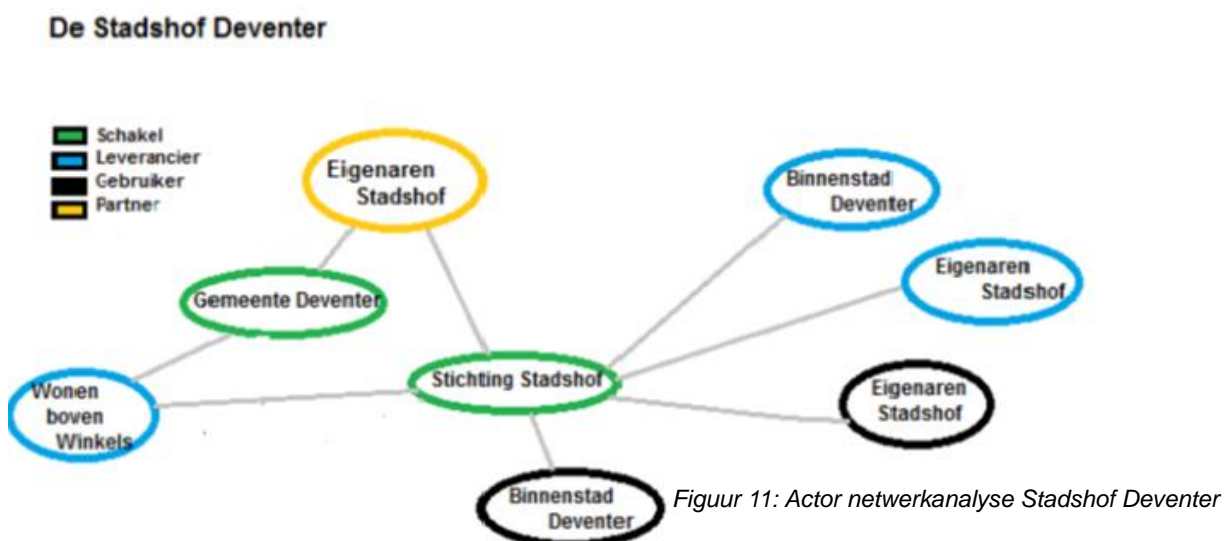
Tabel 24 laat zien dat de actor Eigenaren Stadshof naast het bepalen of er goedkeuring voor het proces wordt gegeven, ook het plan kan blokkeren, invulling aan het plan kan geven en een bijdrage levert aan de voortgang van het proces. De overige actoren beschikken niet over zo veel macht en zijn daardoor afhankelijk van de beslissingen van de eigenaren van de Stadshof.

In figuur 11 zijn de actoren van Stadshof Deventer weergegeven. Hierin is de verbinding tussen de actoren en de wijze waarop ze samenwerken te zien. Ook in de actor netwerkanalyse is te zien dat de eigenaren van de Stadshof een belangrijke functie vertolken. Naast dat ze iets hebben wat nodig is om de Stadshof te realiseren; de grond, gaan ze de Stadshof ook gebruiken en dragen ze het initiatief na realisatie verder. Gemeente Deventer en Stichting Stadshof zijn in dit proces de schakels die de actoren aan elkaar verbinden.

“De stichting is het orgaan die de partijen met elkaar verbindt, dus als Wonen Boven Winkels dat plan heeft en de stichting weet dat meneer Talamini (: eigenaar Stadshof) dat plan heeft, dan probeert de stichting ze bij elkaar te brengen” (Meneer van der Velde, Stichting Stadshof)

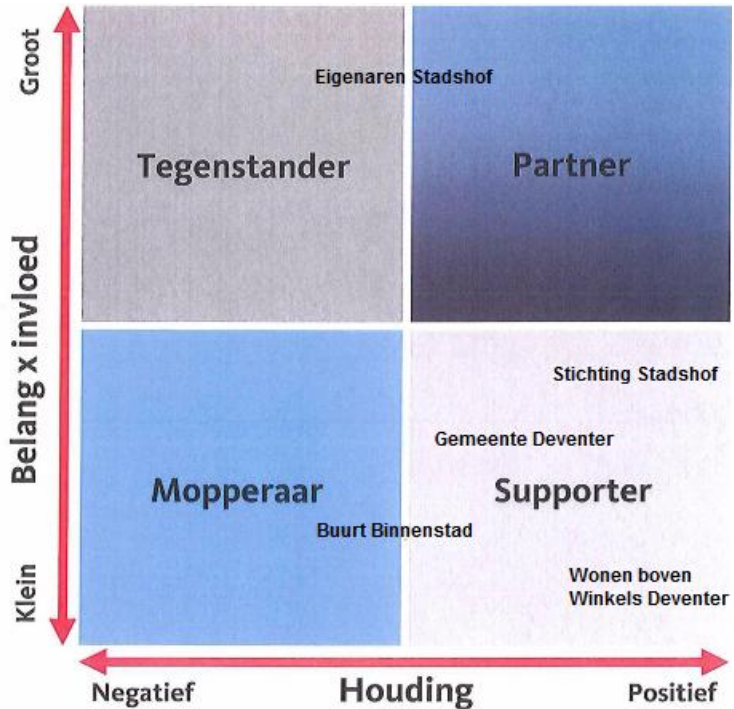
Actor	Realisatiemacht	Blokkademacht	Inhoudelijke macht	Katalysator
Gemeente Deventer				X
Eigenaren Stadshof	X	X	X	X
Stichting Stadshof				X
Buurt Binnenstad Deventer			X	
Wonen Boven Winkels Deventer				X

Tabel 24: Machtsverdeling onder actoren Stadshof Deventer

Uit het strategisch draagvlak creatie van de Stadshof Deventer dat hieronder is afgebeeld, blijkt dat de eigenaren van de Stadshof grote invloed kunnen uitoefenen in het realisatieproces en dat de andere actoren voornamelijk een supporterrol vertolken. Het belang bij deelname aan het proces van de Stadshof voor de eigenaren is het aantrekken van klanten naar hun winkels wat leidt tot een hogere omzet. Stichting Stadshof, Wonen Boven Winkels, Gemeente Deventer en de bewoners rondom de Stadshof hebben belang bij de Stadshof omdat het voor een aantrekkelijke en veilige leefomgeving kan zorgen.

De grote invloed die de eigenaren kunnen uitoefenen, kan worden verhaald uit de machtsverdelingstabel, die uitwijst dat de eigenaren van de Stadshof naast de realisatiemacht ook over de blokkademacht beschikken. De rest van de actoren heeft vooral een inhoudelijke macht of kan een bijdrage leveren aan de voortgang van het proces. Daarnaast is de houding van de meeste actoren positief. Enkel de bewoners en de eigenaren van de Stadshof zien nog niet altijd in of hun belang door de realisatie van de Stadshof wordt verwezenlijkt. Dit heeft, met oog op de actor netwerkanalyse, consequenties voor het verloop van het proces.

Figuur 12: Strategisch draagvlakcreatie Stadshof

6.2.3 Het belang van de actoren van de Stadshof Deventer

6.2.3.1 Insluiting

Volgens de respondenten hebben tijdens het proces van de Stadshof alle actoren toegang om deel te nemen aan het proces

Actoren	Insluiting:	
	Toegankelijkheid:	Representativiteit:
Gemeente Deventer	+	+
Eigenaren Stadshof	+	-
Stichting Stadshof	+	+
Buurt Binnenstad	+	-
Wonen boven Winkels Deventer	+	+

Tabel 25: Insluiting actoren

Met oog op de representativiteit in het proces, weergegeven in tabel 25, kan worden gezegd dat er nog belangrijke groepen buiten het planningsproces worden gehouden. Zo zijn nog niet alle eigenaren van de Stadshof betrokken, waardoor de stichting Stadshof niet de macht bezit om stappen te ondernemen. Hetzelfde geldt voor de bewoners rondom de Stadshof, die weinig worden opgenomen in het proces. Zo stelt een buurtbewoner dat hij na de eerste

bewonersbijeenkomst in 2013 niks meer heeft gehoord en niet weet in welke staat de Stadshof zich nu bevindt.

6.2.3.2 Deliberatie

Tijdens de bijeenkomst van 2013 konden de stichting en bewoners van de binnenstad ideeën aanleveren en standpunten met elkaar uitwisselen. Vandaar hun hoge score in tabel 26. Daarnaast speelt momenteel de gedachte om een proefdag in de Stadshof Deventer te organiseren waar bewoners de ruimte krijgen om hun wensen in kaart te brengen.

“Laten we een proefdag houden. Laten we bijvoorbeeld een tekenwedstrijd uitschrijven voor kinderen in dat gebied.. Daarmee heb je een evenement georganiseerd waarbij je laat zien dat er wat gebeurt, en op die manier kun je bewoners eromheen betrekken” (Meneer Lip, gemeente Deventer)

De eigenaren van de Stadshof hebben echter nog niet de mogelijkheid gekregen om hun standpunten uit te wisselen. Verandering van standpunt gaat dan ook langzaam. Dit blijkt onder andere uit het kleine aantal eigenaren dat wordt overgehaald om mee te doen aan het proces.

Actoren	Deliberatie:		Democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid			
	Uitwisselen standpunten:	van	Verandering standpunt:	van	Kennis en vaardigheden:	Waarden:
Gemeente Deventer	+ -		+		+ -	+
Eigenaren Stadshof	-		+ -		-	-
Stichting Stadshof	+		+		+ -	+
Buurt Binnenstad	+		+ -		-	+ -
Wonen boven Winkels Deventer	+		+		+	+

Tabel 26: Deliberatie en democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid van actoren

6.2.3.3 Democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid

Uit de interviews is gebleken dat Wonen boven Winkels Deventer de vaardigheden bezit om vergaderingen te organiseren en te leiden, zie tabel 26. Daarnaast beschikt deze organisatie ook over de nodige kennis en ervaring voor processen als de Stadshof. Deze kennis over onder andere stedelijke herverkaveling komt ook vanuit de gemeente Deventer. De stichting Stadshof zelf bezit kennis over vastgoed en architectuur.

Daarnaast stellen bewoners uit de binnenstad dat ze meer betrokken willen worden zodat ze actief kunnen zijn in de buurt. De eigenaren echter hechten daar niet veel waarde aan, zo stellen de respondenten:

“De eigenaren zitten vaak op afstand. Blokker, wie is daar de eigenaar van? Nou dat is zeg maar meneer Blokker, die verderop in het westen van het land zit. Wat heeft hij voor belang bij de Stadshof?” (Meneer Meester, Wonen Boven Winkels Deventer; over waarde hechten aan de Stadshof)

6.2.3.4 Uitoefenen van invloed en legitimiteit

De Stadshof is nog niet echt in ontwikkeling omdat er nog niet veel eigenaren zijn die overgehaald zijn om zich bij het proces te betrekken. De eigenaren oefenen op deze wijze

grote invloed uit op het verloop van het proces. En omdat het proces nog niet verder in ontwikkeling is, kunnen de overige actoren ook geen invloed uitoefenen, zie tabel 27.

“Wil de Stadshof verder kunnen gaan, zal de Stadshof moeten worden gedragen door de mensen die kunnen beslissen: de grondeigenaren” (Meneer Lip, gemeente Deventer).

Actoren	Uitoefenen van invloed & Legitimiteit	
	<i>Beleid in overeenstemming met de wensen van de actoren</i>	<i>Steunen van het proces en de uitkomst</i>
Gemeente Deventer	-	+
Eigenaren Stadshof	+	-
Stichting Stadshof	-	+
Buurt Binnenstad	-	-
Wonen boven Winkels Deventer	-	+

Tabel 27: Invloed uitoefenen en legitimiteit van actoren

De gemeente Deventer geeft aan dat als de Stadshof niet van de grond komt, er blijkbaar geen behoefte aan is. Daardoor zullen ze, net als Wonen Boven Winkels en Stichting Stadshof het ook accepteren als de Stadshof niet wordt gerealiseerd.

6.2.4 Formele en informele richtlijnen in de Stadshof Deventer

Ondanks dat de Stadshof nog niet echt op gang is gekomen, wordt er gebruik gemaakt van het formele netwerk dat de gemeente Deventer biedt:

“In de stichting ben ik vanuit de gemeente het aanspreekpunt, contactpersoon en sparringpartner” (Meneer Lip, gemeente Deventer)

Bovendien is er geen sprake van een vooropgezet plan, waardoor actoren minder zijn gebonden aan formele richtlijnen en flexibeler te werk kunnen gaan. Bij de stichting Stadshof komen verschillende actoren bij elkaar om hun ideeën uitwisselen en van elkaar te leren. Door middel van op informele wijze het verhaal van de Stadshof en de mogelijkheden dat het biedt, te vertellen aan de actoren, worden onder andere de eigenaren en bewoners overtuigd om aan het proces deel te nemen en mee te werken aan het eindresultaat.

“Dat zaaien van dat verhaal dat is wat we nu aan het doen zijn. En dat kost gewoon erg veel tijd. Je moet het 86 keer vertellen en dan langzaam denken mensen van dat is misschien wel een goed idee!” (Meneer Meester, Wonen Boven Winkels Deventer)

6.2.5 Hiërarchie, competitie of gezamenlijk besluiten in de Stadshof Deventer

In de voorgaande deelparagrafen zijn de kenmerken van collective action arrangements besproken. Hieruit en uit het overzicht, weergegeven in tabel 28 kan worden opgemaakt dat in het geval van de Stadshof geen centrale rol voor de gemeente is weggelegd en het proces voor iedereen toegang biedt. De gegevens van tabel 28 geven met rood, oranje of groen aan of er in het proces sprake was van de verschillende onderdelen van de collective action arrangements.

Er wordt getracht om gezamenlijk en afhankelijk van elkaar de Stadshof te realiseren. Ondanks dat niet alle actoren nog hun belangen in kaart hebben kunnen brengen, wijst de strategisch draagvlakcreatie en actor netwerkanalyse uit dat de eigenaren van de Stadshof de meeste macht bezitten en hierdoor veel invloed uitoefenen op het proces. Echter wordt ook gebruik gemaakt van de kennis en vaardigheden van de overige actoren en speelt het uitwisselen van ervaringen en ideeën op informele wijze een grote rol in het proces van de Stadshof, zie ook

tabel 28. Er is geen sprake van een vooropgezet plan, waardoor flexibiliteit de overhand heeft in dit proces en het naar een gewenst resultaat kan leiden.

Kortom, het planningsproces van de Stadshof is gebaseerd op de derde categorie van de collective action arrangements, 'het gezamenlijk besluiten'. Echter ontstaat er door het opnemen van de eigenaren en bewoners in het proces van de Stadshof een ongelijke machtsverhouding, waarbij de ene actor meer macht bezit dan de ander en dus meer invloed uit kan oefenen in het proces. Het overzicht van de voorgaande deelparagrafen is hieronder in tabel 28 weergegeven en deze tabel zal verder worden uitgewerkt in hoofdstuk 7 bij het beantwoorden van de deelvragen.

1. Het verbinden van belangen: De Stadshof Deventer			
<u>Collective action arrangement:</u>	Gelijkwaardigheid	Inclusieve besluitvorming	Sociaal kapitaal
Type & aantal actoren			
Machtsverdeling & coördinatie tussen actoren			
Het in kaart brengen van belangen:			
• Insluiting			
• Deliberatie			
• Democratische vaardigheden & politieke betrokkenheid			
• Het uitoefenen van invloed			
• Legitimiteit			
Informele en formele regels en richtlijnen			

	Goed	Type:	Hiërarchie	Competitie	Gezamenlijk besluiten
	Matig	Case 3			
	Slecht				

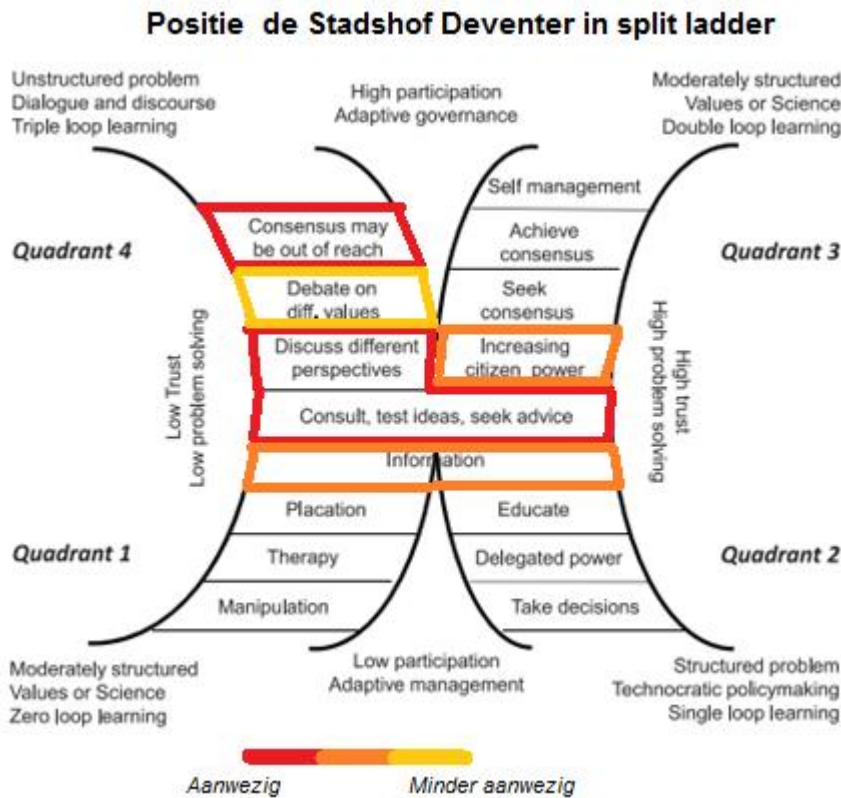
Tabel 28: Collective action arrangement in de Stadshof Deventer

6.3 De Stadshof Deventer in de split ladder

In deze deelparagraaf wordt net als in hoofdstuk 4 en 5 gekeken waar het collective action arrangement van de Stadshof Deventer zich bevindt in de split ladder. Nadat dit inzichtelijk is gemaakt, wordt er op basis van de split ladder gekeken wat de gevolgen van het collective action arrangement voor de toewijding en gemeenschapsgevoel van de Stadshof Deventer zijn.

6.3.1 Positie Stadshof Deventer in de split ladder

Doordat er diverse actoren bij de Stadshof worden betrokken, is de Stadshof een complex initiatief. Ondanks dat de stichting Stadshof de actoren zo veel mogelijk wil informeren, lijkt een consensus buiten bereik te zijn volgens de respondenten. Hierdoor wordt de Stadshof bestempeld als ongestructureerd vraagstuk en wordt het voornamelijk ingedeeld in kwadrant 4, weergegeven in figuur 13. In de volgende kopjes wordt inzichtelijk gemaakt of deze kwadranten de ruimte gaven om vertrouwen te creëren, te leren van elkaar en verwachtingen en verplichtingen te hebben.

Figuur 13: Stadshof Deventer in de split ladder

6.3.1.1 Vertrouwen

Omdat het collective action arrangement van de Stadshof Deventer zich voornamelijk in kwadrant 4 bevindt, weergegeven in figuur 13, wordt er aangenomen dat er weinig sprake is van vertrouwen in het proces. Echter, aangezien de Stadshof Deventer ook gedeeltelijk in kwadrant 3 valt, is het interessant om te onderzoeken of er nog enigszins vertrouwen heerst.

Verschillende perspectieven en belangen van de actoren zorgden echter ervoor dat er weinig vertrouwen heerste in de realisatie van de Stadshof Deventer, zie tabel 29.

“Ik zou niet weten waarom de andere eigenaren zouden willen mee doen.” (Meneer Poel, eigenaar Stadshof)

“Meneer Blokter, wat heeft hij voor belang bij de Stadshof?” (Meneer Lip, gemeente Deventer)

Actoren	Vertrouwen	Van elkaar leren	
	Kwadrant 3	Kwadrant 3	Kwadrant 4
Gemeente Deventer	+ -	+	+
Eigenaren Stadshof	-	+	+ -
Stichting Stadshof	+	+	+
Buurt Binnenstad	+ -	+	+
Wonen boven Winkels Deventer	+	+	+

Tabel 29: Vertrouwen en van elkaar leren in de Stadshof Deventer

Uit de interviews blijkt desondanks dat de Stichting Stadshof en Wonen boven Winkels Deventer er vertrouwen in hebben dat de Stadshof kan worden gerealiseerd door middel van het verbinden van belangen van alle stakeholders. Hierdoor vinden gesprekken tussen de actoren plaats en worden ideeën getest.

6.3.1.2 Leren van elkaar

Zoals ook de tabel van deliberatie in deelparagraaf 6.2 beschreef, zijn de actoren bereid om naar elkaar te luisteren en wordt er de ruimte gegeven om van elkaar te leren. Ontmoetingen tussen de actoren worden georganiseerd om elkaars perspectief te vergelijken en te komen tot een consensus. Ondanks die ruimte voor het leren, weergegeven in tabel 26, blijkt uit tabel 29, dat de eigenaren van de Stadshof weinig moeite doen om hun perspectieven in kaart te brengen. Hierdoor is het lastig om een gemeenschappelijk belang te vormen en een consensus te bereiken, zie kwadrant 4 in figuur 13.

6.3.1.3 Verwachtingen

Actoren	Verwachtingen	Verplichtingen
	<i>Kwadrant 3</i>	<i>Kwadrant 3</i>
Gemeente Deventer	+	+/-
Eigenaren Stadshof	-	-
Stichting Stadshof	+	+
Buurt Binnenstad	+/-	-
Wonen boven Winkels Deventer	+	+

Tabel 30: Verwachtingen en verplichtingen in de Stadshof Deventer

De respondenten geven aan dat ze niet verwachten dat de eigenaren gaan mee werken in het proces. Bewoners van de binnenstad in Deventer en de eigenaren van de Stadshof zelf denken dan ook niet dat de Stadshof Deventer van de grond zal komen, zie tabel 30. De Stichting Stadshof en Wonen boven Winkels Deventer en gemeente Deventer verwachtten echter nog wel dat hun inbreng kan zorgen voor een omslag in het proces en de eigenaren hierdoor worden overtuigd om zich bij het project te betrekken.

6.3.1.4 Verplichtingen

Zoals hierboven is aangegeven, zijn nog niet alle eigenaren betrokken bij het proces van de Stadshof. Uit de interviews blijkt dat ze geen verplichtingen willen hebben en moeite in het project willen steken.

“Nou kijk, de eigenaren moeten de grond beschikbaar stellen en waarschijnlijk schieten ze er niks mee op. En misschien moeten ze er zelfs nog een beetje een centje bij doen, dat werkt niet” (Meneer Poel, Talamini)

In tabel 30 is weergegeven dat de stichting Stadshof en Wonen boven Winkels Deventer zich wel betrokken voelen bij het project en het als hun taak zien om de eigenaren te overtuigen om mee te doen in het proces om op deze wijze de Stadshof Deventer te realiseren. Ze voelen zich verplicht ontmoetingen te organiseren, in contact te komen met de eigenaren en de ontwikkelingen in het proces transparant voor alle actoren te maken.

6.3.2 Toewijding en gemeenschapsgevoel in de Stadshof Deventer

De insteek van de gemeente Deventer voor de Stadshof is, door middel van zich terug te trekken, de partijen en bewoners van Deventer zelf aan de gang te laten gaan zodat die zich aan het gebied kunnen toewijden. In de trend van duurzame gebiedsontwikkeling zal gezamenlijk moeten worden gezocht hoe het gebied kan worden ingevuld en gefinancierd. In tabel 31 wordt net als bij het Coehoornpark en de Bijenkas een overzicht gegeven van de mate van sociale duurzaamheid in de Bijenkas. Hierbij wordt stilgestaan bij de concepten die hierboven behandeld zijn en wordt er wederom met de kleuren rood, oranje en groen aangegeven of er sprake van de kenmerken van sociaal kapitaal, toewijding en gemeenschapsgevoel in het proces is.

Zoals hierboven is aangetoond, is er bij de Stadshof sprake van een planningsproces gebaseerd op gezamenlijk besluiten. Hierdoor worden verschillende perspectieven aan het licht gebracht en vindt er een dialoog tussen de actoren plaats.

“Het is heel leuk met verschillende soorten groepen aan een tafel te zitten en te horen waar ze vandaan komen en wat voor input ze hebben” (Meneer Winkel, Stichting Stadshof)

Bovendien vindt op basis van de derde categorie van de collective action arrangement een zoekproces plaats waarbij onderliggende waarden, context en machtsverhoudingen in beeld worden gebracht om op deze wijze onzekerheden en wantrouwen te verhelpen. Echter is dit een moeizaam traject blijkt uit de interviews.

“Waar we nu in zitten is de inventarisatie, van wie zijn nou precies eigenaar? En hoe ziet die eigendomsstructuur in elkaar? Dat soort vragen kost veel tijd en de voortgang is moeizaam.” (Meneer Lip, gemeente Deventer)

Volgens de respondenten kunnen de bewoners en eigenaren wel binding met het project krijgen omdat zij de realisatie van de Stadshof moeten bewerkstelligen. Echter wijst tabel 26 en het overzicht hieronder dat de betrokkenheid van de eigenaren hierin achterblijft. Hierdoor staat nog niet iedereen achter het project en werd er onvoldoende waarde gehecht aan de Stadshof. Gedeelde verantwoordelijkheid over het project blijft uit waardoor er geen toewijding aan de Stadshof Deventer plaatsvindt door de eigenaren en de bewoners van de binnenstad.

Daarnaast blijkt uit de interviews dat er nog geen gemeenschapsgevoel tussen de actoren in de Stadshof heerst. De eigenaren van de Stadshof hebben niet de neiging om met elkaar ideeën en belangen uit te wisselen en ook de bewoners van de binnenstad hebben het gevoel buiten de groep te vallen. In tabel 31 is ook dit in het overzicht weergegeven. In hoofdstuk 7 wordt hier verder op ingegaan om uit te wijzen of er sprake is van vorming van sociaal kapitaal en het rekening houden met sociale duurzaamheid in het planningsproces.

2. Sociale duurzaamheid: De Stadshof Deventer				
	Positie in de split ladder:			
	Kwadrant 1	Kwadrant 2	Kwadrant 3	Kwadrant 4
Afhankelijk van type collective action arrangement			Matig	Goed
Vorming sociaal kapitaal:				
• Vertrouwen			Matig	
• Van elkaar leren			Goed	Goed
• Verwachtingen			Matig	
• Verplichtingen			Slecht	

	De Stadshof Deventer	
	Toewijding aan het project	Matig
	Gemeenschapsgevoel	Slecht

Tabel 31: Sociale duurzaamheid in de Stadshof Deventer

Hoofdstuk 7: Sociaal duurzame gebiedsontwikkeling in de drie cases

Sociaal duurzame gebiedsontwikkeling bestaat aan de ene kant uit het verbinden van belangen door middel van inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid in het planningsproces en aan de andere kant uit toewijding aan het project en het hebben van een gemeenschapsgevoel op basis van sociaal kapitaal (Mathur et al. 2008; Meppem; 2000). Door middel van de collective action arrangements van de drie cases, die in hoofdstuk 4 tot en met 6 zijn besproken, is aandacht besteed aan het verloop van de planningsprocessen. In dit hoofdstuk wordt gekeken of er sprake was van gelijkwaardigheid en inclusieve besluitvorming in de drie cases en of dat heeft geleid tot het verbinden van belangen. Daarnaast worden alle drie de cases in dit hoofdstuk gepositioneerd in de split ladder om te zien in welke kwadranten het planvormingsproces zich heeft afgespeeld en of er in die kwadranten rekening is gehouden met sociale duurzaamheid. Dit zou zorgen voor het bouwen van sociaal kapitaal in het proces zodat toewijding aan het project kon plaatsvinden. Op deze wijze worden de deelvragen die in hoofdstuk 1 zijn geïntroduceerd, besproken en wordt onderzocht of er bij het faciliteren van sociaal duurzame gebiedsontwikkeling in gelijke mate rekening wordt gehouden met gelijkwaardigheid, inclusieve besluitvorming én sociaal kapitaal in het proces.

7.1 Het verbinden van belangen in het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer

Uit de resultatenanalyse is gebleken dat in alle drie de cases de overheid niet langer een centrale rol in de planvorming vertolkte en één van de vele actoren was in het proces. Volgens onderzoek van Rhodes (1996) lijkt dit op een governance-gestuurde ruimtelijke planvorming. Uit de vergelijking tussen de collective action arrangements, van het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer, weergegeven in een overzicht in tabel 32, moet blijken of er in alle gevallen sprake was van een horizontale interactie tussen organisaties en instanties dat volgens onderzoek van Edelenbos (2000) ervoor zorgt dat de belangen van actoren met elkaar worden verbonden. De gegevens van de tabel 32 zijn verkregen uit de hoofdstukken 4, 5 en 6 en geven met rood, oranje of groen aan of er in het proces sprake was van de verschillende onderdelen van de collective action arrangements.

7.1.1 De collective action arrangements in de drie cases

Aan de hand van de interviews, krachtenveldanalyse en actor netwerkanalyse is aangetoond dat een case niet gelijksoortig hoeft te zijn, wil het dezelfde collective action arrangement hebben als een andere case. In alle drie de cases was namelijk vooral sprake van de derde categorie van de collective action arrangements 'het gezamenlijk besluiten', zie tabel 32.

Gezien het type en aantal actoren dat een rol speelden in het planningsproces, hadden in alle drie de cases diverse actoren verschillende functies. De gemeente speelde ook in de drie cases een verschillende rol. Zo had gemeente Deventer in het proces van de Stadshof Deventer geen rol in het beschikbaar stellen van de grond, terwijl gemeente Arnhem en Haarlemmermeer in hun projecten hierin wel een rol speelden. Gemeente Haarlemmermeer en Arnhem verschilden weer van elkaar met betrekking tot het financieren van het project.

In navolging van het onderzoek van Swyngedouw (2005) over governance, is er in de drie cases door de opname van private partijen, burgers en publieke instanties een nieuwe vorm van bestuur met nieuwe machtsverhoudingen en regelgeving ontstaan. Naast dat de gemeente bij de Bijenkas een grotere rol vertolkte dan bij de Stadshof en het Coehoornpark, is uit de machtsverdelingstabellen en de strategisch draagvlakcreaties gebleken dat de eigenaren van de Stadshof, de Coehoornwijk en Stichting Coehoorn Centraal naast de gemeente Haarlemmermeer de meeste macht hadden in de drie projecten. Echter blijkt uit de interviews dat het voor enkele actoren, waaronder de Coehoornwijk, onduidelijk was hoeveel macht ze bezaten en hoe ze daarvan gebruik konden maken om invloed uit te oefenen.

Eigenaren van de Stadshof waren echter van hun macht bewust en wisten dat ze door zich niet te betrekken bij het proces, de ontwikkeling van het project zouden blokkeren.

Naast dat in de Stadshof Deventer, het Coehoornpark, en in mindere mate de Bijenkas, veel actoren waren betrokken in het proces, is de wijze waarop hun belangen in kaart werden gebracht een belangrijke indicator voor de derde categorie ‘het gezamenlijk besluiten’ van de collective action arrangements (Evers & De Vries, 2013). Aan de hand van de concepten insluiting, deliberatie, democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid, het uitoefenen van invloed en legitimiteit, is aangetoond dat de actoren van de drie projecten in zekere mate hun belangen in kaart konden brengen. Wat opvalt, is dat er in het geval van de Stadshof en het Coehoornpark sprake was van een zekere toegankelijkheid van het proces, maar dat er weinig betrokkenheid was van de partijen waarvoor het project in eerste instantie voor bedoeld was. De Coehoornwijk was niet erg representatief in het proces aanwezig, en hetzelfde gold voor de eigenaren van de Stadshof en de bewoners van de binnenstad van Deventer. De gevolgen hiervan voor het project worden in 7.2 onder sociale duurzaamheid besproken.

Uit de interviews is naar voren gekomen dat de drie cases niet veel verschillen van elkaar in het gebruik van formele en informele regels en richtlijnen. Volgens Hartmann & Albrecht (2014) zorgen formele richtlijnen en regels voor een zekere stijfheid in het proces. Met uitzondering van de Bijenkas waren de actoren weinig verbonden aan formele richtlijnen waardoor ze flexibel te werk konden gaan. Daarnaast kon er door middel van de gemeente een formeel netwerk worden aangesproken zodat eenvoudig zaken konden worden geregeld en contracten konden worden opgesteld, zie tabel 32.

7.1.2 Inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid in de drie cases

In de voorgaande hoofdstukken is inzichtelijk gemaakt dat er sprake was van het gezamenlijk besluiten van actoren in het planningsproces van het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer. Hierdoor bestond er ruimte om belangen van de actoren met elkaar te verbinden wat volgens onderzoek van Meppem (2000) en Puylaert et al. (2011) een vereiste is om duurzame gebiedsontwikkeling tot stand te laten komen. Nadat duidelijk is geworden uit welke collective action arrangement de drie cases bestaan, kunnen er uitspraken aan de hand van het overzicht in tabel 32 worden gedaan over de inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid in de drie cases.

7.1.2.2 Inclusieve besluitvorming in het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer:

Volgens Innes en Booher (2004) moet er in duurzame gebiedsontwikkeling sprake zijn van een open dialoog en samenwerking tussen verschillende partijen. Omdat alle drie de cases een gezamenlijk besluiten benadering hadden, vond er overal een samenwerking tussen diverse actoren plaats en ontstonden er mogelijkheden om deel te nemen aan het besluitvormingsproces.

Zoals met groen in tabel 32 is aangegeven en in de resultatenanalyse is onderzocht, werd in de drie cases de inbreng van actoren, waaronder de Coehoornwijk, Imkervereniging Haarlemmermeer en de eigenaren van de Stadshof, gerespecteerd en was het proces over het algemeen voor iedereen toegankelijk. Toegang werd geboden aan bronnen, ruimtes, instituties en sociale regelingen voor elk van de partijen en men kon in zekere mate van elkaar leren door meningen uit te wisselen. In het geval van het Coehoornpark en de Bijenkas werden bovendien de actoren allen dezelfde informatie aangereikt. In de Stadshof Deventer was dit minder het geval voor de bewoners van de binnenstad, die niet altijd in het proces betrokken werden en er vooral informatie naar de eigenaren van de Stadshof stroomde. De eigenaren van de Stadshof bezaten daarnaast ook de meeste macht en oefende daardoor relatief veel invloed uit op de voortgang van het proces.

Kortom, ondanks de openheid van het planningsproces in de drie cases, zorgden deze omstandigheden ervoor dat de besluitvorming van zaken omtrent het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer niet altijd door alle actoren werd beïnvloed. Ondanks dat er

wel sprake was van een open dialoog, samenwerking en leren van elkaar, werden er tijdens de besluitvorming niet altijd alle actoren ingesloten, zoals bij de realisatie van het Coehoornpark, en ontbrak het daardoor aan inclusiviteit, zie insluiting in tabel 32.

7.1.2.3 Gelijkwaardigheid in het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer

In aansluiting op het concept inclusieve besluitvorming, wordt in deze deelparagraaf het concept gelijkwaardigheid behandeld. Echter geeft Burton (2000) aan dat ook gelijkwaardigheid wordt gezien aan de hand van hoeverre iets toegankelijk is. In 7.1.2.2 is inzichtelijk gemaakt dat de processen van het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer allen open stonden voor actoren, waarbij ze de mogelijkheid hadden hun belangen in kaart te brengen. Het overzicht in tabel 32 geeft echter aan dat er geen sprake van gelijkwaardigheid in de functies van de actoren was en dat enkele actoren meer macht bezaten dan anderen. Dit komt voort uit de actor netwerk analyses en machtsverdelingstabellen van de drie cases. Zo hebben, reeds besproken in kopje 7.1.1, de eigenaren van de Stadshof en de gemeente Haarlemmermeer de meeste macht in het proces en oefenen daardoor veel invloed uit op de beslissingen omtrent de projecten. In tegenstelling tot de Coehoornwijk in het Coehoornpark, die vaak hun macht niet gebruikten om invloed uit te oefenen.

Daarnaast kan volgens Folke et al. (2005) een leider in het proces zorgen voor het beschikbaar stellen van kennis, het managen van conflict en het verbinden van actoren. Gemeente Haarlemmermeer, Stichting Coehoorn Centraal en Stichting Stadshof vertolkten deze rol. Uit de interviews is echter gebleken dat in de drie cases de andere actoren zich vaak niet minderwaardig voelden ten opzichte van de actoren met de meeste macht. Ze werden naar hun mening gelijkwaardig behandeld, kregen de kans om hun belangen in kaart te brengen en daarnaast werd hun inbreng ook gerespecteerd, zie insluiting in tabel 32. Hierdoor hadden ze het gevoel dat er rechtvaardig werd gehandeld en er geen uitsluitende en discriminerende praktijken plaatsvonden. Dit sluit aan op soortgelijk onderzoek van Pierson (2002) over sociale uitsluiting. Volgens onderzoek van Senecah (2004) kunnen de actoren, met mogelijk minder macht, die de kans krijgen om inbreng te leveren ook nog invloed uitoefenen en hun belangen laten opnemen in het proces.

7.1.3 Het verbinden van belangen in de drie cases

Ondanks dat alle cases vooral benaderd zijn op basis van het gezamenlijk besluiten; de derde categorie van de collective action arrangement, zijn de drie cases verschillend van aard, zoals ook weergegeven is in het overzicht in tabel 32.

Doordat enkele actoren meer macht hebben dan anderen is er minder sprake van gelijkwaardigheid. Echter voelden de actoren zich wel gelijkwaardig aan elkaar omdat ze bij de besluitvorming werden betrokken. Waarbij het ook af en toe nog schortte aan de insluiting van alle actoren in het besluitvormingsproces, heeft de resultatenanalyse uitgewezen dat de belangen van de actoren wel in kaart konden worden gebracht en met elkaar werden verbonden. Zo werden ideeën van de Imkervereniging Haarlemmermeer met de stichting I Love Beeing samengevoegd, werden meningen van de Coehoornwijk opgenomen in het plan voor de invulling van het Coehoornpark en konden bewoners van de binnenstad Deventer en deelnemers van de stichting Stadshof inbreng leveren voor de Stadshof. In het geval van het Coehoornpark en de Bijenkas geven de respondenten aan dat hierdoor de uitkomst van het proces en het proces zelf werden gesteund door alle actoren, zie tabel 32. Ondanks dat er ruimte is om belangen aan elkaar te verbinden in de Stadshof, steunen enkele actoren niet het verloop van het proces en de mogelijke resultaten. In dit geval moeten er meer factoren een rol spelen, die worden uitgewerkt door middel van de split ladder in paragraaf 7.2.

1. Het verbinden van belangen: Het Coehoornpark (C), De Bijenkas (B), De Stadshof Deventer (S)			
Collective action arrangement:	Gelijkwaardigheid	Inclusieve besluitvorming	Sociaal kapitaal
Type & aantal actoren	(C, B, S)	(C, B, S)	
Machtsverdeling & coördinatie tussen actoren	(C, B, S)		
Het in kaart brengen van belangen:			
• Insluiting	(C, B, S)	(B, S) (C)	
• Deliberatie		(C) (B, S)	(C) (B, S)
• Democratische vaardigheden & politieke betrokkenheid			(B) (C, S)
• Het uitoefenen van invloed		(C, B) (S)	
• Legitimiteit			(C, B) (S)
Informele en formele regels en richtlijnen		(C, S) (B)	

Type:	Hiërarchie	Competitie	Gezamenlijk besluiten
Case 1			
Case 2			
Case 3			

	Goed
	Matig
	Slecht

Tabel 32: Het verbinden van belangen: Het Coehoornpark, De Bijenkas en De Stadshof Deventer

In deze thesis wordt ook gekeken in welke mate er rekening is gehouden met sociale duurzaamheid in het planningsproces. Hierbij wordt gelet op de vorming van sociaal kapitaal dat leidt tot het toewijden aan het initiatief en een gemeenschapsgevoel tussen de betrokkenen (Putnam, 2000; Dempsey et al., 2011). Aan de hand van de split ladder van Hurlbert en Gupta (2015) wordt gekeken of het collective action arrangement van de drie cases resulteert in deze aspecten.

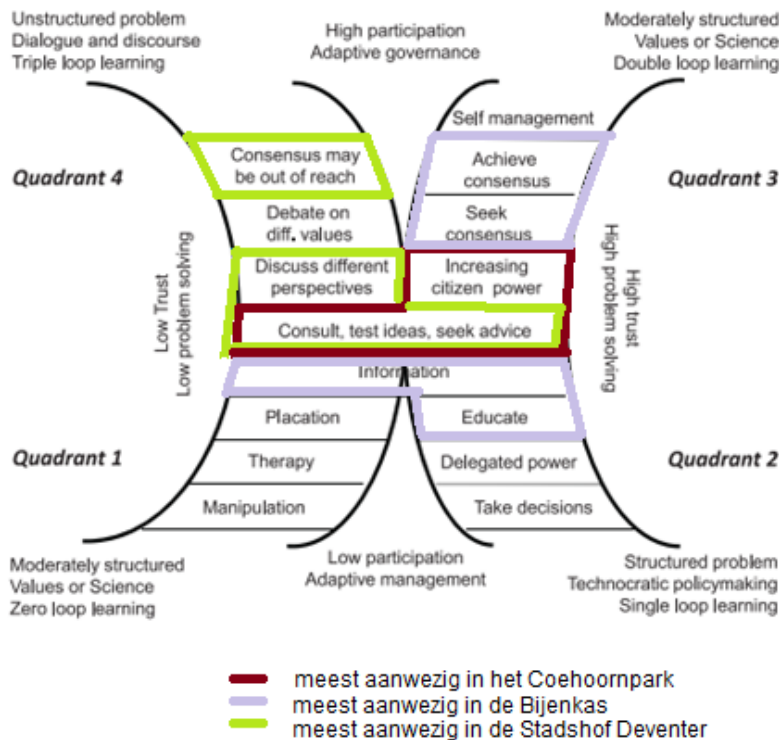
7.2 Sociale duurzaamheid in het project het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer

Allereerst wordt in deze paragraaf gekeken in welke kwadranten de collective action arrangements van de drie cases zich in de split ladder bevinden op basis van de resultaten uit hoofdstuk 4 tot en met 6. Daarna zal beschreven worden of in deze kwadranten rekening wordt gehouden met sociale duurzaamheid doordat ruimte wordt gegeven voor de vorming van sociaal kapitaal en daarmee ook aan toewijding aan het project en het vormen van een gemeenschapsgevoel. In het overzicht in tabel 33 wordt stilgestaan bij de concepten die behandeld zijn en wordt er wederom met de kleuren rood, oranje en groen aangegeven of er sprake van de kenmerken van sociaal kapitaal, toewijding en gemeenschapsgevoel in het proces is.

7.2.1 Positie van de drie cases op de split ladder.

In de voorgaande paragrafen is aangetoond dat het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer zeer verschillend van elkaar zijn, maar dat ze wel alle drie gebaseerd zijn op het gezamenlijk besluiten in het planningsproces. Echter bevinden de drie cases zich ergens anders ten opzichte van elkaar in de split ladder van Hurlbert en Gupta (2015), zie figuur 14.

Het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer in split ladder

Figuur 14: Het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer in de Split ladder

Uit figuur 14 valt op te maken dat geen van de drie cases in kwadrant 1 is geplaatst. Respondenten hebben aangegeven dat projecten een decennia geleden nog wel hieronder vielen maar dat momenteel vooropgezette plannen die van bovenaf zijn gestuurd de huidige vraagstukken niet kunnen oplossen en er behoefte is naar initiatieven van onderaf. Dit komt overeen met het onderzoek van Tambouris et al. (2012) over de vraag naar governance.

Daarnaast is in het figuur te zien dat de Bijenkas gedeeltelijk in kwadrant 2 is ingedeeld. De gemeente Haarlemmermeer stelde enkele voorwaarden in het proces en onderwees de overige actoren daarin. Niet aangegeven in het figuur is dat de realisatie van het park bij het Coehoornpark in z'n geheel werd overgelaten aan experts, die daardoor alle besluiten kon doorvoeren en ondertussen de andere actoren van informatie voorzag. Echter was grotendeels wel de betrokkenheid van andere actoren gewenst in het proces waardoor kwadrant 3 het meest aanwezig was in het Coehoornpark.

Alle drie de cases vallen voor een deel in kwadrant 3, zie ook tabel 33. Volgens Hurlbert & Gupta (2015) kan er door middel van een grote betrokkenheid van actoren in kwadrant 3 naar een consensus worden gezocht, ideeën worden uitgewisseld en van elkaar worden geleerd. Dit was het geval voor de cases het Coehoornpark en de Bijenkas. Waarbij de Bijenkas nog een grote rol voor de gemeente voorzag en dus niet op zelfmanagement is gebaseerd, begon na de realisatie van het Coehoornpark, de Coehoornwijk het park zelf te managen. Consensus werd bereikt en de vraagstukken werden gestructureerd. Dit is echter niet het geval bij de Stadshof Deventer, die momenteel nog in ontwikkeling is maar ongestructureerd blijft. Ondanks dat er ruimte wordt gegeven om naar een consensus te zoeken en er sprake is van een grote betrokkenheid van actoren, kwadrant 3, vindt er veel discussie en onzekerheid plaats. Hierdoor lijkt een consensus buiten bereik en is het mogelijk dat de Stadshof Deventer niet kan worden gerealiseerd. Door deze omstandigheden wordt deze case ook in kwadrant 4 geplaatst

De derde categorie van de collective action arrangements zorgt dus in alle drie de cases voor een andere uitwerking van het proces en is dus gelinkt aan de verschillende omstandigheden waaronder de planningsprocessen zich afspelen, zie ook Hurlbert & Gupta (2015). Ondanks een zekere mate van gelijkwaardigheid en inclusieve besluitvorming waardoor belangen met elkaar worden verbonden, is vorming van sociaal kapitaal niet vanzelfsprekend waardoor toewijding en gemeenschapsgevoel niet altijd tot stand komen.

7.2.2 De vorming van sociaal kapitaal in de drie cases

Volgens Hurlbert en Gupta (2015) moet er om een project uit de kwadranten 2, 3 en 4 van de grond te laten komen, ideeën en ervaringen met elkaar worden uitgewisseld om onzekerheid uit de weg te gaan en meer begrip te krijgen van de context, machtsverhoudingen en onderliggende waarden die een rol spelen in het proces. Dit zou moeten leiden tot een veerkrachtig proces voor complexe vraagstukken en tot het ontstaan van een sociale organisatie, 'sociaal kapitaal', die is opgebouwd uit vertrouwen, kennis, en ervaringen, verwachtingen en verplichtingen (Collins & Ison, 2009; Rydin & Pennington, 2000). In tabel 33 is een overzicht gegeven van de mate waarin de kenmerken van sociaal kapitaal in het proces aanwezig waren en of dat heeft gezorgd voor toewijding en gemeenschapsgevoel onder de actoren. Afhankelijk van de kwadrant waarin de case is gepositioneerd, zijn de kenmerken gemeten.

Uit paragraaf 7.2.1 is gebleken dat de actoren in het Coehoornpark niet altijd de ruimte kregen om ideeën uit te wisselen en van elkaar te leren. Tijdens de realisatie van het park werden geen ideeën en ervaringen met actoren zoals de Coehoornwijk uitgewisseld. In de verdere ontwikkeling van het park ontstond wel de ruimte voor interactie, zodat er van elkaar kon worden geleerd en er onzekerheden uit de weg werden geruimd, zie tabel 33. De ruimte voor interactie gold ook voor de cases de Bijenkas en de Stadshof Deventer. In navolging van het onderzoek van Fukuyama (1999) over sociaal kapitaal, was in het geval van de Bijenkas sprake van wederzijdse informatiestromen waardoor er vertrouwen in het proces ontstond. In de Stadshof Deventer, die zich voor het een groot deel in kwadrant 4 bevindt, heerst echter nog veel discussie tussen de actoren en is er sprake van veel onzekerheid en wantrouwen.

Zoals hierboven beschreven is, was er in de cases sprake van een zekere mate van interactie en het leren van elkaar. Daarnaast hadden de actoren van het Coehoornpark en Bijenkas goede verwachtingen in de gemeente Haarlemmermeer en NL Greenlabel die beslissingen maakten; kwadrant 2. Echter zijn de verwachtingen ten opzichte van de betrokkenheid van de eigenaren van de Stadshof en de Coehoornwijk erg laag, zie tabel 33. Uit de interviews is gebleken dat deze actoren geen verplichtingen willen hebben ten opzichte van het project.

Volgens Huntjens et al. (2011) zou echter de betrokkenheid van bewoners in een vroeg stadium van het proces voor een gedeelde verantwoordelijkheid voor het project zorgen. Daarnaast zou volgens onderzoek van Putnam (2000) sociaal kapitaal moeten zorgen dat actoren eerder geneigd zijn te investeren in de omgeving en zich eraan toegewijd voelen waardoor een veerkrachtige samenleving zou ontstaan. Dit wordt in de volgende deelparagraaf verder uitgewerkt.

7.2.3 Sociale duurzaamheid in de drie cases

In de resultatenanalyse is aangetoond dat er vanuit de samenleving weinig betrokkenheid voor de omgeving heerste in de cases het Coehoornpark en de Stadshof Deventer, zie tabel 8 en 26 en tabel 32 die het overzicht weergeeft van 7.1.3. Er was geen sprake van verantwoordelijkheid en actieve inzet vanuit de bewoners en hierdoor was er niet de neiging om te investeren in de omgeving. Echter is uit de interviews gebleken dat er wel een toename in actieve betrokkenheid vanuit de Coehoornwijk plaatsvindt, sinds de wijk zelf het park moet onderhouden. Het Coehoornpark toont aan dat bij vertrouwen, het leren van elkaar en het inzetten voor het project, zoals gebeurt in kwadrant 3, zie figuur 14, er een kleine toename in

betrokkenheid vanuit de buurt komt en er sprake is van meer toewijding aan het park. Dit is weergegeven in het overzicht in tabel 33.

Bij de Bijenkas, een initiatief vanuit de samenleving, voelde de Imkervereniging zich wel verantwoordelijk en zette zich actief in om het project te onderhouden, zie tabel 17. De actoren van de Bijenkas waren vanaf het begin af aan bij het proces betrokken, waardoor de neiging tot investering in het project groot was. Men stond achter het project en er werd waarde gehecht aan de Bijenkas. Echter, ondanks dat in de Stadshof Deventer ook de belangen van iedereen in kaart werden gebracht en het proces vanaf het begin open stond voor iedereen, was hier haast geen sprake van betrokkenheid van de buurt en de eigenaren en vond er geen toewijding plaats. Daarnaast voelden in de actoren in de Stadshof zich niet verplicht om gezamenlijk het project te onderhouden. In tegenstelling tot de Bijenkas was hierdoor veel minder sprake van een gemeenschapsgevoel onder de actoren en het hechten van waarde aan het project.

In de cases wordt dus in afwisselende mate ruimte gegeven voor het vormen van sociaal kapitaal, gemeenschapsgevoel en het toewijden aan het project. Hierdoor zou een veerkrachtige samenleving ontstaan volgens Dempsey et al. (2011). Uit deze thesis blijkt dat ondanks dat er sprake is van een zekere mate inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid, niet altijd rekening wordt gehouden met sociale duurzaamheid omdat een project zich in kwadrant 4 kan bevinden en door onzekerheden en wantrouwen niet kan worden gerealiseerd. Weinig vertrouwen, niet leren van elkaar, geen verwachtingen en verplichtingen in het proces leidt volgens de respondenten tot een minder actieve inzet en betrokkenheid vanuit de actoren waardoor er geen gedeelde verantwoordelijkheid, een neiging tot investering en een gemeenschapsgevoel ontstaat, zie tabel 33. Hierdoor vindt in het geval van de Stadshof Deventer weinig toewijding aan het project plaats en ontstaat er geen veerkrachtig project waar alle actoren aan mee werken. Ondanks dat het ook moeizaam verloopt in de andere cases, is hier sprake van meer vertrouwen en goede verwachtingen waardoor toewijding en het gemeenschapsgevoel in zekere mate kan groeien

2. Sociale duurzaamheid: Het Coehoornpark (C), De Bijenkas (B), De Stadshof Deventer (S)				
	Positie in de split ladder:			
	Kwadrant 1	Kwadrant 2	Kwadrant 3	Kwadrant 4
Afhankelijk van type collective action arrangement		(C, B)	(C, B, S)	(S)
Vorming sociaal kapitaal:				
• Vertrouwen		(C) (B)	(C) (B, S)	
• Van elkaar leren			(C, B, S)	(S)
• Verwachtingen		(C, B)	(B) (C, S)	
• Verplichtingen			(B) (C, S)	

	Goed	(C)	(B)	(S)
	Matig			
	Slecht			
	Toewijding aan het project			
	Gemeenschapsgevoel			

Tabel 33: Sociale duurzaamheid in het Coehoornpark, de Bijenkas en de Stadshof Deventer

Hoofdstuk 8: Conclusie & Discussie

In de voorgaande hoofdstukken zijn de resultaten van de drie cases weergegeven en al deels gelinkt aan de literatuur. In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag: Hoe kan sociaal duurzame gebiedsontwikkeling worden gefaciliteerd in samenspel tussen de gemeente en overige stakeholders? Hiervoor wordt eerst aandacht aan de deelvragen besteed alvorens er naar de hoofdvraag wordt gekeken. Daarna wordt aan de hand van een discussie het onderzoek gereflecteerd en worden er vervolgens aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

8.1 Conclusie

In deze thesis, waar de wijze waarop sociaal duurzame gebiedsontwikkeling kan worden gefaciliteerd in samenspel tussen de gemeente en overige stakeholders werd onderzocht, zijn resultaten uit gekomen die overeenkomen met voorgaande onderzoeken. Zoals dat uit eerder onderzoek gebleken was dat inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid in een planningsproces aandeel hebben in het verbinden van de belangen van actoren en sociaal kapitaal een aandeel heeft in het toewijden aan het project (Mathur et al., 2008; Meppem, 2000). Het Coehoornpark in Arnhem, de Bijenkas in het Haarlemmermeer en de Stadshof in Deventer zijn in deze thesis als duurzaam gebiedsontwikkelingsproject onderzocht en gaan dieper op deze uitkomsten in.

8.1.1 Beantwoording deelvragen

1. Hoe worden belangen verbonden in duurzame gebiedsontwikkeling?

Volgens Healey (2006) is de veelvoud van belangen een grote uitdaging voor planners omdat het zorgt voor diversiteit en complexiteit. Uit de collective action arrangements is echter gebleken dat bij het in kaart brengen van de belangen van de actoren er in het algemeen voor vrijwel alle actoren sprake was van insluiting, deliberatie en het uitoefenen van invloed. Dit kan wijzen op gelijkwaardigheid en inclusieve besluitvorming die een gelijkwaardige toegang tot alle bronnen, processen en informatiestromen en de mogelijkheid tot het leveren van een inbreng door alle actoren kenmerken (Senecah, 2004; Innes & Booher, 2004).

Mathur et al. (2008) stellen dan ook dat inclusieve besluitvorming en gelijkwaardigheid essentieel zijn voor het verbinden van de belangen. Echter wijst de collective action arrangement uit dat de machtsverdeling ongelijk verdeeld is in vooral het Coehoornpark en de Stadshof Deventer waardoor de coördinatie tussen de actoren wordt beïnvloed, zo blijkt uit de actor netwerkanalyses in figuur 5 en 11. Swyngedouw (2005) stelt dat ongelijke machtsverhoudingen kunnen zorgen voor de uitsluiting van actoren. Echter, ondanks de ongelijke machtsverdeling en de wijze waarop de actoren met elkaar kennis en ideeën uitwisselen, zijn de belangen van de actoren met minder macht in de besluitvorming opgenomen. Net zo als Folke et al (2005) in hun onderzoek over het bestaan van een leider in het planningsproces, tonen de drie cases in deze thesis aan dat de actoren met veel macht andere betrokkenen met elkaar in contact konden brengen en kennis beschikbaar konden stellen. In de drie cases waren dat de gemeente Haarlemmermeer en stichting Coehoorn Centraal en stichting Stadshof.

Doordat de actoren het gevoel hadden hierdoor gelijkwaardig te worden behandeld en inbreng konden leveren aan het proces, steunden ze in het Coehoornpark en de Bijenkas de uitkomst van het proces. Geconcludeerd kan worden dat inclusieve besluitvorming in de vorm van insluiting, deliberatie en het uitoefenen van invloed belangrijk is voor het verbinden van belangen maar dat gelijkwaardigheid niet per sé nodig is om tot een gemeenschappelijk belang te komen.

2. *In hoeverre wordt sociale duurzaamheid opgenomen in het samenspel tussen de stakeholders?*

Bij deze deelvraag werd de vorming van sociaal kapitaal geanalyseerd en daarbij of de actoren van de cases zich aan het project toewijden en een gemeenschapsgevoel hebben zodat een sociaal duurzaam project ontstaat. Door middel van de split ladder is aangetoond dat alle drie de cases voor een deel in kwadrant 3 bevinden, waarin ruimte werd gegeven om sociale netwerken, die worden gekenmerkt door vertrouwen, kennis, verwachtingen en verplichtingen, te vormen (Hurlbert & Gupta, 2015). Volgens Blackmore et al. (2009) en Collins & Ison (2009) kunnen deze leerruimtes sociaal kapitaal creëren. Uit de resultaten van de cases is echter ook gebleken dat in fasen van het planningsproces niet alle actoren werden betrokken bij de besluitvorming, waardoor het collective action arrangement ook in kwadrant 2 werd gepositioneerd en er geen sociaal kapitaal kon optreden. Stadshof Deventer heeft daarnaast ook nog geen consensus bereikt omdat er geen vertrouwen heerst onder de actoren. Ondanks dat er dus wel de ruimte wordt geboden om van elkaar te leren en gedachten met elkaar uit te wisselen, kwamen de sociale informele netwerken in de drie cases haast niet tot stand en bleef de vorming van sociaal kapitaal achter.

Aan de hand van de resultaten kan geconcludeerd worden dat er nog weinig toewijding aan het project plaatsvindt door de actoren in de cases. Het sociaal kapitaal heeft enkel in de Bijenkas gezorgd voor een verantwoordelijkheidsgevoel en de neiging om te investeren in het project bij de actoren. In het Coehoornpark is dat vrijwel uitgebleven omdat de Coehoornwijk zich niet verplicht voelt om het park te onderhouden en hierdoor geen gemeenschap wordt gevormd. In de Stadshof Deventer heerst geen vertrouwen in het project waardoor ook de neiging tot investeren uitblijft en er geen gemeenschapsgevoel ontstaat.

8.1.2 Beantwoording hoofdvraag

Door de beantwoording van de deelvragen kan vervolgens de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoord worden. Die hoofdvraag luidde als volgt:

“Hoe kan sociaal duurzame gebiedsontwikkeling worden gefaciliteerd in samenspel tussen de gemeente en overige stakeholders?”

In deze thesis is gekeken of er met de drie concepten gelijkwaardigheid, inclusieve besluitvorming en sociaal kapitaal in gelijke mate rekening is gehouden in duurzame gebiedsontwikkeling. Daarnaast moesten de resultaten uitwijzen of hierdoor belangen met elkaar konden worden verbonden en of deze omstandigheden sociale duurzaamheid mogelijk maakten

De mate van inclusieve besluitvorming, gelijkwaardigheid en sociaal kapitaal is in de drie cases van duurzame gebiedsontwikkeling verschillend. Er uit opgemaakt kan worden is dat gelijkwaardigheid vaak ondergeschikt is in het planningsproces, waardoor enkele actoren meer macht uit kunnen oefenen dan anderen en dit heeft invloed op de ontwikkeling van het project. Daarnaast blijkt sociaal kapitaal vooral te worden gevormd wanneer er sprake is van inclusieve besluitvorming omdat hierbij ruimte wordt gegeven voor vertrouwen en om van elkaar te leren. Bij geen inclusieve besluitvorming, zoals bijvoorbeeld bij de realisatie van het Coehoornpark, werd dus ook in mindere mate sociaal kapitaal gevormd en bleef toewijding en gemeenschapsvorming uit.

Op basis van deze thesis kan worden gesteld dat het lastig blijft om sociaal duurzame gebiedsontwikkeling te realiseren. Uit de resultaten is gebleken dat het ingewikkeld blijkt om de projecten te laten dragen door andere actoren dan de gemeente waardoor er moeizaam een veerkrachtig en stabiel project tot stand komt dat Putnam (2000) en Dempsey et al. (2011) bij een duurzame samenleving voor ogen hadden. Aan de hand van de deelvragen kan worden geconcludeerd dat wanneer actoren de ruimte krijgen om inbreng te leveren en gelijkwaardige toegang hebben tot bronnen en informatiestromen, hun belangen worden opgenomen in het

proces en met elkaar worden verbonden. Echter zorgt dit niet altijd, in tegenstelling tot Mathur et al. (2008), voor toewijding aan het project en het creëren van een gemeenschapsgevoel.

Dit komt omdat, naast dat er in het project de mogelijkheid moet bestaan om samen te werken en van elkaar te leren, zoals aangegeven in het onderzoek van Hurlbert & Gupta (2015), de actoren de neiging moeten hebben om in het project te investeren en zich ervoor verantwoordelijk voelen zodat toewijding aan het project plaats kan vinden (Huntjens et al., 2011). Doordat bijvoorbeeld de taak van onderhoud nu aan de Coehoornwijk is overgedragen, zorgen verplichtingen ervoor dat er een toename van toewijding aan het project plaatsvindt. Daarnaast maakten de omstandigheden in de Stadshof Deventer ondanks de inclusieve besluitvorming, geen sociale duurzaamheid mogelijk. Door onzekerheid en wantrouwen in de verwachtingen van de Stadshof, wordt er geen gemeenschap onder de actoren gevormd en blijft de neiging tot investeren uit.

Sociale duurzame gebiedsontwikkeling, behoeft dus aandacht van alle drie de concepten om tot stand te kunnen komen. Bij het ontbreken van toewijding en gemeenschapsgevoel ontstaat er geen veerkrachtig project en is de ruimte die de stakeholders krijgen om hun belangen in kaart te brengen, niet voldoende om sociale duurzaamheid te creëren. Echter, bij het geven van ruimte om vertrouwen te creëren en van elkaar te leren kan de gemeente in samenspel met overige stakeholders rekening houden met sociaal kapitaal, waaronder de mate van vertrouwen, kennis, verwachtingen en verplichtingen en daarnaast met gelijkwaardigheid en inclusieve besluitvorming, waaronder de functies van stakeholders in het proces, insluiting, deliberatie en het uitoefenen van invloed. Hierdoor kunnen belangen met elkaar worden verbonden en sociale duurzaamheid in het proces worden opgenomen waardoor sociaal duurzame gebiedsontwikkeling kan worden gefaciliteerd.

8.2 Discussie

In deze thesis is een zo volledig mogelijk beeld gegeven van het verloop van drie planningsprocessen in duurzame gebiedsontwikkeling. Echter is het mogelijk dat er interessante informatie onderbelicht is gebleven. De methode van het collective action arrangement bevat veel onderdelen, waardoor een groot scala aan concepten werd beschreven. Doordat de insteek hierdoor erg breed was, zorgde het ervoor dat slechts beperkt kon worden ingezoomd op de onderdelen van het planproces. Dit was echter niet te voorkomen met de opzet van dit onderzoek omdat het van belang was om de overzicht over de drie cases te bewaren. Daarnaast zorgden de semigestructureerde interviews ervoor dat er rijke data werd gegenereerd met betrekking tot het verloop van het planproces. In die zin kan worden gesteld dat ondanks dat er een breed scala aan concepten werd beschreven, er voldoende kwalitatieve data aanwezig was om verschijnselen aan te kaarten en de onderdelen van de collective action arrangement te onderbouwen.

Zoals in de wetenschappelijke relevantie is beschreven, is er in deze thesis niet enkel gekeken of stakeholders worden betrokken in het planningsproces en hun belangen in kaart kunnen brengen maar op welke wijze ze worden betrokken zodat toewijding en gemeenschapsvorming mogelijk plaatsvinden en hierdoor dus sociaal duurzame gebiedsontwikkeling tot stand kan komen. Door de inzichten die verkregen zijn uit de resultaten van deze thesis, is er nieuwe informatie gegenereerd dat bijdraagt aan de body of knowledge op het gebied van duurzame gebiedsontwikkeling. Daarnaast bestond er nog weinig theoretische ondergrond voor veranderende dynamiek van huidige ruimtelijke planningsprocessen en waren concrete gevolgen voor het plannings- of ontwikkelingsproces nog onvoldoende aangekaart. Door middel van het inzicht over de mate van inclusieve besluitvorming, gelijkwaardigheid en sociaal kapitaal in planningsprocessen in duurzame gebiedsontwikkeling dat in deze thesis verkregen is, is er ook inzicht verkregen in de gevolgen voor de sociale duurzaamheid van het project. Kortom, met dit onderzoek is de wetenschappelijke 'body of knowledge' over huidige ruimtelijke planningsprocessen uitgebreid door voort te bouwen op studies van Boonstra en Boelens (2011), Tambouris et al. (2012) en Scharpf (2007).

Daarnaast heeft deze thesis een toegevoegde waarde voor de planningspraktijk omdat de resultaten ervoor zorgen dat planners en actoren die bij het project betrokken zijn, meer inzicht krijgen in de wijze waarop er met sociaal duurzame gebiedsontwikkeling om moet worden gegaan. In andere woorden, deze thesis is van belang voor de praktijk van duurzame gebiedsontwikkeling omdat het kennis levert over de wijze waarop er met belangen wordt omgegaan in het planproces, zodat hier in het vervolg rekening mee kan worden gehouden. Daarmee is met deze thesis een volgende stap gezet in het onderzoek naar het faciliteren van duurzame gebiedsontwikkeling.

Ondanks dat deze thesis te weinig informatie geeft om te generaliseren naar projecten in sociaal duurzame gebiedsontwikkeling in heel Nederland, is deze thesis dus wel bruikbaar voor planners. De gedachte is hierbij dat planners aan de slag kunnen gaan met de onderzoeksresultaten omdat de thesis een indicatie van de situatie in duurzame gebiedsontwikkeling geeft en daarbij aanstuurt op een open planproces waar stakeholders de mogelijkheid hebben belangen met elkaar te verbinden en er rekening wordt gehouden met de mate van inclusieve besluitvorming, gelijkwaardigheid én sociaal kapitaal. De rijke data dat uit de semigestructureerde interviews is voortgekomen helpt hierbij omdat verschillende invalshoeken worden belicht en er rekening is gehouden met context-afhankelijke situaties. Daarnaast, zoals ook gesteld in hoofdstuk 3, zou dit onderzoek op kwantitatieve en uitgebreidere wijze kunnen worden herhaald om op deze wijze meer generaliseerbare resultaten op het gebied van sociaal duurzame gebiedsontwikkeling te creëren. Hierbij kan men controleren of de gevonden verbanden ook in andere projecten van sociaal duurzame gebiedsontwikkeling worden ondersteund.

In deze thesis is stilgestaan bij het concept duurzaamheid en zijn er projecten uitgekozen die voldeden aan de voorwaarden wat betreft duurzame gebiedsontwikkeling. Echter kan worden afgevraagd of 'gewone gebiedsontwikkeling' in plaats van dat er nu rekening is gehouden met duurzaamheid in het proces, niet dezelfde uitwerking had gehad voor het project. Het is nog maar de vraag of het Coehoornpark blijft voortbestaan na vijf jaar en of er dan een stabiele gemeenschap is gevormd. Bovendien is het mogelijk dat er nog machtsverhoudingen gaan ontstaan onder de actoren in het project de Bijenkas waardoor uitsluitende praktijken gaan plaatsvinden. Daarnaast is de uitkomst van de Stadshof Deventer door onzekerheid en wantrouwen al helemaal onduidelijk. Echter kan worden gesteld dat door rekening te houden met duurzaamheid in het proces, de eindgebruiker voorop wordt gesteld en voorkeur wordt gegeven aan kwalitatieve boven kwantitatieve opgaven (van Wesemael, 2008). Hierdoor zorgt duurzame gebiedsontwikkeling al vanaf het begin voor meer ruimte voor het aankaarten van belangen van iedereen die zich er betrokken bij voelt en leidt het eerder, in tegenstelling tot gewone gebiedsontwikkeling, tot een gemeenschappelijk belang waar iedereen achter staat. Ondanks dat er in de drie onderzochte projecten weinig sprake was van toewijding en een gemeenschapsgevoel, zoals ook mogelijk de uitwerking zou zijn bij gewone gebiedsontwikkeling, zal de ruimte voor het verbinden van belangen wel een goede basis kunnen zijn voor een stabiel en veerkrachtig project.

Echter wordt er in deze thesis aangegeven dat wil men zich toewijden aan het project er een gedeelde verantwoordelijkheid moet bestaan. Maier (2001) geeft aan, dat er bij projecten van onderaf vaak sprake is van een tekort aan het nemen van verantwoordelijkheid. De actoren zouden werk moeten verrichten op vrijwillige basis om het project te realiseren. En dit zorgt voor weinig actieve inzet vanuit de actoren (Boonstra & Boelens, 2011). Vervolgonderzoek zou kunnen kijken of hier een oplossing voor kan worden gevonden en of er bij het nemen van verantwoordelijkheid daadwerkelijk toewijding aan het project plaatsvindt. Bovendien heeft deze thesis aangetoond hoe belangen in duurzame gebiedsontwikkeling worden verbonden maar is er niet beschreven wat de actoren bewoog om deel te nemen aan het proces en op die wijze met elkaar ideeën en ervaren uit te wisselen. Het is dan ook interessant om te onderzoeken wat precies hun belangen waren. Dit zou nuttig kunnen zijn voor planners zodat ze daar in toekomstige planningsprojecten rekening mee kunnen houden.

Literatuurlijst

Allmendinger, P. (2002). *Planning theory*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.

Arnstein, S. (1969). A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), pp.216-224.

Baarda D.B. & M.P.M. de Goede (2006), *Basisboek methoden en technieken. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwantitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff bv. Vierde herziene druk.

Black, C., Akintoye, A. and Fitzgerald, E. (2000) An analysis of success factors and benefits of partnering in construction, *International Journal of Project Management*, 18(6), pp. 423–434

Blackmore, C., Ison, R. and Jiggins, J. (2007). Social learning: an alternative policy instrument for managing in the context of Europe's water. *Environmental Science & Policy*, 10(6), pp.493-498.

Boonstra, B. en L. Boelens (2011) Self-organization in urban development: towards a new perspective on spatial planning. *Urban Research & Practice* 4(2) p. 99-122.

Bryman, A. (2008) *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.

Burton E. (2000). The potential of the compact city for promoting social equity. In *Achieving Sustainable Urban Form*, Williams K, Burton E, Jenks M (eds). Spon: London; 19–29.

Cameron, J. (2000). Focussing on the focus group. *Qualitative research methods in geography*, 83-102.

Chaskin, R., Khare, A. and Joseph, M. (2012). Participation, Deliberation, and Decision Making: The Dynamics of Inclusion and Exclusion in Mixed-Income Developments. *Urban Affairs Review*, 48(6), pp.863-906.

Collins, K. and Ison, R. (2009). Jumping off Arnstein's ladder: social learning as a new policy paradigm for climate change adaptation. *Env. Pol. Gov.*, 19(6), pp.358-373.

Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., & Brown, C. (2011). The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. *Sustainable Development*, 19(5), pp. 289-300.

Denscombe (2007). *The Good Research Guide: For Small -scale Social Research*. Buckingham: Open University Press

DeWalt, Kathleen M. & DeWalt, Billie R. (1998). Participant observation. In H. Russell Bernard (Ed.), *Handbook of methods in cultural anthropology*, 259-300. Walnut Creek: AltaMira Press.

Dunn, K. (2005). 'Interviewing', in I. Hay (ed.) *Qualitative research methods in human geography* (2nd edn), 79-105. Melbourne: Oxford University Press

Edelenbos, J. (2000). *Proces in Vorm, Procesbegeleiding van interactieve beleidsvorming over lokale ruimtelijke projecten*. Utrecht: Lemma. Ercoli, O., R. Belford, R. Mitchell (2000). Rome. Houten: Van Reemst Uitgeverij.

Elkington, J., (1997). *Cannibals with Forks; the Triple Bottom Line of 21st Century Business*. Capstone, Oxford.

Flyvbjerg, B. (2001). *Making social science matter: Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge university press.

Flyvbjerg, B. (2006), Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry* 12 (2), pp. 219 – 245

- Folke, C., Hahn, T., Olsson, P., Norberg, J. (2005). Adaptive governance of social-ecological systems. *Annu. Rev. Environ. Resour.* 30, pp. 441–473.
- Freeman, R.E. (1984) *Strategic Management: A Stakeholder Approach*, Pitman, Boston.
- Gemeente Haarlemmermeer (2015). *Haarlemmermeer werkt aan PARK21*. Geraadpleegd op 5-3-2015 via <http://www.park21.info/>
- Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Gupta, J. (2014). *Sharing Our Earth*. Inaugural Address as Professor of Environment and Development in the Global South. University of Amsterdam.
- Hartmann, T. & Albrecht, J. (2014). From Flood Protection to Flood Risk Management: Condition-Based and Performance-Based Regulations in German Water Law. *Journal of Environmental Law*, 26(2), pp.243-268.
- Healey, P. (1997) *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*, Macmillan, Basingstoke.
- Healey, P. (2006) *Urban Complexity and Spatial Strategies: A Relational Planning for Our Times*. London: Routledge.
- Hedelin, B. Lindh, M., (2008). Implementing the EU Water Framework Directive – prospects for sustainable water planning in Sweden. *Eur. Environ.* 18, 327–344.
- Huntjens, P., Lebel, L., Pahl-Wostl, C., Camkin, J., Schulze, R., & Kranz, N. (2012). Institutional design propositions for the governance of adaptation to climate change in the water sector. *Global Environmental Change*, 22(1), pp. 67-81.
- Hurlbert, M. and Gupta, J. (2015). The split ladder of participation: A diagnostic, strategic, and evaluation tool to assess when participation is necessary. *Environmental Science & Policy*, 50, pp.100-113.
- Innes, J.E. and Booher, D.E. (2004) Reframing public participation: strategies for the 21st century. *Planning Theory and Practice*, 5(4), 419–36.
- Jessop, B. (1998), The rise of governance and the risk of failure: the case of economic development. *International Social Science Journal* 50 (155), pp. 29-45
- Keen, M., Brown, V. A., & Dyball, R. (2005). Social learning: a new approach to environmental management. *Social learning in environmental management: Towards a sustainable future*, pp. 3-21.
- Lambooy, J.G. (1989). *De positie van de lagere overheid*. Masterthesis. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
- Lane, M.B. (2005), Public Participation in Planning: an intellectual history. *Australian Geographer* 36 (3), pp. 283-299.
- Longhurst, R. (2003). Semi-structured interviews and focus groups. In N. J. Clifford & G. Valentine (eds) *Key methods in geography*, 117-132. London: Sage
- Maier, K. (2001). Citizen Participation in Planning: Climbing a Ladder?. *European Planning Studies*, 9(6), pp.707-719.
- Mathur, V., Price, A. and Austin, S. (2008). Conceptualizing stakeholder engagement in the context of sustainability and its assessment. *Construction Management and Economics*, 26(6), 601-609.

- McQuaid, R. W. (2002). The theory of partnership. *Public-private partnerships: theory and practice in international perspective*, 9.
- Melo, M. A., & Baiocchi, G (2006). Deliberative democracy and local governance: Towards a new agenda. *International Journal of Urban and Regional Research* 30 (3): 587-600.
- Meppem, T. (2000) *The discursive community: evolving institutional structures for planning sustainability*. *Ecological Economics*, 34(1), 47–61.
- Michels, A. (2011). Innovations in democratic governance: how does citizen participation contribute to a better democracy?. *International Review of Administrative Sciences*, 77(2), pp.275-293.
- Miller, D.C. & Salkind, N. J. (2002), *Handbook of research design & social measurement*. 6e editie. Londen: Sage Publications.
- Miller, T., Wiek, A., Sarewitz, D., Robinson, J., Olsson, L., Kriebel, D. and Loorbach, D. (2013). The future of sustainability science: a solutions-oriented research agenda. *Sustainability Science*, 9(2), pp.239-246.
- Newton, N. (2010) *The use of semi-structured interviews in qualitative research: strengths and weaknesses*. Geraadpleegd op 10-2-2015 via http://www.academia.edu/1561689/The_use_of_semi-structured_interviews_in_qualitative_research_strengths_and_weaknesses
- Office of the Deputy Prime Minister (ODPM) (2006). *UK Presidency: EU Ministerial Informal on Sustainable Communities Policy Papers*. ODPM: London
- Pierre, J. (2005), Comparative Urban Governance. Uncovering Complex Causalities. *Urban Affairs Review* 40 (4), pp. 446-462
- Pierson J. (2002). *Tackling Social Exclusion*. Routledge: London.
- Pröpper, I. & Steenbeek, D. (1999). *De aanpak van interactief beleid*. Bussum: Coutinho.
- Putnam, R.D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.
- Puylaert, H., Werksma, H., De Zeeuw, W. C. T. F., Franzen, A. J., Oude Veldhuis, C., Aalbers, K. P. M., & Van Rheenen, M. G. (2011). *Duurzame gebiedsontwikkeling: doe de tienkamp!*. Praktijkleerstoel Gebiedsontwikkeling TU Delft.
- Rhodes, R.A.W. (1996), The New Governance: Governing without Government. *Political Studies XLIV*, pp. 652-667
- Rydin, Y., & Pennington, M. (2000). Public participation and local environmental planning: the collective action problem and the potential of social capital. *Local environment*, 5(2), pp. 153-169.
- Saad, M., Jones, M. and James, P. (2002) A review of the process towards the adoption of supply chain management (SCM) relationships in construction. *European Journal of Purchasing & Supply Management*, 8(3), pp. 173–183.
- Salzman, P. C. (2002). On reflexivity. *American Anthropologist*, 104(3), 805-811.
- Scharpf, F.W. (1997) *Games real actors play: actor centered institutionalism in policy research*. Westview Press, Boulder
- Senecah, S.L. (2004) The trinity of voice: the role of practical theory in planning and evaluating the effectiveness of environmental participatory processes, in Depoe, S.P., Delicath, J.W. and Aelpli Eisenbeer, M.F. (eds) *Communication and Public Participation in Environmental Decision Making*, State University of New York Press, Albany, NY, pp. 13–33.

Spit, T. en P. Zoete (2009), *Ruimtelijke ordening in Nederland; Een wetenschappelijke introductie in het vakgebied*. Sdu Uitgevers: Den Haag.

Swyngedouw, E. (2005). Governance innovation and the citizen: The Janus face of governance-beyond-the-state. *Urban Studies*, 42(11), pp.1991-2006.

Tambouris, E., A. Macintosh, S. Smith, E. Panopoulou, K. Tarabanis & J. Millard (2012), Understanding eParticipation State of Play in Europe. *Information Systems Management* 29(4), pp. 321-330.

Tsaang, S., Burnett, M., Hills, P., Welford, R. (2009). Trust, public participation and environmental governance in Hong Kong. *Environ. Policy Gov.* 19, pp. 99–114.

Vogtländer, J. G. (2013). Rekenen aan duurzaamheid met de methode van de eco costs/value ratio. *Vakblad COSTandVALUE*, 2 (3), pp. 14-21

Wesemael, P. van (2008), *Ruimte, tijd, samenleving. Situationeel ontwerpen gevoed door onderzoek en ontwikkeling*, intreerede TU Eindhoven

Bijlage A: Topic list

Algemene introductie:

- Voorstellen; leeftijd, werk e.d.

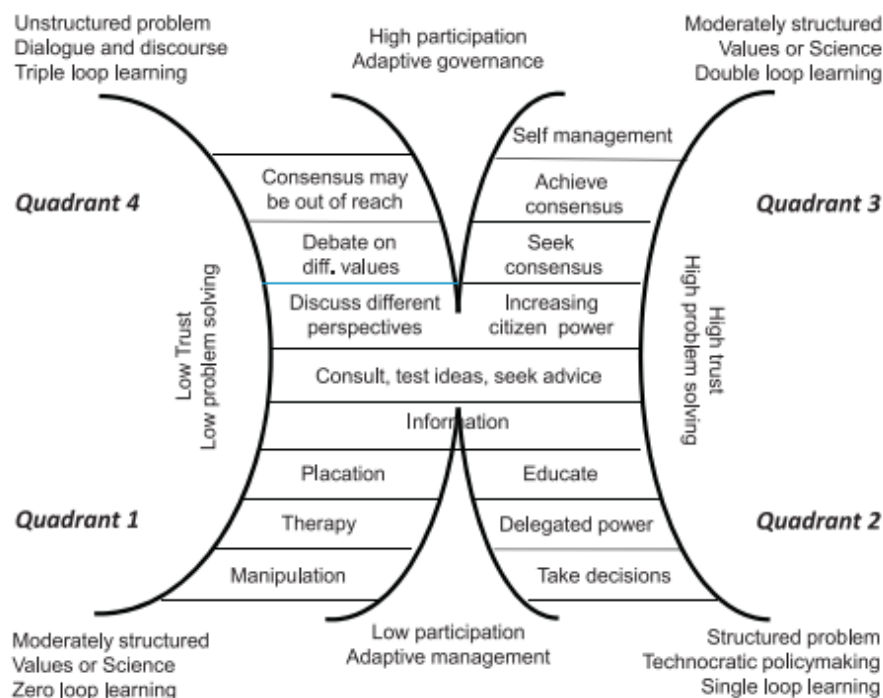
Coehoornpark / Bijenkas / Stadshof Deventer:

- Context; achtergrondinformatie
- Relevantie
- Ontwikkelingen
- Perspectief

Verloop planningsproces:

- Type en aantal actoren
- Belangen actoren
- Macht actoren:
  - Gelijkwaardigheid
- Insluiting:
  - Openheid planproces
  - Representativiteit planproces
- Deliberatie:
  - Uitwisselen standpunten
  - Verandering standpunt
- Democratische vaardigheden en politieke betrokkenheid:
  - Kennis over vraagstuk
  - Vaardigheden om te organiseren/leiden vergaderingen
  - Waarden; actieve inzet, verantwoordelijkheid en toewijding
- Invloed uitoefenen:
  - Beleid in overeenstemming met wensen
- Legitimiteit:
  - Steunen van proces en uitkomst
- Informele/formele regels en richtlijnen:
  - Vooropgezet plan
  - Informeel/formeel netwerk / interactie
  - Flexibiliteit

Positie Split ladder:

Sociaal kapitaal:

- Vertrouwen
- Leren van elkaar
- Verwachtingen
- Verplichtingen

Bijlage B: Overzicht respondenten

Tabel I: het Coehoornpark in Arnhem

<u>Casus:</u>	Coehoornpark in Arnhem	
<u>Aantal respondenten:</u>	10	
<u>Functie:</u>		<u>Duur interview:</u>
Oprichter Stichting Coehoorn Centraal		38 minuten
Gemeente Arnhem		40 minuten
Gemeente Arnhem		42 minuten
Parkregisseur Coehoornpark		64 minuten
Eigenaar Café Stella by Starlight		30 minuten
Eigenaar Café Stella by Starlight		30 minuten
Alliander		30 minuten
Bewoner Coehoornwijk		15 minuten
Bewoner Coehoornwijk		15 minuten
Bewoner Coehoornwijk		15 minuten

Tabel I: Overzicht respondenten Coehoornpark Arnhem

Tabel II: de Bijenkas te Park21

<u>Casus:</u>	Bijenkas Park21, Haarlemmermeer	
<u>Aantal respondenten:</u>	5	
<u>Functie:</u>		<u>Duur interview:</u>
Projectmanager Park21, gemeente Haarlemmermeer		75 minuten
Programmasecretaris Park21, gemeente Haarlemmermeer		30 minuten
Planeconoom, gemeente Haarlemmermeer		38 minuten
Stichting I Love Beeing		36 minuten
Initiatiefnemer, Imkervereniging Haarlemmermeer		30 minuten

Tabel II: Overzicht respondenten Bijenkas Park 21, Haarlemmermeer

Tabel III: de Stadshof Deventer

<u>Casus:</u>	Stadshof Deventer	
<u>Aantal respondenten:</u>	6	
<u>Functie:</u>		<u>Duur interview:</u>
Directeur Wonen Boven Winkels + Eigenaar Stadshof		40 minuten
Gemeente Deventer		42 minuten
hhDeelnemer Stichting Stadshof + Bewoner Deventer		30 minuten
IJssalon Talamini: Eigenaar Stadshof		15 minuten
Bewoner Binnenstad Deventer		10 minuten
Bewoner Binnenstad Deventer		10 minuten

Tabel III: Overzicht respondenten Stadshof Deventer

